

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXVIII

2

IULIE — DECEMBRIE
1983

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

CONSILIUL DE CONDUCERE

IOAN PĂTRUȚ — *redactor-șef*

ROMULUS TODORAN — *redactor-șef adjunct*

VASILE BREBAN

ILEANA CÂMPEAN — *membru al Colegiului de redacție*

DUMITRU D. DRAȘOVEANU

BELA KELEMEN

DIMITRIE MACREA

ION MĂRII

PETRU NEIESCU

GRIGORE RUSU — *membru al Colegiului de redacție*

SABINA TEIUȘ

CARMEN VLAD

MIRCEA ZDRENGHEA

EUGEN BELTECHI — *secretar responsabil de redacție*

NICOLAE MOCANU — *secretar responsabil de redacție*

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, revistele se pot procura prin poștă, pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137, telex 11226, 79517 București, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Consiliul de conducere al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137, télex 11226, 79517 Bucarest, 3 rue 13 Decembrie, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de \$ 54 par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés en échange, ainsi que toute correspondance seront envoyés au Conseil de Direction de la revue „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXVIII, nr. 2

1983

iulie — decembrie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Pag.

ROMULUS TODORAN, Samuil Micu și aromânii	97
--	----

FONETICĂ — FONOLOGIE

I. FAICIUC, Note despre răspîndirea reflexelor dure și moi ale occlusivelor dentale l, d, n în graiurile bănățene	101
GR. RUSU, Probleme de fonetică și morfonologie în NALR — Transilvania	113
I. T. STAN, Despre alternanțe în limba română	126

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Note lexicale și etimologice	130
VIOREL BIDIAN, Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'mătase la porumb'	136
ELENA COMȘULEA, Un grup de cuvinte înrudite etimologic	139
FELICIA ȘERBAN, Text poetic și lexicografie	146

ONOMASTICĂ

IOAN PĂTRUȚ, Sufixul antroponimic -m-	152
---------------------------------------	-----

LIMBI ÎN CONTACT

SIGISMUND BODZEI, Influența modelului românesc dialectal asupra vocativului ucraïnean din Maramureș	155
--	-----

DISCUȚII

ALEXANDRU NICULESCU, Individualitatea lingvistică	161
---	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, Dictionnaire morphologique de la langue roumaine, Lund — București, 1981 (Ioan Pătruț).	164
ION COTEANU, Gramatica de bază a limbii române, București, 1982 (D. D. Dră- șoveanu)	165

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ ȘI CULTURĂ POPULARĂ
Nr. 20

	<u>Pag.</u>
ION GHETIE, <i>Introducere în studiul limbii române literare</i> , București, 1982 (Eugen Pavel)	166
DOINA BOGDAN-DASCĂLU, <i>Critica — limbaj secund</i> , Timișoara, 1981 (Elena Dragoș)	168
G. MIHĂILĂ, <i>Studii de lingvistică și filologie</i> , Timișoara, 1981 (Eugen Beltechi)	169
VASILE IONIȚĂ, <i>Nume de locuri din Banat</i> , Timișoara, 1982 (Eugen Beltechi)	171
VASILE FRĂȚILĂ, <i>Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor</i> , Timișoara, 1982 (Radu Sp. Popescu)	172
BAKOS FERENC, <i>A magyar szókészlet román elemeinek története</i> , Budapest, 1982 (L. Balázs)	174

IN MEMORIAM

Bela Kelemen (1913—1982) (Ioan Pătruș)	177
INDICE (Elisabeta Faiciuc)	178

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXVIII, n° 2

1983

juillet—décembre

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

	<u>Page</u>
ROMULUS TODORAN, Samuil Micu et les Aroumains	97

PHONÉTIQUE—PHONOLOGIE

I. FAICIUC, Notes sur la diffusion des reflets durs et mous des occlusives dentales <i>t, d, n</i> dans les parlers du Banat	101
GR. RUSU, Problèmes de phonétique et de morphonologie dans NALR— <i>Transilvania</i>	113
I. T. STAN, Sur les alternances dans la langue roumaine	126

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Notes lexicales et étymologiques	130
VIOREL BIDIAN, De la terminologie du maïs: termes pour la notion, 'mătase la porumb' «stigmaté du maïs»	136
ELENA COMȘULEA, Un groupe de mots étymologiquement apparentés	139
FELICIA ȘERBAN, Texte poétique et lexicographie	146

ONOMASTIQUE

IOAN PĂTRUȚ, Le suffixe anthroponimique <i>-m-</i>	152
--	-----

LANGUES EN CONTACT

SIGISMUND BODZEI, L'influence du modèle roumain dialectal sur le vocatif ukrainien de Maramureș	155
---	-----

DISCUSSIONS

ALEXANDRU NICULESCU, L'individualité linguistique	161
---	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DES LIVRES

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, <i>Dictionnaire morphologique de la langue roumaine</i> , Lund — București, 1981 (<i>Ioan Pătruț</i>)	164
ION COTEANU, <i>Gramatica de bază a limbii române</i> , București, 1982 (<i>D. D. Drășoveanu</i>)	165

	<u>Page</u>
ION GHEȚIE, <i>Introducere în studiul limbii române literare</i> , București, 1982 (<i>Eugen Pavel</i>)	166
DOINA BOGDAN-DASCĂLU, <i>Critica — limbaj secund</i> , Timișoara, 1981 (<i>Elena Dragoș</i>)	168
G. MIHĂILĂ, <i>Studii de lingvistică și filologie</i> , Timișoara, 1981 (<i>Eugen Beltechi</i>)	169
VASILE IONIȚĂ, <i>Nume de locuri din Banat</i> , Timișoara, 1982 (<i>Eugen Beltechi</i>)	171
VASILE FRĂȚILĂ, <i>Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor</i> , Timișoara, 1982 (<i>Radu Sp. Popescu</i>)	172
BAKOS FERENC, <i>A magyar szókészlet román elemeinek története</i> , Budapest, 1982 (<i>L. Balázs</i>)	174

IN MEMORIAM

Bela Kelemen (1913—1982) (<i>Ioan Pătruș</i>)	177
INDEX (<i>Elisabeta Faiciuc</i>)	178

SAMUIL MICU ȘI AROMÂNII

DE

ROMULUS TODORAN

În amintirea lui I. Pervain

În vechea noastră cultură, aromânii sînt amintiți, în scrierile istorice, începînd cu secolul al XVII-lea.

Cel dintîi care îi semnalează este Miron Costin. Vorbînd, în *De neamul moldovenilor*, despre coloniile romane, formate prin strămutarea populației din Italia („dricul împărăției”), în urma creșterii numărului locuitorilor peste măsură, încît pămîntul nu-i mai putea hrăni, el îi menționează pe aromâni, cu precizarea că ei sînt o astfel de colonie romană¹. Același lucru îl afirmă și în *Cronica polonă*, adăugînd că au „aceeași limbă cu noi”, dar vorbirea lor este mai apropiată de limba italiană decît de a noastră. În Macedonia, ținutul „mare”, în care locuiesc ei, se numește „Romania”². Etnonimul cunoscut și întrebuițat de cronicarul moldovean este cel de *coțovlahi* (*cuțovlahi*).

Informații mult mai numeroase, mai variate și mai interesante despre aromâni, în bună parte confirmate ulterior, găsim la Stolnicul Constantin Cantacuzino. Datele sale sînt mai exacte. De altfel, el însuși mărturisește că a stat de vorbă cu „coțovlahi”, cum îi numesc, în batjocură, grecii. Aceștia locuiesc în sate, în munți, de la Ianina (Epir) pînă în Elbasan (Albania). Stolnicul subliniază și el identitatea aromânilor cu dacoromânii, atît în însușirile lor fizice, cît și în limbă, cu deosebirea că limba lor e mai stricată, fiind amestecată cu cea „proastă” grecească și turcească. Faptul acesta îl explică prin împrăștierea lor din satele de munte, unde locurile sînt pietroase. Deosebirile dintre aromână și dacoromână constituie dificultăți în comunicarea dintre vorbitorii acestor idiomuri. Lui i se pare — posibil o observație personală — că mai ușor îi înțeleg dacoromânii pe aromâni decît invers. Constatarea pe care o face în această privință corespunde realității: „însă și unii și alții cu puținea vreme într-un loc aflîndu-se și vorbînd adese, pe lesne pot înțelege”. Unitatea lingvistică macedo-dacoromână îl duce la concluzia că și „acei coțovlahi dintr-acești rumâni sînt și se trag”, adică originea lor este nord-dunăreană. Păstrarea limbii și obiceiurilor lor este pentru Stolnic un miracol³.

¹ Miron Costin, *Opere*, vol. II. Ediție critică îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1965, p. 32.

² *Ibidem*, vol. I, p. 225.

³ Vezi Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, vol. I, București, 1961, p. 45—46.

Th. Capidan (în *Petru Maior și aromânii*, în „Junimea literară”, XII, 1923, nr. 4—5, p. 63; *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, București, 1942, p. 157—158), dintr-o eroare.

În lucrările lui Dimitrie Cantemir, aromânii („cuțovlahii din Țara grecească”) sînt aduși în discuție în diverse împrejurări. Învățăatul domn al Moldovei îi consideră ca avînd o origine comună cu dacoromânii, fiind, ca și aceștia, „dintr-aceiași romani a lui Traian”, precum rezultă din limba lor și din mărturiile istorice. El face o observație importantă: deosebirile dintre aromână și dacoromână, puse în evidență prin posibilitățile de înțelegere în cadrul comunicării, se găsesc mai ales la nivelul lexicului. Flexiunea numelor și verbelor este aceeași. Graiul aromânilor, în comparație cu cel moldovenesc, este mult mai corupt, datorită amestecării „limbii părintești” cu greaca și albaneza. Ca și predecesorii săi, D. Cantemir este preocupat de explicarea etnonimului *cuțovlah*⁴.

Dintre reprezentanții Școlii Ardelene, precum se știe, Petru Maior s-a ocupat, într-o mai mare măsură, de aromâni și de dialectul aromân⁵. Pe lângă referințele istorice asupra trecutului lor, el ne dă numeroase informații asupra graiului pe care îl vorbesc, grai care îi era bine cunoscut, datorită contactului avut cu cărturarii aromâni din Imperiul habsburgic. Petru Maior, în spiritul concepțiilor sale puriste, a încercat înlocuirea unor cuvinte slave din limba literară română cu cuvinte latine, conservate în aromână. Inițiativa sa, aplicată în *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* și în alte scrieri ale sale, nu a fost îmbrățișată de alți contemporani ai săi.

Înainte de Petru Maior, referințe despre aromâni și dialectul aromân, ce e drept, mult mai puține, găsim în scrierile istorice ale lui Samuil Micu⁶. Acesta, ocupîndu-se de răspîndirea românilor, precizează că „în Dacia cea veche, în carea împăratul Traian au așezat pre romani, mai mulți lăcuiitori sînt români decît toate alte neamuri, că în Țara Ardealului și în Țara Ungurească, pînă la Tisa, românii cu mulțimea întrec pre toate alte neamuri care sînt intru aceste pămînturi”⁷. În afară de cei din nordul Dunării, mai sînt români, constată el, și în Peninsula Balcanică. O parte dintre aceștia locuiește în Macedonia și poartă numele de *vlahi*. Ei, în concepția lui Samuil Micu, care susține formarea limbii și a poporului român în nordul Dunării, provin de pe teritoriul vechii Dacii: în secolul al XII-lea, împreună cu pecenegii, au trecut fluviul în sud, biruind pe greci, și și-au

atribuie fragmentul de text din care am desprins informațiile despre aromâni, expuse aici, lui Miron Costin. Constatînd că același text se găsește și la Stolnicul C. Cantacuzino, afirmă că acesta l-a copiat, cuvînt de cuvînt, după cronicarul moldovean. Th. Capidan citează textul din *Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, vol. I, p. 107, la care face trimitere. E vorba de M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, ed. a II-a, vol. I, 1872—1873. În lucrarea menționată (p. 85—126) se publică *Fragment dintr-o cronică prescurtată a românilor*, după un manuscris incomplet al *Istoriei Țării Românești* de Stolnicul C. Cantacuzino (cf. *Croniciari munteni...*, vol. I, p. XVIII). Greșeala este evidentă.

⁴ Cf. Ștefan Giosu, *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic*, București, 1973, p. 54—55, 70, nota 49.

⁵ Cf. Th. Capidan, *Petru Maior și aromânii...*, p. 63—69; idem, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 76—77, 85—87.

⁶ Asupra informațiilor lui Samuil Micu despre aromâni mi-a atras atenția regretatul profesor I. Pervain, cunosător reputat al Școlii Ardelene.

⁷ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, ms. rom. 503, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România, p. 136; cf. și idem, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*. [Introducerea și îngrijirea ediției de Cornel Cîmpeanu], București, 1963, p. 71, unde textul e reproduș cu greșeli.

intemeiat sate în Moesia. Mai tirziu, de aici, împăratul Alexios Comnenul, în urma unei bătălii, i-a ridicat, cu familia cu tot, și i-a dus în ținutul „Moglena”, unde se găsesec și astăzi⁸. Urmind pe Laonic Chalcocondil, Samuil Micu face constatarea că românii din Macedonia „tot un neam sînt cu românii cei din Dachia de vreme ce și ei din Dachia acolo s-au mutat”, de care „nici cu limba, nici cu neamul, nici cu obiceiurile nu se osibesc”⁹.

Samuil Micu discută mai multe nume date de străini aromânilor: unii le zic acestora *condovlahi*, care înseamnă „români scurți”, după un domn al lor, pe nume Hrisa, mic de statură; alții îi numesc *cuțovlahi*, adică „români șchiopi”, pentru că mulți dintre ei, cînd s-au așezat în Macedonia, au fost șchiopi, în urma bătăliei cu grecii¹⁰; în sfîrșit, alții îi numesc *țințari*, nume pentru care cărturarul ardelean găsește două explicații: o dată ne spune că provine de la *paținațiți* „pecenegi”¹¹, iar altă dată face observația că românii din Dacia îi numesc astfel, „pentru că ei în loc de *ț* zic *ț*, așa în loc de *cincisprăzece* ei zic *țințisprăzece*”¹². De reținut este cea de a doua propunere de a lămuri originea cuvîntului. Prin aceasta, Samuil Micu devansează cu mai bine de zece ani încercarea lui Vuk Karadžić de a explica etnonimul prin forma aromânească *ținți*, învățatul sîrb fiind considerat primul care s-a gîndit la această soluție¹³. Cu acest prilej, el relevă, totodată, una dintre cele mai importante particularități ale dialectului aromân.

Deși Samuil Micu precizase că limba românilor din Macedonia este aceeași cu cea a românilor din Dacia, cum am arătat, el observă totuși că aromânii „acum citva să osibesc cu limba de noi”¹⁴. Deosebirea dintre limba lor și limba noastră se remarcă în lexic, unde influențele străine sînt diferite: „noi am băgat cuvinte slovenești multe — constată el —, ei au băgat grecești, și dintru aceasta și oarece osebite vine în limbă”¹⁵. Justă și interesantă e constatarea complementară pe care o face cu privire la deosebirea dintre lexicul aromânei și al dacoromânei. Aromânii „țin” unele cuvinte latinești, pe care „noi au cu alt cuvînt sinonim latinesc, au cu cuvînt slovenesc le numim”¹⁶. Într-o notă, învățatul de la Blaj simte nevoia să exemplifice această afirmație: „Așa noi zicem *sărut*, de la cuvîntul latinesc *saluto*, ei zic *băsăsc* [= *băsăscu*] de la cuvîntul latinesc *basio*. Noi zicem *moș*, de la cuvîntul latinesc *meus senior*, sau *monsînior*, ca italienii, și *mosiu* ca frincii; ei zic *auș*, de la cuvîntul latinesc *avus*. Noi zicem *vlădică*, de la sloveni, ei zic *despot* de la greci”¹⁷.

Unele date și explicații ale lui Samuil Micu despre aromâni coincid, în măsură diferită, cu ale lui Miron Costin, ale Stolnicului Constantin Cantacuzino sau Dimitrie Cantemir. Faptul acesta se poate explica, pe

⁸ Samuil Micu, *Istoria și lucrurile și întîmplările românilor*, vol. I (Blaj, 1801), ms. rom. 436, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.România, f. 260^v.

⁹ Idem, *Scurtă cunoștință...*, p. 138.

¹⁰ *Ibidem*, p. 137.

¹¹ Idem, *Istoria și lucrurile...*, f. 261^r.

¹² Idem, *Scurtă cunoștință...*, p. 138.

¹³ Cf. Th. Capidan, *Aromânii...*, p. 5.

¹⁴ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință...*, p. 138.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Idem, *Istoria și lucrurile...*, f. 261^r.

¹⁷ *Ibidem*, f. 261^v — 262^r.

de o parte, prin folosirea de către învățatul istoric blăjean a cronicilor românești anterioare, mai ales a acelor care se ocupă de obirșia neamului românesc, și îndeosebi a celei mai importante lucrări din vechea noastră istoriografie: *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, iar pe de altă parte, prin punerea la contribuție a acelorași izvoare istorice, antice sau medievale.

SAMUIL MICU ET LES AROUMAINS

(RÉSUMÉ)

Samuil Micu, représentant illustre des Lumières en Transylvanie, mentionne les Aroumains dans ses écrits historiques. Il les considère originaires du Nord du Danube. Soulignant leur identité ethnique et linguistique avec les Dacoroumains, il relève quelques différences — parmi les premières dans la culture roumaine — entre les dialectes aroumain et dacoroumain.

Martie 1983

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

NOTE DESPRE RĂSPÎNDIREA REFLEXELOR DURE ȘI MOI ALE OCLUSIVELOR DENTALE *T, D, N* ÎN GRAIURILE BĂNĂȚENE

DE

I. FAICIUC

Profesorului R. Todoran, la a 65-a aniversare

0. Dificultatea surprinderii comportamentului dentalelor urmate de vocale anterioare, remarcată, pentru *t, d*, încă în primele cercetări sistematice de mai mare amploare, întreprinse în Banat de G. Weigand¹ și I.-A. Candrea², se datorește, între altele, coexistenței mai multor reflexe, pe aceleași arii, dar în cuvinte diferite și, uneori, în contexte fonetice diferite. Unele dintre lucrările mai recente de dialectologie română relevă rezultatele, uneori contradictorii, ale evoluției dentalelor în graiurile bănățene, fără a preciza însă extensiunea lor geografică³. Materialul NALR-Banat, beneficiind de o rețea mai deasă de localități anchetate, permite caracterizarea mai detaliată a reflexelor dentalelor urmate de *e, i* și delimitarea, cu mai multă precizie, a ariilor lor de răspîndire.

0.1. În general, Banatul este cunoscut prin africatizarea (în stadiile *é, â*) a dentalelor *t, d + e, i* (respectiv *é, î*), fenomen precedat de palatalizarea lor mutativă (*t', d'*), cauzată de iotul următor⁴. Excepție fac însă reflexele *kⁱ, gⁱ*, în cuvinte ca *jînkîă, cîrkiă, kⁱ 'tei', gⁱes 'des' etc.*.

¹ G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896, p. 21: „Într-o anumită perioadă și într-un anumit dialect, *t, d* au acționat ca labialele asupra lui *e, i*, transformându-le în *q, y* [...] Alina doar că deocamdată nu pot să dau indicații mai precise în legătură cu aceasta deoarece lista mea este încă incompletă”. Vezi și p. 21, 23, 28.

² I.-A. Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în Fl. Dimitrescu, I.-A. Candrea, *lingvist și filolog*, București, 1974, p. 166: „Diftongul *ea (ia)* apare deseori trecut la *a*, dar nu în mod uniform. Se rostește [...] *sta, stag* în loc de [...] *st'ia, st'ig*, dar în multe localități evoluția lui *ea* la *a* s-a oprit numai la unele cuvinte, pe cînd altele au rămas intacte. Se zice în aceeași localitate [...] *st'ia* și *stag* [...]”. Vezi și în „Grai și suflet”, I, 1924, fasc. II, p. 187.

³ I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 92: „Palatalizarea dentalelor nu formează o arie compactă în acest dialect. Alături de *d → â (dz)* și *t → é (tš)* apar *d', t'* și chiar *d, t* dure”; M. Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, 1975, p. 168; M. Caragiu Marioțeanu, Șt. Giosu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 148: „În anumite cuvinte, dentala *d* (și uneori *t*) nu numai că nu se palatalizează, dar are o rostire dură, ceea ce determină trecerea vocalelor palatale următoare în vocale centrale”.

⁴ Vezi E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL, II, 1957, p. 122; Gr. Rusu, *Probleme de fonetică și fonologie dialectală. În legătură cu palatalizarea dentalelor în graiurile dacoromâne*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 349; Vezi și idem, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, 1983, p. 130–134; V. Iancu, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, București, 1975, p. 34–43 și bibliografia problemei, p. 111–133.

care au răspîndire indeosebi în jumătatea de nord a Banatului⁵, într-o arie de tranziție de la dentalele africativizate (*ć, đ*) la cele palatalizate mutativ (*t', d'*) de la nord de Mureș. Pe aproximativ aceeași arie, ele au ajuns la rezultate similare, în unele cazuri, cu oclusivele palatale *k, g*, influențîndu-se reciproc în evoluția lor.

0.2. În alte situații, dentalele s-au conservat, pe arii diferite, fie ca atare, urmate de vocale anterioare⁶, fie cu reflex dur, urmate de vocale din seria centrală *ă, î, a*, comportament caracteristic mai multor consoane în graiurile bănățene⁷.

1. Dentala *t + e, i, ea (ia)* se păstrează nedurificată și, respectiv, neafricanizată, în grupul *st*, în anumite cuvinte, pe arii de mărime variabilă, situate, în general, în jumătatea de nord a Banatului. În aceleași cuvinte și în același context fonetic, în celelalte graiuri, *t* se rosteste dur (vezi harta 1).

1.1.1. Izofona *t* dur/*t* moale în cuvîntul *stea(uă)*; *stele*⁸ are orientarea est-vest, urmînd, cu unele mici abateri, cursul văii Timișului. Cele mai multe forme duble și evoluții neparalele (*t* dur la plural, *t* moale la singular) au fost notate într-o zonă din sudul Cîmpiei Timișului, cu aproximație între Birzava și Timiș (în aria cu 4 forme cu *t, d* moi din harta 1).

1.1.2. Pluralele *coaste*⁹, *creste*, *neveste* conservă dentala nedurificată pe o arie mai mare în partea nord-vestică a Banatului, care include și această zonă din Cîmpia Timișului¹⁰.

1.1.3. În formele de plural pentru *mustață*, aria lui *t* moale se întîlnește ca o fișie situată cu aproximație între Bega și Mureș¹¹.

1.1.4. În formele verbale *postesc*, *mestec*, *t* este dur (*postăsc*, *mestăc* etc.) aproape în tot Banatul, cu excepția a două arii mai bine conturate¹²: una mai mare, în nord-est (pct. 88–95, 100), unde se află centrul de frecvență și al altor consoane cu timbru anterior (respectiv urmate de *i*

⁵ Vezi NALR—*Banat*, vol. I, h. CXIV, p. 173; cf. și V. Arvinte, *Atlasle lingvistice regionale. Pe marginea Noului Atlas lingvistic român pe regiuni, Banat, I*, în SCL, XXXIII, 1982, nr. 4, p. 349; vezi și I. Pătruț, *Velarete, labiale și dentale palatalizate*, în DR, X₂, 1943, p. 303–304; D. Urițescu, *Observații asupra unor fenomene fonetice dialectale românești [...]*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 163.

⁶ Vor fi numite în continuare dentale moi (ușor palatalizate), nedurificate. Vom face abstracție de semivocala de tranziție care uneori apare, alteori nu, între ele și vocala următoare, reflectînd grade diferite de palatalizare (cf. E. Petrovici, „Depalatalizarea” consoanelor înainte de *e* [...], în GL, V, 1960, nr. 1–2, p. 9–10).

⁷ Ex. *viperă* (în nordul Banatului)/*vipără* (în sud), *albăiaș/albafă*, *reșe/rășce*, *pere/peră*, *soric/sorie*, *biserică* (în nord-vest)/*bisărică*. Pentru răspîndirea consoanelor dure și moi în graiurile dacoromâne, vezi I. Gheție, Al. Maruș, *Graiurile dacoromâne în sec. al XVI-lea*, București, 1974, p. 124, 145, 164, 175, 201 și urm., și I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 124, 132, 137, 150 și urm.

⁸ Vezi G. Weigand, *op. cit.*, p. 23; I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 166; cf. și ALR II, s.n., vol. VI, h. 1587.

⁹ Vezi NALR—*Banat*, vol. I, h. 102 și h. LXI; cf. și ALRM II, vol. I, h. 113.

¹⁰ În nord-est se conturează o mică arie cu *t* dur (pct. 96, 99, 100) în *creste*, *neveste* și una cu *t* moale în formele analogice de singular (ex. *coaste*; ~, cf. NALR—*Banat*, vol. I, h. 102).

¹¹ Vezi NALR—*Banat*, vol. I, h. 59; cf. și ALRM I, vol. I, h. 39–40.

¹² Vezi, pentru *mestec*, și NALR—*Banat*, vol. I, h. 64. Aproximativ la fel se comportă *t* în *răstășe/răstășie*, *roștășce/roștășce*, *mestecău/mestăcău* etc., a căror arie n-auputut fi stabilită cu precizie după NALR—*Banat*, termenii neavînd răspîndire generală.

etimologic sau secundar)¹³, a doua, în nord-vestul Banatului (pet. 56, 57, 59–61, 63–66), într-o zonă mai deschisă inovațiilor, caracterizată, în general, prin interferența izoglozelor fenomenelor specifice graiurilor crișene cu ale celor bănățene, ca și prin amestecul unor particularități provenite din mai multe graiuri dacoromâne, aparținătoare unor straturi diferite de vorbitori: bănățeni, ardeleni, crișeni și olteni¹⁴. Doar în această arie, mai puțin unitară, a fost notat *t* moale în *stearpă*; *sterpe* (pet. 56, 57, 59, 60, 64)¹⁵.

1.1.5. Cu reflex dur în unele arii și moale în altele, mai ales în nord, *t* a fost înregistrat ocazional și în alte cuvinte, neprogramate în chestionarul NALR sau care nu au răspândire generală în graiurile bănățene: *stag* (în sud)/*stia* (în nord), *povestăsc/povestesc*, *șîntăsc/șîntesc*, *gostăsc/gostesc*, *sticlă* (arie, compactă, în sud)/*sticlă*, *prostît/prostit*, *prăstă* (*păstă*) ‘peste’, *ieștă* ‘este’ etc.¹⁶

1.2. În jumătatea de sud a Banatului, formele cu *t* nedurificat apar doar sporadic, fără a se constitui în arii compacte (vezi harta 1). În unele localități, situate îndeosebi în sud-est, s-au obținut și forme cu *t* africaticizat (*creșće*, *neresće* etc.), fie prin evoluția paralelă cu *t* în celelalte contexte, fie prin analogie cu acesta. Asemenea forme sînt mai frecvente în localitățile cu bufeni (ex. pct. 29 Văliug), veniți din Oltenia¹⁷.

1.3. Se observă astfel că unui *t* moale din anumite arii nordice îi corespunde, în celelalte arii, de regulă, un *t* dur. Există însă unele excepții: formei de conjunctiv *să știă* (*să știșje*, *să știșje* etc.) din jumătatea de nord a Banatului îi corespunde, în sud, forma *să șje*, cu *t* africaticizat¹⁸ (vezi harta 2).

1.4.1. Un comportament aparte îl are dentala în formele de indicativ și conjunctiv prezent ale verbului *a știopăta*. Chiar dacă formele cu *-ez* nu au răspândire generală, se pot contura totuși trei arii: una, în sud, cu *t* africaticizat (*știopăcēđ*, *să știopăcēđă*), ca în *să șje* ‘să stea’, alta, în nord, unde se întîlnesc cele mai multe reflexe moi pentru *t* și *d*, și a treia, cu *t* dur, situată între ele, în partea de centru-vest, în Cîmpia Timișului, cu prelungiri spre nord-est și sud-est, într-o zonă de tranziție dintre graiurile bănățene de sud și cele de nord (*să școpătađă*, *să școpătađă* etc.) (vezi harta 3). În acest context fonetic *t* dur apare și în sud-vestul Crișanei¹⁹.

¹³ Vezi N. Mocanu, *Rlu, friu, briu, griu etc. Răspîndirea actuală în graiurile bănățene*, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 152–160.

¹⁴ Vezi articolul nostru, *Note asupra graiului din Comloșu Mare*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 252.

¹⁵ Cf. și ALR II, vol. I, h. 142.

¹⁶ Pentru răspîndirea lui *t* dur în grupul *st*, vezi I. Gheție, *Baza...*, p. 134, și ALR II, vol. I, MN, cf. [2691]; ALR II, vol. I, h. 214; ALR II, s.n., vol. II, h. 595, h. 602, vol. III, h. 783, vol. IV, h. 111, vol. V, h. 1269, vol. VI, h. 1819 și h. 1820, vol. VII, h. 1881 și h. 2157.

¹⁷ Vezi, pentru răspîndirea dentalelor dure în nord-vestul Olteniei, V. Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei*, București, 1971, p. 49–52 și 83–81.

¹⁸ Cf. și *d* în *să dea*. Vezi ALR II, s.n., vol. VII, h. 2208 și h. 2228.

¹⁹ Pentru aria lui *t* dur în nord-vestul Crișanei (*să-nnoptază*), vezi ALR II, s.n., vol. III, h. 770. I. Gheție, *Baza...*, p. 133, presupune existența unei mari arii nordice cu *t* dur în *bolază*, formă artificială, rezultată din interpretarea greșită a hărții 297 din ALRM I, vol. II. Formele reale sînt *bol'ăză*, *bočăză* etc. (cf. ALR I, vol. II, h. 213).

1.4.2. Neprecedat de siflantă, *t* dur a mai fost notat, sporadic, în adverbul *cîta* 'cîte', avînd o răspîndire mai mare în graiurile de vest ²⁰.

1.5. Îndeosebi în nord-vestul și nord-estul Banatului, pe anumite arii, se întîlnește și un *t* moale, secundar, neetimologic, în forme refăcute, analogice sau rezultate din evoluții ulterioare palatalizării mutative a dentalelor: *întîi*, *gutîi*, *gutîn* etc. (vezi harta 2) ²¹. Tot în continuarea graiurilor din Crișana se află o mică arie în nordul și nord-estul Banatului cu *t* dur în formele analogice *tînări*, *tînăreță* etc.

2. Dentala *d* + *e*, *i* are un comportament asemănător cu corespondenta sa surdă, dar numărul cuvintelor în care apare precedată de siflantă (*zd*) este mult mai restrîns.

2.1. În formele de plural pentru *brazdă* (*breazdă*) aria lui *d* dur este aproape identică, în sudul și centrul Banatului, cu cea a lui *coastă* 'coaste'.

2.2. Durificarea lui *d* în prepozițiile *de*, *dîn* ²², în compusele cu acestea, precum și în formele cu prefixul *des-* cuprinde Banatul aproape în întregime, fără o fișie de-a lungul părții de est (vezi harta 4), de la Mureș pînă la Dunăre, în care *d* se rostește africativizat (*ḍe*, *ḍi*). Mai fac excepție, de asemenea, localitățile de bufeni din sud (7 Pescari, 9 Cărbunari, 29 Văliug etc.) în care, prin adaptare, dentala nedurificată a fost substituită de africata corespunzătoare, căci, la venirea în Banat, aceștia nu aveau *d* dur în contextul menționat mai sus ²³. În nord-vest, în pct. 56 Cîmloșu Mare, oltenii, veniți în secolul al XVIII-lea, au păstrat formele originare cu dentalele intacte, nepalatalizate mutativ și nedurificate (*de*, *di*). Tot din graiul unor straturi de populație din părțile cu *d* palatalizat trebuie să fie și rostirile insulare *de*, *dîn*, *des-* din pct. 61 Nerău (vezi harta 4).

2.3. În conjunctivul *să dea* (vezi harta 2), *d* moale se păstrează în jumătatea de nord a Banatului (*să dîa*, *să dîe*, *să dîeje*), iar în cea de sud s-a africativizat (*să ḍe*, *să ḍa*) ²⁴, ca și *t* în *să stea* (vezi *supra*, 1.3.).

2.4. Deși numărul exemplelor e foarte redus, în aria lui *t* dur în *șchiopătez* și, uneori, în localități din nord-vest, de pe lîngă Arad, s-au obținut și alte forme cu *d* durificat: *să oglîndaḍă* 44, *să asudă* 'să asude' 39, 40, 53, 65, 66, *să riabḍă* 'să rabde' 69. Chiar în derivarea numelui de locuitori cu sufixul *-ean* de la Arad este evident reflexul dur al dentalei: *arăḍan*, *arăḍană*, *arăḍani*, *arăḍane* ²⁵.

3. Nazala *n* nu a avut o evoluție întru totul paralelă cu *t*, *d*. Existența lui *n* etimologic în cuvinte ca *rîne*, în sufixul *-on* etc. a atras pe *n*, ușor palatalizat urmat de vocală anterioară în clasa palatalelor (*ñ*), astfel că reflexul moale al lui *n* nu apare decît izolat, în unele neologisme.

²⁰ Cf. ALR II, s.n., vol. VI, h. 1780 și h. 1804.

²¹ Nu s-a putut urmări, după materialul NALR—*Banat*, răspîndirea formelor analogice *îțeu*, *îța* 'tău, ta' etc., pentru care vezi ALR II, s.n., vol. VI, h. 1665 — h. 1668.

²² Pentru răspîndirea lui *d* dur în *de*, *dîn*, vezi E. Petrovici, *Baza dialectală a limbii române naționale*, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 61; cf. și NALR—*Banat*, vol. I, h. 100 și h. LIX.

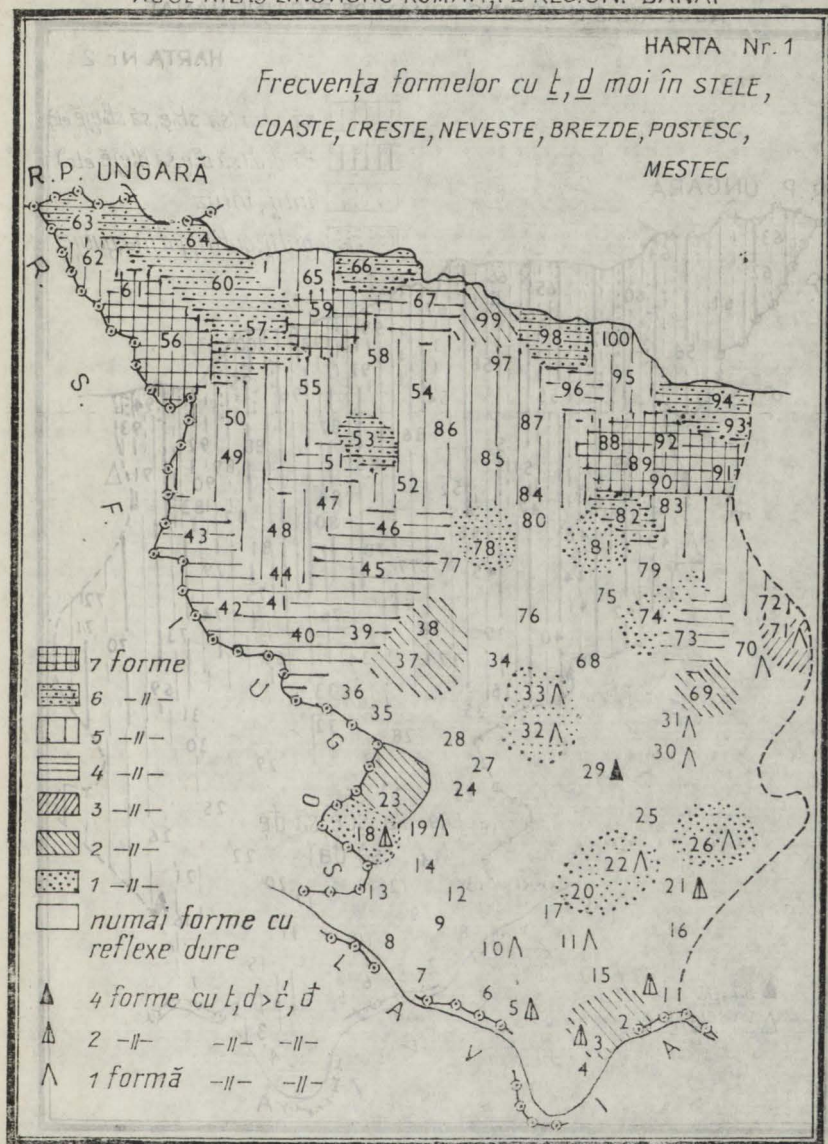
²³ Cf. M. Petrișor, *Graiurile bufenilor din Banat. I*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 152.

²⁴ În punctul 16 din NALR—*Banat*, apare reflexul dur, *să dă* 'să dea', probabil pentru evitarea omonimiei cu prepoziția *de*.

²⁵ Pronunția *arăḍan* din grai s-a impus, fiind inclusă, alături de *arăḍean* în DOOM. CL., însă, *homorodean* < *Homorod*, *ieudean* < *Ieud* etc.

3.1. Reflexul dur însă este prezent în formele cu prefixul *ne-*. Astfel în *năbun* 'leneș' *n* este dur pe o arie compactă în vestul și nordul Banatului, mai restrânsă în partea de sud decât cea a lui *d* dur în prepoziția *de* (vezi harta 4) ²⁶. Aria în care s-a manifestat tendința de durificare a

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN, PE REGIUNI-BANAT



Pe baza ch. [1590], [296], [981], [615], [997], [651], [1419]

²⁶ Pentru aria lui *n* dur în *ne-*, cf. A LR I, vol. II, h. 215; ALR II, s.n., vol. I, h. 151, vol. V, h. 1472, vol. VI, h. 1830.

lui *n* trebuie să fi fost mult mai mare, similară, în vestul și nord-vestul teritoriului dacoromân, cu a celorlalte consoane dure, aici realizându-se, pe anumite arii, unele analogii care implică preferința pentru reflexul dur: *vînă* 'vinei' (răspîdit în întregul Banat)²⁷, *lînări*, *lînăreț*²⁸ (vezi

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN, PE REGIUNI-BANAT

HARTA Nr. 2



Pe baza ch. 1943, 1868, 1988, 1183 și 1184

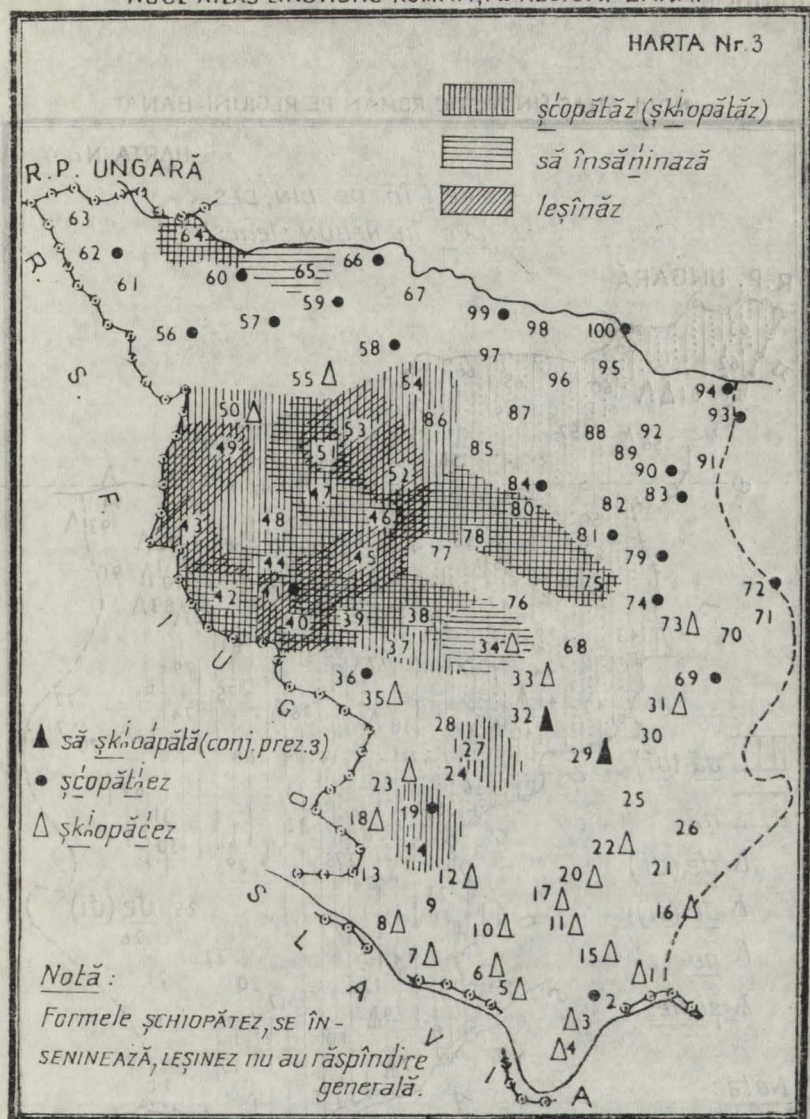
²⁷ Vezi NALR—Banat, vol. I, h. 28; cf. și ALR II, s.n., vol. IV, h. 1228.

²⁸ Vezi ALR I, vol. II, h. 179; ALRM II, vol. I, h. 203.

supra, 1.5.), funîzînă, marzînă etc., precum și alte forme cu n refăcut, analogic, cum sînt gutîn, gutînă 'gutui, gutuie', să vină 'să vie' etc.

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN, PE REGIUNI-BANAT

HARTA Nr. 3



Pe baza ch. [381], [1603], [462]

3.2. În aria cu *t, d* dure înainte de *-ez* (vezi *supra, 1.4.1.*) s-au notat și rostiri cu *n* dur (vezi harta 3): *să însăninădă, leșinădă* etc., ocazional și *să sinădă* (pet. 38), *șontăd* (pet. 45), *dăștălinăd* (pet. 53), *să-nțălinădă* (pet. 65) etc.

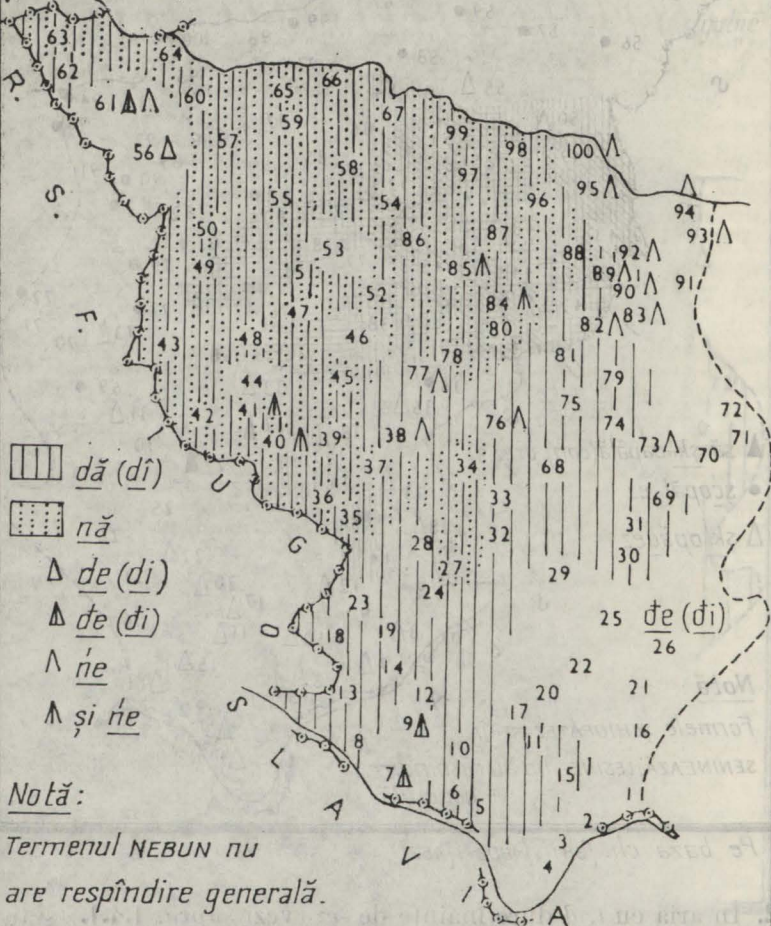
4. Două tendințe contrarii par a fi concurat la realizarea tabloului actual al reflexelor dentalelor *t*, *d*, *n* urmate de vocale anterioare în Banat: una, mai puternică, de alterare a lor, sub influența iotului următor, și alta de menținere, respectiv de nedezvoltare a iotului, de slăbire a acestuia și de durificare.

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN, PE REGIUNI - BANAT

HARTA Nr. 4

d+e, i în DE, DIN, DES-;
n+e în NEBUN 'leneș'

R.P. UNGARĂ



Pe baza ch. [1997], [2000], [403], [1110]

4.1.1. În cuvinte diferite și/sau în contexte diferite, pe arii variabile, *t, d, n* au, aproape în toate graiurile, și reflex dur²⁹. Cu cea mai mare frecvență însă durificarea dentalelor *t, d* se manifestă în sudul și centrul Banatului³⁰, unele forme cu dentale dure fiind notate, în arii unitare doar aici, cu prelungire în zonele imediat învecinate, iar a dentalei *n* în partea de vest.

4.1.2. Dentalele *t, d* nedurificate sau moi sint mai răspindite în partea de nord, nord-est și nord-vest a Banatului, cu excepția unor forme izolate, a unor împrumuturi mai noi (ex. *pățică, oftică, tifus, ațedă* etc.), a unor neologisme din limba literară ș.a., în care *t, d + e, i* se întilnesc și în sudul regiunii (ex. *medicamenée*)³¹.

4.2. Tendința de durificare a dentalelor, prezentă în toate graiurile dacoromâne, a acționat cu mai multă vigoare în cele de vest și nord-vest din Banat, Crișana și parțial din Transilvania, într-o arie caracterizată prin realizarea tendinței contrarii, de palatalizare (mutativă) a acestor consoane. Prin durificare, *t, d, n* s-au menținut intacte, fără să-și schimbe locul de articulare mai ales în cuvinte cu mare circulație în vorbire: prepoziții (*dă, dîn, păstă*), prefixe (*dăs-, nă-*), adverbe (*cită 'cite'*), forme ale verbului *a fi: ieștă*, în alte cuvinte, de obicei, precedate de *s, z*³²: *stăle, coastă* etc.

4.2.1. Dacă se acceptă o legătură între cele două tendințe contrarii, de dezvoltare a lui iot (respectiv de palatalizare) și de slăbire a acestuia (de depalatalizare și apoi de durificare), am putea considera că vechimea și intensitatea fenomenului durificării trebuie să fie mai mare în zonele în care a acționat mai întâi și cu mai multă vigoare și tendința de palatalizare. Cum în Banat frecvența cea mai mare a cuvintelor cu dentală durificată se află în partea de sud și centru (uneori sud-vest), palatalizarea dentalelor (respectiv, în faza ulterioară, africatizarea lor) trebuie să fie mai veche în această zonă. Lipsa dentalelor moi din cuvinte vechi (*stăle, coaste* etc.), ca și prezența unor forme cu dentala africatizată (*să dăe, să șce, să știopăceșă*), în situația fiind în jumătatea de nord a Banatului dentala se menține intactă, urmată de vocale anterioare, pare a ne confirma această presupunere.

4.2.2. Implicit, menținerea unor dentale (*t, d*) nedurificate, cu reflex moale, în jumătatea de nord a Banatului poate fi o dovadă că tendința de palatalizare, cel puțin pentru unele cuvinte, a acționat aici cu mai puțină intensitate și mai târziu decât în sud. Sub acest aspect, graiurile din partea de nord ne apar mai conservatoare decât cele din sud, recunoscute prin păstrarea mai multor fenomene arhaice.

4.3. E posibil, de asemenea ca, pe unele arii, să existe o relație între nepalatalizarea labialelor în Banat și menținerea dentalelor intacte. Slăbirea sau nedezvoltarea elementului de tranziție fricativ, a lui iot, a

²⁹ După datele ALR (vezi *supra*, notele 16 și 26), formează arie în Banat și zonele imediat învecin.: *slauă, slag, brișdă, cinstăse, povestăse* ș. a., în Banat și jumătatea de sud a Crișanei: *celă 'cite', nănorocire* etc., în Banat și Crișana: *păstă (pistă) 'peste', răstău* etc., în toate graiurile de nord: *slinge, starpă* etc.

³⁰ Dentale cu reflex dur apar și în *Cronica* lui Nicolae Stoica (1751–1832), originar din sudul Banatului (cf. R. Todoran, *Particularități dialectale bănățene, într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea (I)*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 293 (ostăniți, oastă)).

³¹ Cf. NALR—Banat, vol. I, h. 97, h. 142, h. 144, h. 149.

³² Tendința de durificare a lui *t* în grupul *st* a putut fi favorizată de existența lui *s* dur în ariile nordice; vezi I. Coteanu, *op. cit.*, p. 93.

putut avea același efect în menținerea dentalelor în unele contexte fonetice ca și în menținerea labialelor. Se poate astfel presupune că, în nord, elementul semivocalic următor n-a putut să provoace palatalizarea mutativă a dentalelor în cuvinte ca *stiește, coastie*³³, *să diș* etc., deoarece, atunci când în aceste graiuri se manifesta tendința de slăbire și dispariție a lui *i*ot după labiale (*piere* > *pere*, *mîiere* > *mere*)³⁴, acesta încă nu devenise fricativ, în timp ce în altele (ex. *munte, deal, se teme, vinde* etc.) palatalizarea era într-o fază înaintată.

4.4. Manifestarea tendinței de palatalizare în graiurile de vest, după palatalizarea mutativă a dentalelor într-o serie de cuvinte, a putut să favorizeze apariția unor dentale moi, neetimologice, secundare, pe anumite arii (în Crișana și nord-vestul Banatului): *întiș, gutiș, (gutin, gutină)* etc.³⁵, schimbarea locului de articulare al vocalei următoare sprijinindu-se, în aceste cuvinte, pe existența iotului următor.

4.5. Nu se poate stabili astfel o cronologie sigură, în ansamblu, în privința manifestării tendințelor de durificare și palatalizare. Cu toate că durificarea este mai veche³⁶, ea a acționat, pe anumite arii și în anumite cuvinte și după palatalizarea mutativă a dentalelor în alte contexte fonetice. Cele două tendințe interne contrarii ale limbii s-au manifestat în anumite epoci cu mai multă sau mai puțină intensitate în diferite perioade, pe arii diferite, în diferite contexte fonetice, putînd fi stimulate sau împiedicate în acțiunea lor de anumiți alți factori lingvistici sau chiar extralingvistici.

4.6. Durificarea dentalei *d* în *de, din, des-* din graiurile bănățene (vezi *supra* 2.2.), indiferent de atestarea ei în scris, trebuie să fie mai veche decît palatalizarea mutativă a acesteia în celelalte graiuri (vezi harta 4). Existența unei arii unitare cu *d* dur în prepoziția *de*, care să cuprindă Muntenia de est, Oltenia, Banatul și Crișana, ca și expansiunea fenomenului dinspre răsărit spre apus (dinspre Muntenia spre Banat)³⁷ ni se par ipoteze greu de acceptat, căci în graiurile din sud-vestul și vestul teritoriului lingvistic dacoromân se situează centrul de frecvență al dentalelor *t, d, n* cu reflex dur, nefiind, prin urmare, necesar ca Banatul să preia o inovație muntenească ce se reduce doar la durificarea consoanei *d* în *de, din, des-* și compusele (respectiv derivatele) lor. De asemenea, oltenii

³³ În Maramureș și în nordul Ardealului, pe unele arii, *t, d* precedate de siflante sînt, de cele mai multe ori, palatalizate (*st'ele, brazd'e*). Și în nord-estul Banatului au fost notate, izolat, forme cu *s', zd'*, dar aceste palatalizări par a fi mai noi, unele aparținînd notației subiective a anchetatorilor (cf. NALR—*Banat*, vol. I, h. 102, ancheta [I]: *coast'e*, ancheta [II]: *coast'e*). Se remarcă, oricum, tendința spre palatalizarea mutativă a dentalelor moi și în această zonă.

³⁴ Vezi E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism...*, p. 100, și Gr. Rusu, *Structura fonologică...*, p. 100. O asemănare între comportamentul dentalelor și cel al labialelor în Banat a fost intuită de G. Weigand (vezi *supra*, nota 1).

³⁵ Așa vor fi apărut, probabil, în aria nordică, formele cu *t* moale, secundar, în *mustiaș* (< lat. **mustacca*) din *mustaș*, într-o fază mai veche. Existența formei etimologice, în sud, a putut favoriza durificarea lui *t* și la plural (vezi *supra*, 1.1.3.).

³⁶ Despre vechimea fenomenului, vezi și V. Frățilă, *Considerații asupra vechimii diferențierilor dialectale ale dacoromânei*, în AUT, XI, 1973, p. 20.

³⁷ Vezi I. Gheție, Al. Mares, *Graiurile...*, p. 149; I. Gheție, *Concordanțe între graiurile din Muntenia și Crișana*, în SCL, XXXII, 1981, p. 480.

veniți în Banat prin secolul al XVIII-lea (vezi *supra* 2.2.) nu aveau în grai dentale dure ³⁸.

4.7. Durificarea dentalelor înaintea sufixului *-ez* (vezi *supra* 1.4.1., 2.4., 3.2. și harta 3) pare a fi de dată mai recentă. Ea se realizează pe anumite arii, unele mai puțin consistente, în partea de centru-vest și nord-vest a Banatului, într-o zonă în care se întâlnesc atât dentale cu reflex dur, cât și cu reflex moale. Fenomenul ar putea fi explicat și prin „generalizare gramaticală” ³⁹, prin desprinderea sufixelor respective de la alte verbe cu teme în consoane dure (ex. *să visăză, să visază*), generalizare favorizată de existența în acele graiuri, a reflexelor dure și, în cazul verbelor, de prezența dentalelor dure în unele forme din paradigmă (ex. *înnopțăm, șchiopătăm, leșinăm* etc.).

4.8.1. Ca urmare a durificării dentalelor pe unele arii din sudul și vestul Banatului, frecvența vocalelor din seria centrală devine mai mare în acele graiuri spre deosebire de celelalte în care, în aceleași contexte fonetice, sint mai frecvente vocalele anterioare.

4.8.2. Pe plan morfonologic menționăm neutralizarea unor opoziții : *coastă* (sg.) ; *coastă* (pl.), *criștă* (sg.) ; *criștă* (pl.), opoziția reducându-se, în ultimul exemplu, la alternanțe în temă, *șchiopătașă* (ind. prez. 3) : *să șchiopătașă* (conj. prez. 3) ș.a.

4.8.3. Adaptarea unor împrumuturi, a neologismelor din limba literară cu dentale urmate de vocale anterioare, va reflecta, în general, tratamentul dentalelor în acele graiuri. Astfel, forme ca *dăputat, tălegramă, dăspensar* ⁴⁰ etc., înregistrate în Banat pe arii mai mari dar, în general, discontinue, au ca suport existența în această regiune a dentalelor cu reflex dur.

NOTES SUR LA DIFFUSION DES REFLETS DURS ET MOUS DES OCCLUSIVES DENTALES T, D, N DANS LES PARLERS DU BANAT

(RÉSUMÉ)

En utilisant le riche matériau du NALR — *Banat*, l'article présente la diffusion géographique des reflets durs (vélarisés) (*t, d, n + â, i, a*) et mous (*t, d + e, i, ea*) des dentales *t, d, n* dans différents mots (voir les cartes 1 — 4) et relève quelques conséquences dans les plans phonologique et morphologique de la coexistence des deux reflets sur certaines aires.

³⁸ Tendința de durificare s-a manifestat și în Ollenia (cf. *dapăn* < **depanare*; vezi ALR II, s.n., vol. VII, h. 188) și e posibil ca în anumite graiuri să fi apărut *d* dur și în prepoziția *de* care a putut fi apoi substituit, sub presiunea graiurilor învecinate, cu *d* moale.

³⁹ Vezi S. Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, 1959, p. 359.

⁴⁰ Cf. S. Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, București, 1978, p. 185 — 189; cf. și ALR II, s.n., vol. III, h. 877, h. 892 ș.a.

L'auteur considère que la présence dans les parlers du Banat, comme dans d'autres parlers daco-roumains, de plusieurs reflets des dentales suivies de *e, i* serait le résultat de deux tendances contraires qui ont agi avec des intensités différentes, dans des aires différentes, à des époques différentes, sur le consonantisme des parlers, en s'influençant réciproquement : l'une de palatalisation (c'est-à-dire de développement d'un yode entre la consonne et la voyelle suivante) et l'autre conservatrice (c'est-à-dire d'affaiblissement de l'élément semi-vocalique de transition) à un premier temps, renforçant le caractère vélaire des consonnes, finalement. D'autres facteurs internes ou externes ont pu favoriser (ou stimuler), atténuer (ou empêcher) l'action des deux tendances internes, mais n'ont pas pu les déterminer (provoquer).

Aprilie 1983

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

PROBLEME DE FONETICĂ ȘI MORFONOLOGIE ÎN NALR — *TRANSILVANIA*

DE

GR. RUSU

Publicarea, chiar și numai parțială, a atlaselor lingvistice, generale și regionale, a pus la îndemîna cercetătorilor un bogat și prețios material privind aproape toate compartimentele limbii, cu deosebire fonetica-fonologia, lexicul și morfologia.

Pe baza acestui material s-au elaborat o serie de lucrări, de mai mică sau mai mare întindere, în care au fost studiate, din diverse puncte de vedere, unele dintre graiurile românești sau, în ultimul timp, chiar întregul ansamblu de graiuri dacoromâne¹.

Grație aceluiași material a fost posibilă stabilirea principalelor subunități dialectale, care, după opinia lingviștilor, ar reuni toate graiurile vorbite astăzi pe teritoriul țării noastre, formînd, împreună, dialectul dacoromân sau dacoromâna. Numeroase și destul de îndepărtate în timp, contribuțiile cele mai importante, privitoare la repartitia dialectală a dacoromânei, recunoscute și, în general, admise de majoritatea lingviștilor români, bazate pe datele certe și precise oferite de atlasele lingvistice, aparțin, fără îndoială, școlii dialectologice de la Cluj². Nu trebuie să uităm însă contribuția lui Gustav Weigand în conturarea fizionomiei dialectale a dacoromânei, pe baza unor particularități fonetice înregistrate în *Atlasul* său³.

Dacă pentru cele trei unități dialectale stabilite de Weigand, însă cu probe numai de natură fonetică și într-un număr destul de limitat, s-au descoperit ulterior noi elemente caracteristice, fonetice și lexicale, oferite de *Atlasul lingvistic român*, și s-au putut contura, în cadrul dacoromânei, încă două subunități dialectale, sînt admise pînă astăzi concluziile lingvistului german privitoare la statutul dialectal al uneia dintre

¹ Bibliografia acestor lucrări este foarte bogată. Vom aminti doar pe cele care se ocupă de întregul ansamblu de graiuri. A se vedea Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968; Gr. Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, 1983.

² Vezi Emil Petrovici, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „*Transilvania*”, 72, 1941, nr. 2, p. 102—106; idem, *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, *ibidem*, p. 551—558; idem, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 5—17; R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 38—50.

³ Vezi Gustav Weigand, *Despre dialectele românești*, în „*Convorbiri literare*”, XLII, 1938, p. 441—448.

cele mai mari provincii românești, Transilvania⁴, care, după Weigand, nu prezenta acele particularități caracteristice care să-i confere o anumită individualitate între celelalte „dialecte”. Teritoriul acestei mari provincii s-ar fărâmița în mai multe graiuri, dintre care unele ar merge cu „dialectul” muntean, altele cu cel moldovean și altele cu cel bănățean.

Nici în concepția lui Sextil Pușcariu Transilvania nu constituie o unitate lingvistică aparte, un grai sau dialect independent. „Fapt este — arată Pușcariu — că în Transilvania însăși nu s-a dezvoltat un dialect cu anumite particularități specifice numai acestei regiuni, ci ariile rostirilor vechi, ca și ale celor inovatoare, se extind toate și dincolo de incinta Carpaților... Regiunea centrală a Ardealului apare ca cea mai frământată de inovații ce-și fac drum în toate direcțiile”⁵ (s. n. Gr. R.).

Reluând problema repartiției dialectale a dacoromânei și bazându-se pe numeroase fapte, de ordin fonetic și lexical, Emil Petrovici a încercat să demonstreze că graiurile de pe Crișuri și Someș, alături de cele discutate și caracterizate de Weigand ca „dialecte” independente, se individualizează destul de pregnant, încît să poată fi reunite într-un al patrulea subdialect, cel crișean. A avut însă unele rezerve în privința graiurilor vorbite în Maramureș, deși a constatat o seamă de particularități caracteristice numai acestor graiuri. Privitor la graiurile din Transilvania, însă, Emil Petrovici afirmă: „Ardealul propriu-zis nu are o arie dialectală proprie, nici dacă luăm ca bază fenomenele fonetice”⁶.

R. Todoran, avînd ca argumente noi fenomene, de asemenea fonetice și lexicale, a înlăturat rezervele lui E. Petrovici privitoare la existența celui de al cincilea subdialect, cel maramureșean, afirmînd în mod categoric: „Maramureșul prezintă o arie dialectală independentă (s. n. Gr. R.) și, ca atare, putem vorbi cu certitudine de un subdialect maramureșean, cel de al cincilea subdialect dacoromân”⁷.

În privința Transilvaniei, acceptă concluzia formulată de Weigand și reluată de S. Pușcariu și E. Petrovici.

Cercetătorii amintiți au fost preocupați în mod special de găsirea unor astfel de elemente care să distingă fiecare unitate dialectală în parte și, în același timp, să o deosebească de toate celelalte. Aceste elemente, deși unele dintre ele sînt cazuri izolate și de o mică importanță în inventarul graiurilor respective, au fost considerate probante în conferirea „independenței” unei subunități dialectale față de celelalte.

În cele ce urmează vom prezenta cîteva fenomene fonetice cu implicații în structura graiurilor din Transilvania, extrase din materialul, nepublicat încă, adunat în anchetele pentru NALR— *Trans.* dintr-un număr de 220 de localități⁸. Vom încerca să descifrăm ce ne spun graiurile

⁴ Înțelegem prin Transilvania teritoriul cuprins între munții Carpați, care formează obiectul de studiu al NALR— *Transilvania* (vezi *Atlasul lingvistic român pe regiuni*: Maramureș, vol. I, de Petru Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, harta cu delimitarea teritorială a atlaselor lingvistice regionale).

⁵ Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, 1959, p. 321.

⁶ Vezi E. Petrovici, *Repartiția...*, p. 15.

⁷ Vezi R. Todoran, *op. cit.*, p. 50.

⁸ Pentru adunarea materialului Transilvania s-a împărțit în trei zone. Zona de nord a fost anchetată de autorul acestor rînduri, zona de sud-vest de Viorel Bidian, iar cea de sud-est de Dumitru Loșonți. Vezi lista localităților cercetate pentru NALR— *Trans.* la Zamfiră Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978, p. 196—200.

din Transilvania referitor la așa-numita independență a unităților noastre dialectale stabilite până în prezent și ce loc ocupă graiurile transilvănene în întregul complex al graiurilor dacoromâne, cu alte cuvinte care este statutul lor dialectal.

Fenomenele fonetice asupra cărora ne vom opri reprezintă atit fenomene vechi de limbă, unele dintre ele avind curs în primele etape de dezvoltare a limbii române, păstrate până astăzi, precum și o seamă de inovații care, pe parcursul dezvoltării graiurilor românești, au avut loc în unul sau în mai multe dintre acestea.

Tratamentul africatelor *č*, *ǵ* (îndeosebi al lui *ǵ*), pe teritoriul dacoromânei a constituit proba lingvistică cea mai importantă pe baza căreia s-a făcut actuala delimitare a principalelor ei subunități dialectale. Apariția africatelor *č*, *ǵ* a avut loc în același timp și în urma aceleiași transformări fonetice datorită acțiunii lui *iod* asupra unor consoane precedente, care, contopindu-se cu *iod* și, în același timp, absorbindu-l, au suferit palatalizarea mutativă, rezultind un nou tip de consoane. Pe parcursul evoluției graiurilor dacoromâne, africatele *č*, *ǵ* au suferit o seamă de modificări în unele graiuri, menținându-se neschimbate în altele. Transformarea cea mai importantă, cu urmări în sistemele fonologice ale graiurilor respective, este pierderea elementului lor oclusiv, în urma căreia africatele au devenit fricative, reducându-și în mod simțitor aria lor de răspindire. Această evoluție fonetică nu a decurs însă paralel la ambele africate. Ele nu au pierdut elementul oclusiv nici în aceeași măsură, nici în aceleași regiuni.

În Transilvania, africata *č* se păstrează ca atare într-o arie ce acoperă jumătatea de sud și aproximativ o treime din partea de vest a acestei provincii. Partea centrală și de nord-est, precum și o mică parte din sud-vest formează alte două arii distincte, în care africata *č*, prin pierderea elementului oclusiv, a evoluat la fricativa *š*. Aria cu *č* păstrat se continuă în sud, fiind comună graiurilor din Muntenia, Dobrogea și Oltenia, iar cea din vest și nord-vest acoperă întreagă Crișana și Maramureșul. În Maramureș, însă, africata *č*, la fel ca și perechea ei sonoră *ǵ*, după cum vom vedea mai jos, a suferit, ulterior, o altă transformare fonetică, s-a durificat⁹. O tendință de durificare se pare că a manifestat africata *č* și în unele graiuri din Transilvania. Într-o mică arie din vest, fără să aibă însă legătură cu graiurile din Maramureș, am înregistrat forme cu africata intermediară *č̣*. Aria cu *č̣* > *š* (partea centrală și de nord-est a Transilvaniei) se continuă în est, peste munți, fiind caracteristică și graiurilor din Moldova, iar cea din sud-vest face arie comună cu graiurile din Banat.

Evoluția africatei *ǵ* prezintă unele deosebiri față de perechea ei surdă *č*. Această evoluție a avut loc, în unele dintre graiurile transilvănene, în funcție de originea africatei. Proiectind pe hartă răspunsurile la chestiunile [287] (sing) și [817] (jug) din chestionarul NALR, am obținut următoarea situație. Africata *ǵ* se menține nealterată în cuvintele în care provenea din lat. *g* urmat de *e*, *i*: *sînge*, dar a evoluat la *j*, prin pierderea elementului oclusiv, în elementele în care *ǵ* provenea din *y*

⁹ Referitor la această transformare fonetică, vezi lucrarea noastră citată la nota 1, p. 172–177.

sau *di* + vocalele *o, u*: *jug*, în aria mare ce acoperă jumătatea de sud-est a Transilvaniei. Deci: *sînge, jug*. Aria aceasta se continuă în sud acoperind Muntenia, Dobrogea și Oltenia și reprezintă formele adoptate și de limba literară. Africata *ġ* a evoluat însă la fricativă *j*, indiferent de originea ei, în graiurile din vestul Transilvaniei, ajungându-se la formele *sînje, jug*, formind o arie ce se întinde și în vest, peste granițele Transilvaniei propriu-zise și acoperind întreagă Crișana.

În cuprinsul acestei arii mari se conturează alta mai mică, ce acoperă o parte din zona Munților Apuseni, în care africata se păstrează în toate cazurile: *sînge, ġug*. Situația aceasta, reprezentind un fenomen vechi de limbă, o regăsim astăzi numai în aria lingvistică din nordul țării, incluzind graiurile din Maramureș. În graiurile maramureșene însă, ca și perechea ei surdă, africata *ġ* a suferit o depalatalizare¹⁰.

Ariile în care *ġ* și-a pierdut elementul oclusiv, evoluind la fricativă *ž*, sint, în general, identice cu cele în care am înregistrat perechea ei surdă *š* pentru *ċ*. Evoluția a avut loc în toate cazurile, indiferent de originea africateri; deci: *sînze, žug*. În aceste arii există, așadar, un paralelism perfect în evoluția celor două africate.

Ion Gheție afirmă că, în secolul al XVI-lea „*ġ* (+ *o, u*) avea curs în întreagă Dacoromania, cu excepția Munteniei și sud-estului Transilvaniei, unde evoluase la *j*”¹¹. Fără îndoială că aria acestui fonetism vechi era cu mult mai întinsă decit cea pe care o cunoaștem astăzi. Nu credem însă că se poate afirma atit de categoric că inovația s-ar fi extins de la sud spre nord, cu atit mai mult cu cit în aria de sud africata *ġ* și-a pierdut elementul oclusiv numai cind aceasta era urmată de *o, u*, pe cind în aria din nord și din vest inovația s-a produs în toate cazurile, indiferent de originea africateri, avind drept urmare apariția fricativei *j* în unele graiuri și *ž* (fricativă cu un puternic timbru palatal) în altele. E foarte probabil că zona din care a pornit inovația să fie partea centrală a Transilvaniei. Luind ca bază unele texte de la începutul secolului al XVIII-lea Ion Gheție arată că atestări cu *j* pentru *ġ* (*jer, jînere*) nu apar în Crișana propriu-zisă, „ci în extremitatea sudică a actualei arii a fenomenului, și anume în zona Alba-Iulia”¹². Trebuie să arătăm însă că materialul NALR—*Trans.* ne indică precis aria cu *j*, respectiv cu *ž*, pentru *ġ*, care coboară mult mai la sud de Alba-Iulia.

Pe harta nr. 1 am marcat și punctele în care a fost înregistrată africata *đ*, în cuvintul *buză*. Am considerat că ea trebuie tratată împreună cu africatele *č, ġ* (și *ť*) intrucit a apărut în limba română în același timp și în urma aceleiași transformări fonetice ca și celelalte trei africate, *đ* fiind reflexul palatalizării lat. *d* în contextul + *i* sau + *j* + *a*: lat. *assediare* > *aședu*, lat. *radia* > *riđă*, lat. *dicere* > *đîe* etc.

Evoluția africateri *đ* la fricativă *z*, prin pierderea elementului oclusiv, a avut loc în majoritatea graiurilor dacoromâne, spre deosebire de *ť*, care se menține pe tot teritoriul lingvistic dacoromân, și de *č* și *ġ*, care au și

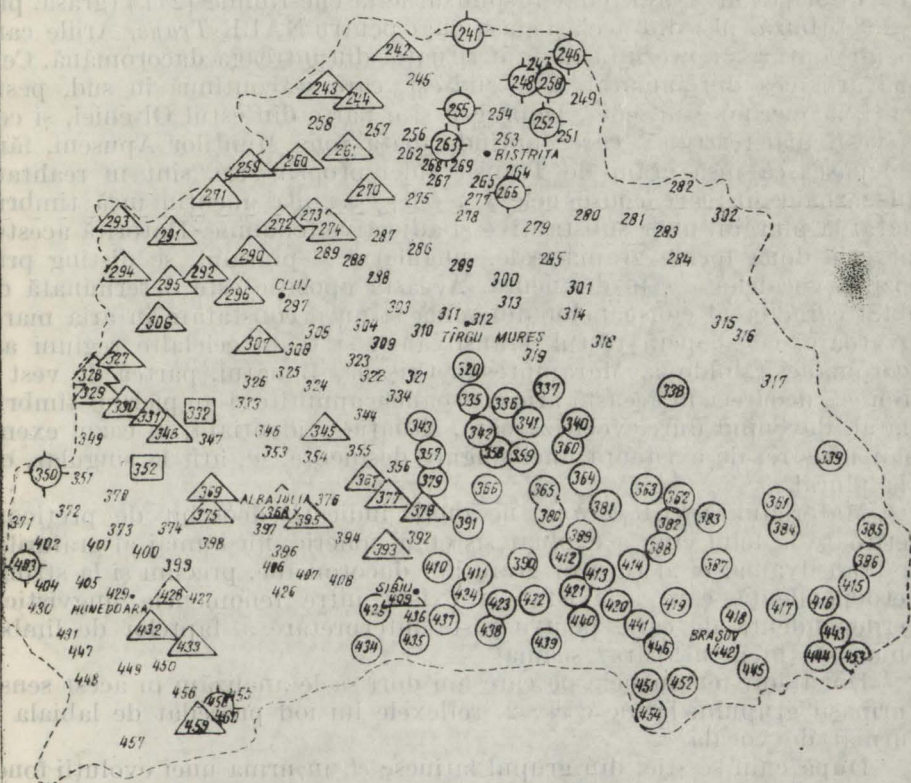
¹⁰ Vezi nota precedentă.

¹¹ Vezi Ion Gheție, *Concordanțe între graiurile din Muntenia și Crișana*, în SCL, XXXII, 1981, nr. 5, p. 484.

¹² *Ibidem*.

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI - TRANSILVANIA

- *sînge, jug*
 △ *sînje, jug*
 □ *sînge, gûg*
 ⊙ *budă*



NOTĂ:

În creștina punctelor: *sînge, jug, budă*.

astăzi curs în arii relativ mari din cadrul dacoromânei. În graiurile actuale *ḡ* are o arie relativ mică de răspîndire, caracterizînd mai ales graiurile din Banat și pe cele din nord-estul țării, Maramureș și nordul Moldovei, dar mai are curs și într-o mică arie din nord-estul Transilvaniei. În aceste graiuri coexistă și astăzi, ca foneme, africata *ḡ* și fricativa *z*, avînd însă o situație diferită în ce privește distribuția: *ḡ* apare numai în elementele vechi ale graiurilor, latine sau autohtone, *z* în cele noi, împrumutate. Regăsim deci o situație lingvistică dintr-o perioadă veche de dezvoltare a limbii române. Pe de altă parte, prin menținerea africtei *ḡ* în graiurile amintite, africata surdă *t* dispune de perechea sonoră, participînd la corelația de sonoritate, pe cînd în restul graiurilor dacoromâne *t* nu are partener în seria consoanelor sonore.

Pe harta nr. 2 am redat răspunsurile la chestiunile [217] (grasă, pl.) și [253] (buză, pl.) din același chestionar pentru NALR-*Trans.* Ariile care ni s-au conturat reprezintă de fapt situația din întreaga dacoromână. Cele două arii, cea din jumătatea de sud-est, care se continuă în sud, peste munți, acoperind Muntenia, Dobrogea și o parte din estul Olteniei, și cea din vest, mai restrînsă, care cuprinde toată zona Munților Apuseni, fără să depășească însă granițele Transilvaniei propriu-zise, sînt în realitate ariile arhaice în care consoanele *s*, *z* (și *t*) își mai mențin încă timbrul palatal la pluralul unor substantive și adjective feminine. Datorită acestui fapt cele două forme gramaticale, singularul și pluralul, se disting prin opoziția vocalelor *ă/e* în desinență. Această opoziție este determinată de dublul caracter al consoanelor din temă și nu o constatăm în aria mare, inovatoare, ce acoperă restul Transilvaniei și toate celelalte regiuni ale dacoromânei (Moldova, Maramureșul, Crișana, Banatul, partea de vest a Olteniei), deoarece în această arie consoanele amintite și-au pierdut timbrul palatal, devenind dure, velarizatoare, situație evidentiată, în cazul exemplor noastre, de existența unei singure desinente, *-ă*, atît la singular, cît și la plural.

Materialul NALR-*Trans.* ne oferă indicații deosebit de prețioase referitoare la felul cum a evoluat sistemul fonetic, nu numai al graiurilor din Transilvania, ci al tuturor graiurilor dacoromâne, precum și la strînsa interdependență care a existat și există între fenomenele lingvistice, interdependență de care, pentru justă interpretare a faptelor de limbă, trebuie să ținem neapărat seama.

Două sînt fenomenele pe care am dori să le analizăm în acest sens: 1. urmașii grupului latinesc *cl*; 2. reflexele lui iod precedat de labiala *p* și urmat de vocala *e*.

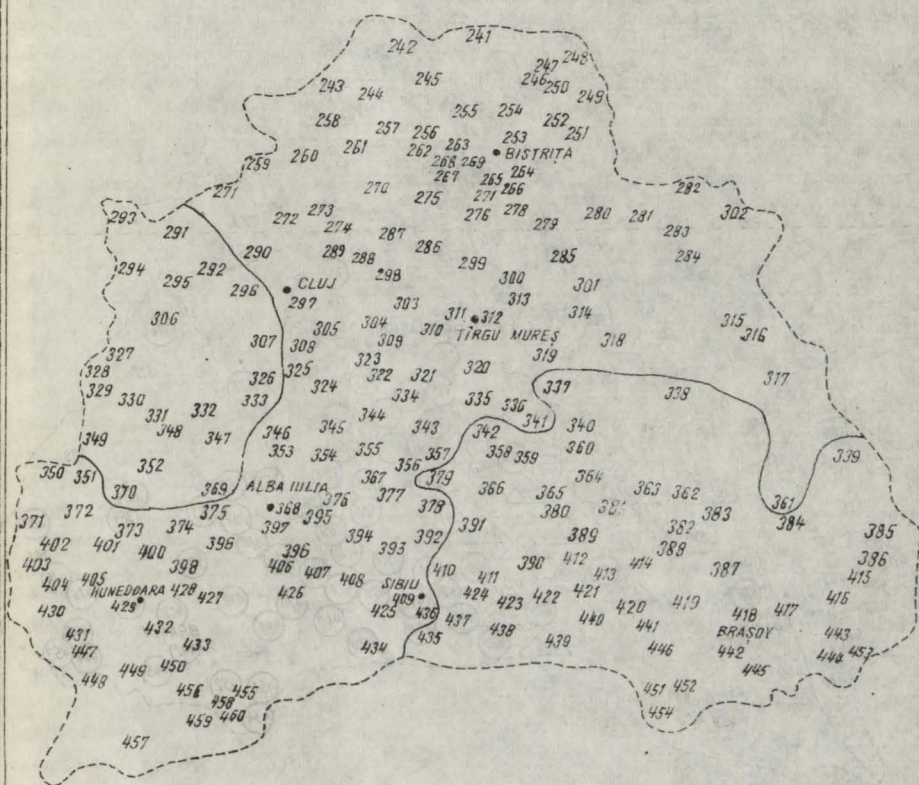
După cum se știe, din grupul latinesc *cl*, în urma unei evoluții fonetice care a trecut prin mai multe faze, a rezultat, în graiurile dacoromâne, oclusiva palatală *k*. Nu ne vom opri asupra tuturor fazelor pe care grupul *cl* > *k* le-a parcurs în evoluția sa¹³, ci vom insista doar asupra rezultatelor finale înregistrate în graiurile din Transilvania și a consecințelor acestora asupra unei părți a sistemului consonantic.

Redînd pe hărți răspunsurile la chestiunea [136] (ureche) am obținut următoarele arii: una în partea de sud-est a Transilvaniei (vezi h. nr. 3), în care s-a notat oclusiva palatală *k*, sunetul și fonemul corespunzător

¹³ Pentru aceasta, vezi lucrarea noastră, citată la nota 1, p. 163–164.

NDUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI - TRANSILVANIA

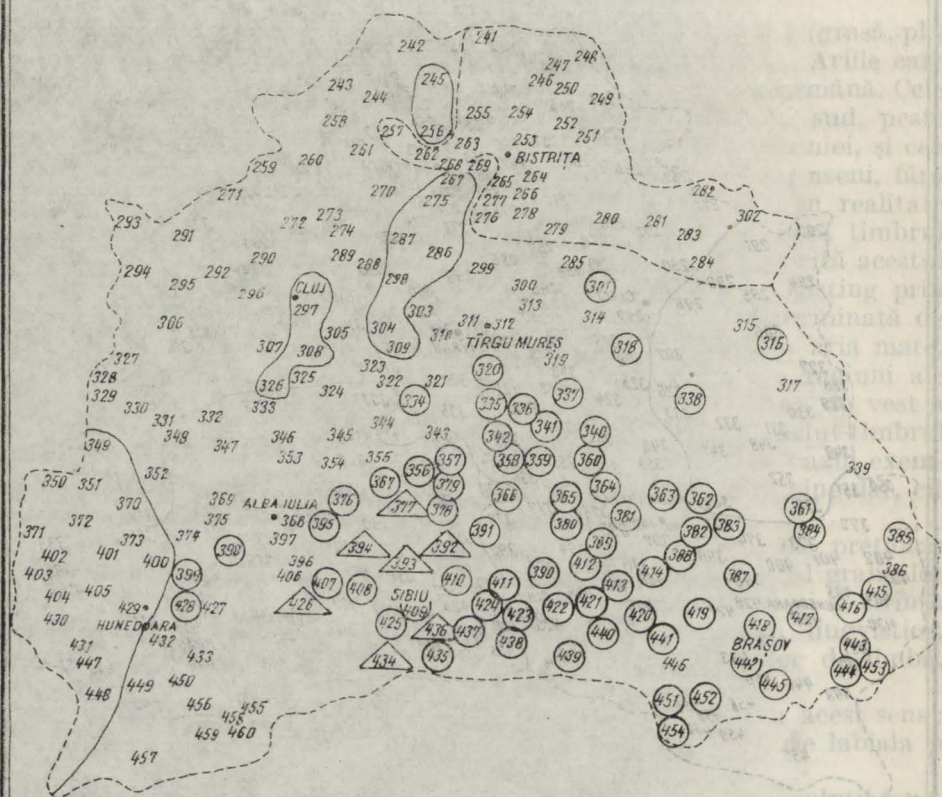
○ *grasă* ; *grase* , *buză* ; *buze*



În restul punctelor: *grasă* ; ~ , *bûză* ; ~

NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI - TRANSILVANIA

- ureke, kept, frate
 △ frate, urete, tept
 ○ urece, cept, frace
 ○ urece, cept, frate



limbii literare, pe care astăzi o regăsim și în graiurile din Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova, sau un sunet intermediar între k și t' : $ure\overset{u'}{k}e$ sau $ure\overset{k'}{t'}e$ (forme pe care nu am avut posibilitatea să le indicăm pe harta noastră). Fără îndoială că ceea ce am notat prin acest sunet reprezintă o fază intermediară în evoluția lui k , prin deplasarea locului de articulare spre partea anterioară a palatului, la t' ($ure\overset{t'}{t'}e$) care formează o altă arie compactă, ce acoperă partea centrală și de vest a Transilvaniei, fără partea ei sud-vestică. Aria lui t' pentru k se întinde și în vest, acoperind Crișana, și în nord, Maramureșul.

În alte două arii, una mai mică în partea de sud-vest (vezi h. nr. 3), la întâlnirea granițelor dintre Banat, Crișana și județul Hunedoara, și alta mai mare, acoperind partea centrală și de nord-est a Transilvaniei, evoluția a mers mai departe, ajungându-se la africata $\acute{e}$: $ure\overset{e}{\acute{e}}e$. Evoluția dorsopalatalei t' la africata $\acute{e}$ s-a făcut trecînd prin stadiile $\overset{e}{t'}$, $\overset{e}{\acute{e}}$, înregistrate în materialul NALR-Trans. într-un număr relativ mare de puncte, stadii intermediare care au însă o deosebită importanță în lămurirea multor probleme legate de această evoluție.

Menționăm că forma $ure\overset{e}{\acute{e}}e$ o întâlnim și într-o mică arie ce acoperă partea de nord-est a Banatului și sudul Crișanei, arie care este, cu siguranță, prelungirea celei din Transilvania.

W. Meyer-Lübke, în studiul său *Palatalizarea labialelor*,¹⁴ a constatat, fără a insista însă asupra acestui fapt, că există un paralelism între palatalizarea labialelor (sau, după opinia noastră, între evoluția lui iod precedat de labiale) și evoluția oclusivelor palatale k , g . Materialul NALR-Trans. confirmă constatarea lui W. Meyer-Lübke, asupra căreia a revenit Ioan Pătruț¹⁵ și, mai recent, noi¹⁶, și ne demonstrează într-adevăr un paralelism perfect între aceste două fenomene.

Graiurile din Transilvania ne oferă o oglindă foarte clară a reflexelor fonemului iod precedat de consoanele labiale în urma întăririi articulației lui, pe de o parte, și a interdependenței dintre evoluția lui iod și evoluția oclusivelor palatale k , g , pe de altă parte.

Iată cum se prezintă situația după hărțile NALR-Trans. Pe o arie care cuprinde aproximativ o treime din teritoriul Transilvaniei, în partea de sud-est, iod precedat de labiala p în cuvîntul *piept* s-a transformat în oclusiva palatală k (*kept*). Aria este absolut identică cu cea în care palatala respectivă o găsim păstrată, într-un cuvînt ca *ureche* (vezi h. nr. 3).

Pe o altă arie din Transilvania, care acoperă partea centrală și de vest a acesteia (vezi h. nr. 4), lui iod îi corespunde dorsopalatala t' : *t'ept*. Aceeași arie ne-o oferă și reflexul oclusivei palatale k , anume t' , în cuvîntul *ureche*. În două arii, una mai mare în partea centrală și de nord-est a Transilvaniei, și alta mai mică în partea de sud-vest, care se continuă în nord-estul Banatului și în sudul Crișanei lui iod precedat de labiala p îi corespunde africata $\acute{e}$: *\acute{e}ept*, corespondenta, în aceeași arie și a oclusivei palatale k din cuvîntul *ureche*.

¹⁴ Vezi „Dacoromania”, II, 1922, p. 1—19.

¹⁵ Vezi Ioan Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în „Dacoromania”, X/II, 1943, p. 298—308.

¹⁶ Vezi articolul nostru *Evoluția în limba română a lui iod precedat de consoanele labiale și consecințele pe plan fonologic*, în FD, IV, 1962, p. 75—95.

Am arătat cu altă ocazie că, în privința labialei *p* (și a corespondenței ei sonore *b*), consoana palatală dezvoltată din iod, când acesta urma după labiale, trebuia să fie, în toate graiurile, *k* (respectiv *g*). Cu toate acestea, după cum am văzut mai sus, din iod precedat de labiala *p* a rezultat dorsopalatala *t'*, pe o arie, și africata *č*, în alte două arii. Considerăm că nu mai poate fi pusă la îndoială legătura care a existat între evoluția lui iod, și rezultatele finale ale acestei evoluții, și transformarea oclusivei palatale *k* (și *g*), evoluție care a avut loc înainte ca iod, în dezvoltarea sa, să fi ajuns la palatală.

Oclusivă palatală *k*, ca reflex al evoluției lui iod precedat de labiala *p*, este caracteristică și graiurilor din Moldova, din sud-estul Munteniei și din Dobrogea. Aria dorsopalatalei *t'* (*t'ept*) se întinde și peste Crișana (cu excepția unei mici părți din sud) și peste întreg Maramureșul. Aria din partea centrală și din nord-estul Transilvaniei cu africata *č* pentru iod se limitează însă numai la aceste graiuri. Aria din nord-estul Banatului și din sudul Crișanei este cu siguranță prelungirea celei din Transilvania.

După cum rezultă din hărțile noastre nr. 3 și 4, în graiurile din Transilvania există un paralelism nu numai între evoluția lui iod precedat de consoanele labiale *p*, *b* și oclusivele palatale *k*, *g*, ci și între evoluția dentalelor *t*, *d* urmate de vocalele anterioare *e*, *i*. Precizăm însă, așa cum rezultă de fapt din harta nr. 3, că în aria în care oclusivele *k*, *g* se păstrează, dentalele *t*, *d* nu au suferit palatalizarea mutativă.

Este cunoscut faptul că, evoluția fonetică a limbii române, în cursul căreia s-au produs o serie de transformări fonetice, pe baza lor constituindu-se sistemul fonologic, nu a decurs în mod absolut uniform în toate regiunile dacoromânei. În unele dintre acestea, schimbările fonetice s-au oprit la un anumit stadiu, în timp ce în altele ele au mers mai departe. În felul acesta se explică o serie de arhaisme fonetice într-o seamă de graiuri dacoromâne, față de unele inovații datorate evoluțiilor ulterioare.

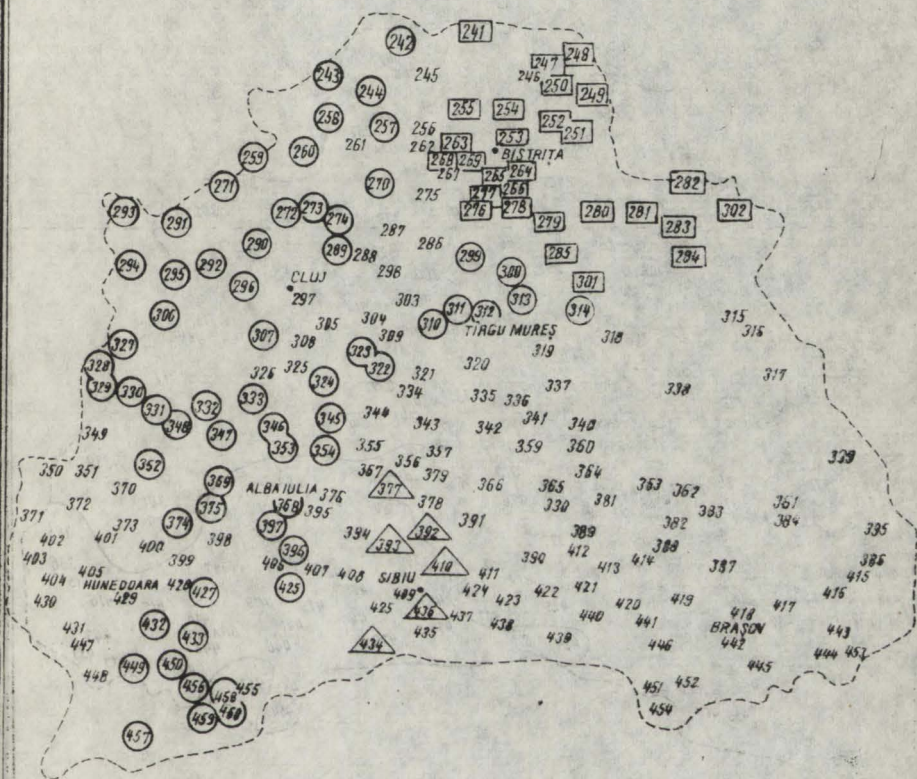
Într-o perioadă relativ veche de dezvoltare a limbii române, anterioară apariției primelor noastre texte, vocala *a* a început să fie afectată de fonemele consonantice cu care era în contact, atît de cele precedente, cît și de cele care o urmau. Una dintre cele mai importante transformări ale lui *a* este trecerea lui la *e* cînd se afla sub accent și între două elemente cu timbru palatal: *leage* > *lege*, *mușare* > *mușere*, *mease* (pl. < *measă*) > *mese* etc. Trecerea de la *a* la *e* nu s-a făcut însă în mod brusc, ci a cunoscut mai multe stadii. Unul dintre acestea e cel reprezentat de rostirea *ę*, cunoscută pe aproximativ jumătate din teritoriul lingvistic dacoromân. Numai graiurile din sud, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei și, după cum ne indică materialul NALR-*Trans.*, redat pe harta nr. 5, sud-estul Transilvaniei cunosc ultimul stadiu al acestei evoluții, rostirea *e*. După ultimele cercetări însă, rostirea *e* în Muntenia ar fi de dată recentă¹⁷.

Sînt două întrebările care se pun în legătură cu această evoluție fonetică: 1. Trecerea lui *a* (*ea*) la *e* este tot atît de recentă și în zona

¹⁷ Astfel Ion Gheție, *Contribuții la istoria trecerii lui ea > e (leage > lege)*. Prezența lui *ea* în Muntenia la începutul secolului al XVIII-lea, în I.R., XVII, 1968, nr. 6, p. 501–508, exprimă părerea că, la începutul secolului al XVIII-lea, diftongul *ea* nu trecuse încă la *e* în toate graiurile muntenesi.

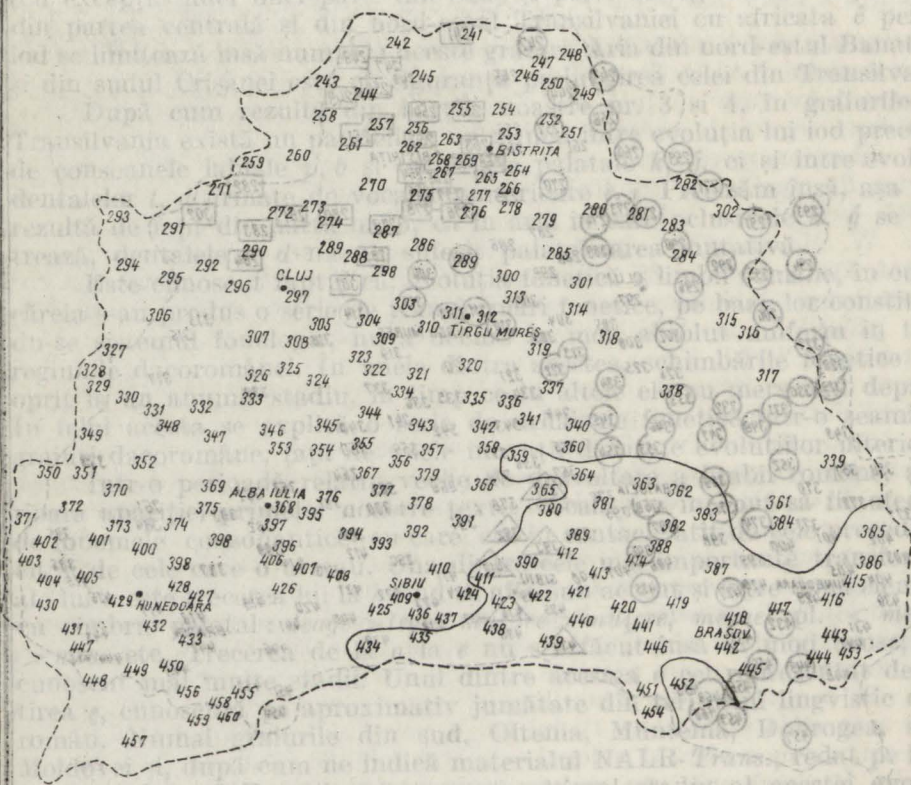
NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI – TRANSILVANIA

- urețe, țept, frațe
 △ urețe, țept, frațe
 □ frațe, urețe, cept



NOUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN PE REGIUNI — TRANSILVANIA

○ mese, mirese, pene



NOTĂ :

In restul punctelor: mese, mesă, mirese, mireșă, pene

de nord, respectiv în aria din sud-estul Transilvaniei? 2. Evoluția *a* (*ea*) > *e*, ajunsă în ultimul ei stadiu, s-a produs în sudul teritoriului lingvistic dacoromân și s-a extins apoi în nord sau invers? Sint întrebări la care, în momentul de față, se pare că e greu de dat un răspuns categoric. Ținând însă seama de frământările lingvistice care au avut loc pe acest mare teritoriu dacoromân, de multitudinea evoluțiilor fonetice și de rezultatele acestora (marea lor majoritate întilnindu-se în toate celelalte subunități dialectale dacoromâne) ale căror începuturi au avut loc cu siguranță în Transilvania, după cum am putut deduce din materialul oferit de graiurile din cuprinsul acestei regiuni, credem că se poate susține că și evoluția fonetică despre care am vorbit mai sus își are originea în această zonă din sud-estul Transilvaniei.

Cele citeva fenomene prezentate și analizate în articolul de față ne demonstrează strinsa interdependență dintre graiurile din Transilvania și toate celelalte graiuri dacoromâne.

Dar ceea ce caracterizează Transilvania, și aceasta credem este foarte important, este faptul că în cadrul teritoriului ei întilnim toate fenomenele lingvistice importante, fenomene *de structură*, atit arhaice, păstrate dintr-o perioadă veche de dezvoltare a limbii române, cit și evoluții fonetice ulterioare, ale căror reflexe le regăsim în unul sau în mai multe dintre celelalte graiuri dacoromâne.

Varietatea mare a graiurilor românești din Transilvania în opoziție cu relativa uniformitate a graiurilor din Moldova și a celor din Muntenia, este, după părerea noastră, o dovadă că aici își au originea toate transformările fonetice importante care s-au produs în decursul evoluției graiurilor românești, transformări în urma cărora dacoromâna a căpătat fizionomia dialectală actuală și care au creat legături strinse între toate subunitățile noastre dialectale. Aceasta ne îndreptățește să afirmăm că, în cadrul dacoromânei, nu se poate vorbi de o independență a unei subunități față de celelalte.

PROBLEME DER PHONETIK UND MORPHONOLOGIE IN NALR-TRANSILVANIA

(RESÜMEE)

Der Autor untersucht einige phonetische Erscheinungen mit Implikationen in der morphologischen Struktur der dakorumänischen Mundarten, die aus dem für NALR-*Transilvania* gesammelten Material hervorgegangen sind. Manche davon stellen alte Sprachstadien dar, andere sind phonetische Neuerungen, die im Laufe der Entwicklung der rumänischen Mundarten stattgefunden haben.

Infolge einer ausführlichen Analyse dieser Erscheinungen kommt der Autor zur Schlußfolgerung, daß es einen engen Zusammenhang zwischen den transsilvanischen Mundarten und allen anderen dakorumänischen Mundarten gibt. Das ist auf die Tatsache zurückzuführen, daß auf dem Gebiet Transsilvaniens alle wichtigen phonetischen Wandel ihren Ursprung haben, dank denen das Dakorumänische zu seiner gegenwärtigen Physiognomie gekommen ist; diese phonetischen Wandel haben enge Verbindungen zwischen allen dialektalen Einheiten geschaffen.

Im Rahmen des Dakorumänischen kann man also nicht von der Unabhängigkeit einer Mundart gegenüber den anderen sprechen.

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și
Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DESPRE ALTERNANȚE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

I. T. STAN

0. În *Gramatica limbii române*¹ se specifică faptul că printre elementele fonetice utilizate în flexiune, în scopul diferențierii formelor gramaticale ale unui cuvânt, se află și alternanțele fonetice.

1. Definind alternanțele fonetice, *Gramatica*... susține că acestea sint „variații suferite de foneme în diferite forme gramaticale ale aceluiași cuvânt (sau în cuvintele, derivate, din aceeași familie). De exemplu, vocala *ă* alternează cu *e* în *măr-meri*, *băt-bețe*, *spăl-speli*; consoana *k* alternează cu *č* în *ac-ace*, *plec-pleci-plece*” (p. 46)².

1.1. În DEX prin alternanță se înțelege o „schimbare regulată a unui sunet din temă prin altul în flexiune sau în familia lexicală”.

2. Ambele determinări ale noțiunii de alternanță sint susceptibile de revizuire.

2.1. Alternanțele nu sint „variații” pe care le-ar suferi fonemele. Prin variații ale unui fonem nu trebuie să înțelegem „alte foneme”, ci doar nuanțe ale unui fonem. De exemplu, [a] este o variație, o nuanță a fonemului |a|, intrucit acest sunet se află în poziția după o vocală anterioară. Compară pe [a] din segmentul [ne-agra] cu [a] din segmentul [navă]. Ca atare, [a] este doar o variație a fonemului, nu un fonem deosebit de [a], care aparține, este inclus în clasa fonemului |a|. Așadar, variațiile unor foneme nu realizează alternanțe, ele neavînd capacitatea de a diferenția sensul cuvintelor sau al formelor gramaticale.

2.2. De asemenea, prin alternanță nu se poate înțelege numai „schimbarea regulată a unui sunet” (DEX), deoarece, cum se știe, înlocuirea unui sunet prin alt sunet nu determină schimbări semantice³. Numai fonemele au posibilitatea și capacitatea de a diferenția sensul cuvintelor. De exemplu, în cuvintele [bankă] și [baŋkă], [iɣkă] și [ɪkă], sunetele [n] și [ɣ], pe de o parte și [i] și [ɪ] pe de alta, deși sint sunete diferite, se subordonează aceluiași fonem |n| sau |i|. Comutînd pe [n] cu [ɣ] și pe [ɪ] cu [i] nu obținem diferențieri semantice.

3. Pentru noțiunea de alternanță propunem o altă determinare: schimbarea (înlocuirea) unui fonem (sau a mai multor foneme) prin alt

¹ Vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită, tiraj nou, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, p. 46.

² Vezi și DM: alternanță = „variație a vocalelor sau a consoanelor într-un cuvînt sau cuvinte din aceeași familie, folosită de limbă pentru a diferenția diversele forme gramaticale sau derivatele unui cuvînt”.

³ Vezi și *Sinteze de limba română*. Coordonatori Theodor Hristea, Grigore Brîncuș, București, 1972, p. 37: „Prin alternanță fonetică înțelegem schimbarea regulată a unui sunet din rădăcina sau tema cuvîntului în alt sunet”.

fonem în scopul diferențierii cuvintelor din aceeași familie sau a formelor gramaticale ale aceluiași cuvânt.

3.1. Înțelegând astfel noțiunea de alternanță, nu putem fi de acord cu acele alternanțe din *Gramatica limbii române* care nu realizează schimbarea (sau înlocuirea) unui fonem, recunoscut ca atare în limba română contemporană, prin alt fonem. Așa de exemplu, în *Gramatică... apar „alternanțele”* *b—b', f—f', h—h', j—j', l—l', m—m', n—n', p—p', r—r', ș—ș', ț—ț', v—v', z—z'* în cuvinte ca : *alb — albi, vâtaf — vâtafi, valah — valahi, general — generali, pom — pomi, tovarăș — tovarăși, soț — soți, morcov — morcovi*. Se precizează că „termenul al doilea este corespondentul palatalizat al primului termen” (p. 48).

4. În unele contribuții ale noastre ⁴ am încercat și noi să demonstrăm că limba română literară *nu posedă* consoane palatalizate (= moi). În exemple ca *general — generali, pom — pomi, par — pari, alb — albi* etc. pluralul nu se formează „prin alternanțele consonantice *l—l', m—m', r—r', b—b'*”, ci prin adăugarea morfemului *-i* la forma de singular ⁵. Acest *i*, morfem cu ajutorul căruia se formează pluralul unor substantive și adjective ale limbii române ⁶ și, totodată, fonem, apare, în actul vorbirii, în trei ipostaze diferite : a) *au înflorit patru pomi*, b) *patru pomi-au înflorit*, c) *patru pomi-s înfloriți*. În [pom_i], [pom_i-a_u] și [pom_i-s] cele trei ipostaze ale lui *i* sint : *î* (*i* șoptit, asilabic), *î* (*i* semivocalic, asilabic) și *i* (*i* plenison). Deci, într-un cuvânt ca *pomi* la finala absolută nu poate fi vorba de o consoană palatalizată, ci de fonemul /i/, deoarece, schimbând mediul fonetic al cuvântului respectiv, se schimbă și substanța fonetică a părții finale a lui, cum se vede din exemplele date.

4.1. Credem că am reușit să demonstrăm faptul că în cazul exemplor din *Gramatică... ,* precum *albi, valahi, generali, pomi* etc., la finala absolută a acestora nu se află o consoană palatalizată, ci un morfem și, totodată, fonem : *-i*. O dovadă suplimentară aducem și din verbul românesc. Verbe ca *uniți, vedeți, sculați, predați, lăsați* nu au la finala absolută o consoană palatalizată, ci un *i* șoptit, asilabic, dar care, în alt context fonetic, devine plenison, centru al silabei : *uniți-vă, vedeți-vă, sculați-vă, predați-vă, lăsați-vă*.

5. Din cele treizeci de alternanțe consonantice prezentate în *Gramatica... (p. 48—49)* trebuie eliminate patrușprezece, care de fapt nu sint alternanțe, ele nerealizînd nici un fel de „alternanță cu primul termen”, deoarece nu are loc un schimb între foneme, ci se adaugă, la forma de singular, *i*, morfemul formei de plural (vezi **3.1**).

⁴ Vezi I. T. Stan, *Africatele și statutul lor fonologic în limba română literară*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 211—219; idem, *Despre pluralul unor substantive și adjective ale limbii române*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 137—142; idem, *Sistemul fonologic al limbii române literare*, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 213—217; idem, *Probleme fundamentale ale fonologiei românești. [k', g'] foneme? Implicații morfologice*, în LR, XXVII, 1979, nr. 5, p. 531—544.

⁵ Vezi și P. Zugun, *Unitate și varietate în evoluția limbii române literare*, Iași, 1977, p. 30—47.

⁶ Vezi I. T. Stan, *Despre pluralul unor substantive...*, p. 139—142.

5.1. În cuvintele de tipul *brad* — *brazi*, *bărbat* — *bărbați*, *urs* — *urși*, *obraz* — *obraji* etc. (vezi *Gramatica...*, p. 49), alternanțele consonantice nu se realizează prin *d*—*z'*, *t*—*ț'*, *s*—*ș'*, *z*—*j'*, ci numai prin *d*—*z*, *t*—*ț*, *s*—*ș*, *z*—*j*. Consoanele *d*, *t*, *s*, *z* din finalul formelor de singular au fost palatalizate de vocala anterioară *i*, într-o anumită etapă din evoluția limbii române, dar acest *i*, cum s-a văzut mai sus, continuă să fie prezent în limba română, chiar dacă el este afonizat. Deci, la nivelul limbii literare vom avea alternanțele *brad* — *braz* + *i*, *bărbat* — *bărbaț* + *i*, *urs* — *urș* + *i*, *obraz* — *obraj* + *i* ⁷.

5.2. Cuvintele de tipul *fag* — *fagi*, *sac* — *saci* nu fac excepție de la regula enunțată. La formele de plural *i* nu este eliminat, ci se află prezent după alternanță: *fag* — *fağ* + *i*, *sac* — *sač* + *i*. Ca și după restul consoanelor, cum s-a văzut mai sus, după un /ğ/ sau /č/ în contextul vorbirii se pot desprinde un *i* șoptit [fagi], un *i* semivocalic [fagi-au] și un *i* plenison [fagi-s] ⁸.

5.3. În cuvintele *maskă* — *măști*, *veste* — *vești*, *ceașcă* — *cești* alternanțele se realizează astfel: *a*—*ă*, *sk*—*șt*, *s*—*ș*, *ea*—*e*, *k*—*t* și nu *sk*—*șt'*, *st*—*șt'*, *sk*—*șt'*, cum se spune în *Gramatică...* (p. 49).

5.4. Cuvintele de tipul *crești* — *crește*, *muști* — *muște* (vezi *Gramatica...*, p. 49) nu realizează nici un fel de alternanțe fonetice, deoarece *-i* și *-e*, din finalul acestor cuvinte, nu sînt altceva decît desinențe în paradigmele verbale ale pers. a II-a și a III-a singular.

6. Am semnalat cîteva aspecte în legătură cu felul în care sînt interpretate alternanțele în *Gramatica limbii române*. Credem că la o nouă ediție a *Gramaticii...* numărul alternanțelor trebuie redus. Nu trebuie considerate alternanțe decît schimbările fonematice, adică acelea în care are loc înlocuirea unui fonem prin altul.

7. Avansăm și ideea de a se renunța la termenul de *alternanță fonetică* și a-l înlocui cu cel de *alternanță fonematică (fonologică)*, deoarece atît alternanțele vocale cît și cele consonantice se realizează la nivelul fonemelor, nu al sunetelor ⁹.

⁷ Vezi, în acest sens, Maria Iliescu și Carmen Nedelcu, *Sistematizarea gramaticală a vocabularului fundamental (VF)*, în LR, XVIII, 1979, nr. 2, p. 129—142.

⁸ Vezi Valeria Guțu Romalo, Georgeta Ciompec, Constantin Dominte, *Morfologia, în Limba română contemporană*, vol. I, sub conducerea lui Ion Coteanu, București, 1974, p. 173; I. T. Stan, *Africatele și statutul lor fonologic...*, p. 215—219; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 111: „tot așa, la plural, *-i* și *-e* provoacă modificarea multora dintre consoanele precedente: ... *betoag* — *betegi*..., *bulmac* — *bulmaci*” (subl. n. — I.T.S.) și „*a/ă* caracterizează un mare număr de substantive feminine, ocurența membrului al doilea al alternanței fiind condiționată, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, de prezența dezinenței — *i* de plural: *carte* — *cărți*, *bancă* — *bănci*” (p. 173) (subl. n. — I.T.S.); Grigore Brâncuș, *Părțile de vorbire flexibile*, în *Sinteza de limba română*, coordonator și autor principal Theodor Hristea, București, 1981, p. 128: „de regulă, alternanțele sînt condiționate fonetic. Se observă că al doilea termen al alternanțelor [...] este determinat de *-i* sau de *-e* următori. De exemplu, la forma de plural *bănci* (subl. n. — I. T. S.), *ă* și *ș* sînt determinați de *-i* final, după cum în pl. *porți* contragera diftongului *oa* și africatizarea lui *t* (*poartă*) se justifică prin prezența lui *-i* la finală”.

⁹ Vezi și Em. Vasiliu, *Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recușunii*, în SCL, VI, 1955, nr. 1—2, p. 43—49; A. Avram, *Despre recușune în fonologie*, în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 97; *Limba română. Fonetică-vocabular-gramatică*, Editura Academiei R.P.R., [București], 1956, p. 76; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 167, 187—193; Gh. Constantinescu Dobridor, *Morfologia limbii române*, [București], 1974, p. 143.

SUR LES ALTERNANCES DANS LA LANGUE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

L'auteur signale quelques aspects concernant les modalités d'interprétation des alternances dans *Gramatica limbii române*. À cet égard, il conclut que le nombre des alternances envisagées dans cet ouvrage doit être diminué, parce que seuls les changements phonématiques peuvent être considérés comme alternances, changements à la suite desquels un phonème est substitué par un autre phonème. L'auteur propose, de plus, le remplacement du syntagme *alternance phonétique* par celui de **alternance phonématique (phonologique)**.

Martie 1983

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGICE

DE

IOANA ANGHEL

Toci, tocitoare. Verbul *toci*, altul decît omonimul său din limba literară, are sensul „a scoate, a trage vinul dintr-un butoi în altul pentru a-l limpezi (prin separarea de drojdia care s-a așezat la fund); a pritoci” și nu a fost înregistrat în lucrările lexicografice. Cele cîteva atestări pe care le avem pentru *Dicționarul limbii române* provin din Banat și din Oltenia, cea mai veche fiind ANON. CAR.¹, apoi ALR SN I h 246 (punctele 2, 36, 47), GL. OLT. și monografia *PORTILE DE FIER*. A fost inclus de GĂMULESCU, E. S. 196, între elementele de origine sîrbocroată ale limbii române.

Existența acestui verb în graiuri vine să clarifice originea termenului *tocitoare* „vas mare de lemn în care se pun strugurii sau alte fructe (zdrobite) în vederea preparării vinului sau a rachiului”. Prezent în unele dicționare (TDRG, CADE, SCRIBAN, D.), el a fost explicat de acești autori, care n-au cunoscut verbul de la care derivă, direct din v. sl. *točiti*. Atestările pentru *tocitoare* sînt mult mai vechi (începînd de la Coresi), mai numeroase și acoperă și alte zone decît cele în care e cunoscut verbul, în special Muntenia, dar și Transilvania. E de presupus deci că în trecut și verbul *toci* era cunoscut pe o arie mai întinsă, fiind înlocuit de *pritoci*, termen care a pătruns și în limba literară.

Tofológ, -óagă. Termenul regional (cunoscut prin Muntenia, Oltenia dar și în Transilvania) *tofolog*, *-oagă* (cu variantele *tăfălog*, *-oagă*, *toflog*, *-oagă*) are mai multe sensuri. Ca adjectiv (adesea substantivat), cu referire atît la oameni cît și la animale înseamnă: „cu mișcări încete și greoaie; molu”: *E cam tofologă ... și ... cam zăpăcită*. STANCU, R. A. II, 55. *Da mișcă-te, tofologule!* UDRESCU, GL. *Bobocii nu mai sînt tăfălogi*. VÎN. PESC. oct. 1964, 10. *Tăfălog, tofolog* „calul care se împiedecă în propriile picioare”; (prin Muntenia și Transilvania) „cu picioare late și greoaie”. Ca s.m., în forma *tăfăluc* „om care nu știe să se îmbrace”, ca subst. f. pl. în forma *tăfăloage* și ca s. m. pl. în forma *toflogi* „ghete mari și rupte”. Acest ultim sens e cunoscut în Oltenia.

În DM și DEX *tofolog* nu este înregistrat. E redactat, cu etimologia necunoscută, numai *tăfălog*, *-oagă* (despre oameni; reg.) „cu mișcări încete, molu”. Scriban tratează împreună cu *tofolog* pe *tăfăloc* și pe *tăpălog*, *-oagă* avînd toate sensul „cu picioare late și greoaie” și, fără să indice propriu-zis o etimologie, le apropie de *tăpși*, *tapaligă*.

¹ Vom folosi în continuare siglele *Dicționarului limbii române* (DLR).

Considerăm că *tofolog* (și variantele sale) s-a format după modelul lui *fofolog* (cu care se suprapune și semantic) și se încadrează, ca și acesta, în categoria formațiilor onomatopeice (cf. și *tofăi*, *toflăi* „a merge greu, încet”, „a merge greu, plescând prin apă, noroi etc.”, *toflă* „om moale” etc.). De aceea este nejustificată inserarea formei *toflôgi* s.m. pl. ca variantă la *ștoflôgi* s.m. pl. (prin Olt.) „ghete vechi, deformate, rupte”, cit și soluția etimologică adoptată: cf. *ștofl*, variantă a lui *știolf*² „obiect de încălțăminte sau de îmbrăcăminte uzat”, iar acesta din *știolf*¹ interj. „cuvînt care redă zgomoitul produs de pașii cuiva care merge prin noroi” (vezi DLR, tomul XI, partea I, litera Ș, s.v. *ștoflôgi*). *Ștoflôgi*, *ștoflôgi* trebuie considerate fie variante ale formei *toflôgi*, fie formații independente de la *toflôgi* prin apropiere de *ștofl*.

Toporîște¹. Termen înregistrat o singură dată de L. COSTIN, GR. BĂN. II, 195 (din localitatea Jena — Lugoj) cu sensul „loc în pădure unde se taie copăceii numai cu toporul”. Atît forma cit și formularea definiției ridică semne de întrebare. Acceptîndu-l totuși ca un cuvînt posibil, putem vedea în el un derivat al verbului „a topori”. Sufixul *-îște*, foarte productiv în derivarea numelor de locuri, formează uneori de la verbe (ca și în cazul de față) substantive ce denumesc locul pe care se exercită o acțiune, de tipul *bațiște*, *argîște* (cf. PASCU, S. 251).

Tortorêț (*tortorêață*, *tortorête*, *totorêț*, *totoreăță*). Scriban înregistrează în dicționarul său termenul *totoreăță* „făcăleț făcut dintr-o ramură de brad căreia i se lasă la capăt 5—6 vîrfuri. Se ține între palme și se răsucește în mîncare”. Nu-i precizează etimologia. Surse mai noi, provenind din aceeași zonă, Vilcea, atestă și alte variante ale acestui termen, avînd toate aproximativ același sens. Astfel, *tortoreț* „făcăleț avînd în partea inferioară două bețișoare fixate în formă de cruce” (GL. OLT.) și *tortoreăță* „făcăleț cu care se amestecă fasolea fiartă” (LEXIC REG. 87) sugerează atît formal cit și semantic o legătură cu *tort* (< lat. *tortus*, cf. *întort*) „învîrlit, sucit, răsucit”. Cu ajutorul suf. *-ăreț* s-a format mai întîi un adjectiv **tortăreț* (care prin asimilare a devenit *tortoreț*), cu sensul „care se răsucește în mîncare”, apoi „care servește la amestecat”, și care ulterior s-a substantivat. *Tortorete* (LEXIC REG. 87) este o formă mai recentă, care provine din *tortoreț*, în care *-eț* a fost simțit ca un sufix și înlocuit cu *-ete*, sau un singular refăcut după pluralul *tortoreți*. Sensul pe care îl are numai varianta *totoreț*, și anume „lemn rotund, nedespicat” (GL. OLT.) se regăsește și la adj. *tors*: *lemn toarse* „lungi, drepte, fără noduri” (CIAUȘANU, GL.). De la *tortoreț* s-a format și un verb *a tortoreă* „a amesteca fasolea fiartă” (LEXIC REG. 87), cunoscut în aceeași regiune.

Trăcsăr. Cuvînt destul de cunoscut în Banat, cel puțin la data cînd s-a făcut ancheta pentru ALR II. Denumeste pe meșterul care face cepuri sau canele la butoaie; strungar de canele (ALR II 6485/2, 29, 36, 47, 53, 76). E un termen meșteșugăresc de origine germană (germ. *Drechsler* „strungar”) împrumutat de români dintr-o formă dialectală germană. S-a consemnat și varianta *troácslăr* (ALR II 6485/76), o formă mai apropiată de etimonul german².

² Termenul *trăcslăr* a fost înregistrat în afara granițelor (ALR II 6485/8) precum și în ancheta efectuată la populația sîrbească din Banat (ALR II 6485/25, 37).

Trahómă, variantă a termenului medical *trahom* „conjunctivită granuloasă”, în afara unor dicționare este înregistrat și în câteva puncte din *Atlasul lingvistic român* (ALR II/I MN 58, 4188). Cuvântul are în limba literară origine franceză (< fr. *trachome*), în timp ce răspunsurile din atlas se explică prin magh. *trachoma*.

Trámă. Cîteva din dicționarele noastre moderne menționează acest cuvînt ca un împrumut din fr. *trame*. S-a pierdut însă din vedere faptul că în limba română există și un alt cuvînt *tramă*, element vechi și popular, moștenit din latină. S. Pușcariu a fost primul care l-a inclus în dicționarul său etimologic între elementele latine ale limbii române: *trámă* s.f. < lat. *trama*, -am (PUȘCARIU, ET. WB. 1754), informație preluată apoi în REW. De aceea, surprinde absența lui din lucrările lexicografice ulterioare (CIHAC; TDRG, CADE, SCRIBAN, D., DL, DM, DEX). Îl găsim la ȘĂINEANU, D.U., care însă nu face distincție între termenul moștenit și cel neologic.

Lat. *trama* denumea „firele urzelii separate prin spată printre care trece suveica”, apoi prin extensiune „urzeala unei țesături”³. Termenul s-a păstrat în numeroase limbi și dialecte romanice (REW 8847, s.v. *trama*), e cunoscut în aromână⁴: *trámă* „trame”; *toarțe la tramă* (toarce la tramă); *ne tramă, ne ustură nu si-aleadze* (nici tramă, nici urzeală nu se alege) și în meglenoromână⁵: *tramă* = bătătură, care e mai groasă și mai puțin sănătoasă; *ț-ăi neucă trama* = îți este oleacă bătătura, îți e redusă puterea; se spune celor care înfruntă pe cei mai puternici decît ei.

În dacoromână, *tramă* se păstrează în vestul Transilvaniei și izolat prin Banat. Toate izvoarele dovedesc că avem de-a face, fără nici o îndoială, cu un cuvînt moștenit, folosit neîntrerupt în cadrul aceleiași terminologii ca și în latină, terminologia țesutului.

Cea mai veche mențiune a cuvîntului, din păcate fără precizarea sensului, se găsește la ANON. CAR.: *tramă*. Sensul etimologic „urzeală” s-a păstrat în română, după cum rezultă din următorul citat: *Firele puse de pe urzoi se numesc „urzeală” sau „tramă”, iar firele trase cu ajutorul suveicii se numesc „băteală”* PRIBEAGUL, P. R. 96. La LB, în ALR SN II h 483/310, ALRM SN I h 313, punctul 310 (Roșia — Beiuș) și în A I 36 (Poiana — Beiuș) s-a consemnat sensul „bătătură, băteală”. Cel mai bine reprezentat este însă sensul „fuior (din care se face urzeala sau bătătura)”, cunoscut în numeroase localități din Valea Crișului Negru: *pînză de tramă* = pinză numai din fuior (A I 13, 20, 21, 24, TEAHA, C. N. 275), *pînză goală sau de tramă* = pinză numai din fuior (A I 17, 23, 26, 35), *tramă* = pinză „tort în tort” (A I 22, 24), precum și într-o poezie populară, publicată în revista „Familia” (1885), 307: *Cîntă cucul, pupăza, C-a pus și mîndra pînza. Da pupăza-i mincinoasă, Că trama mîndrei nu-i toarsă*.

³ A. Ernout-A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1967.

⁴ T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1963.

⁵ P. Papahagi, *Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic*, Extras din „Analele Academiei Române”, Seria II, tom. XXV, memoriile secțiunii literare, București, 1902, p. 32, 85, 132; cf. și Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, *Dicționar meglenoromân*, București [1935]; I.-A. Candrea, *Glosar meglenoromân*, în „Grai și suflet”, VII, 1937, p. 211.

Uneori termenul denumește o categorie inferioară de fibră textilă, care rămîne de la pieptănatul fuiorului sau a cîlților ⁶: *tramă* = ce rămîne cînd se perie fuioarele (Bihor, REV. CRIT. IV, 340); *tramă* = cîlțișori (A I 24, 26, 34); „fuior de proastă calitate”: *tramă să zice la ce rămîne în dinți la pieptine prima dată* (TEAHA, C.N., 275), *cîlții îi piaptănă și seccate... tramă* (ALR II 5994/310, cf. 5997/316), *tramă* „din ea se scot cîlții” (NALR-Transilvania, punctul 372, Vorța, jud. Hunedoara).

Mai adăugăm și varianta *treamă*, care are un sens deosebit de cele de pînă acum, și anume „fir din țesătura ce se destramă” ⁷ și *tremă* (poate un singular refăcut greșit în loc de *treamă*) „bucată mică”: *rup de pe cămașa lor treme* (L. COSTIN, GR. BĂN. 205). Acestea se apropie semantic mai mult de *stramă* „fir destrămat dintr-o țesătură”.

În limba română există deci două cuvinte omonime: *tramă* ¹, continuatorul latinescului *trama*, și *tramă* ², dublet neologic împrumutat din franceză, întrebuițat în limba literară mai ales cu sensuri figurate.

Transperant. Separarea cuvîntului *transperant* s.n. „stor” de *transparent* adj. și s.n., așa cum s-a procedat în DEX, nu e justificată nici etimologic, nici semantic. Majoritatea dicționarelor anterioare le-au lucrat împreună, iar SCRIBAN explică astfel apariția sensului „stor”: „la început s-au numit așa jaluziile, care-s în adevăr transparente”.

Varianta *transparent* (calificată drept vulgară de SCRIBAN, familiară de IORDAN, L. R. A. 26) este probabil un hiperurbanism ⁸. Forma incorectă a cîștigat teren în dauna formei *transparent* care a fost (și mai este uneori) și ea întrebuițată cu sensul „stor, jaluzea” (de ex. Vlahuță folosește ambele forme). Se pare că ea s-a impus definitiv în limbă ⁹, fiind recomandată și de *Dicționarul ortografic, ortopic și morfologic al limbii române*, București, 1982.

Travesti ¹, **travestiu**, **travestic** „costumație specială prin care se ascunde identitatea, vîrsta, sexul, profesiunea etc.; rol interpretat de un actor de sex opus personajului”. Cea mai veche atestare (din anul 1851) a acestui neologism (< fr. *travesti*) o găsim la STAMATI, D., care înregistrează cuvîntul sub forma *travestic* „îmbrăcăminte comică”, formă prelucrată apoi de BĂRCIANU și de ALEXI în dicționarele lor. IORDAN, L. R. A. 95, ocupîndu-se de adaptarea neologismelor la sistemul limbii române consideră că cele terminate în alte vocale decît -a și -o sînt ușor asimilate prin adăugarea unui -u final, citind ca exemple pe *racursiu*, *taxiu*, *travestiu* etc. Convingerea sa, că aceste forme vor învinge, cu toate rezervele unor vorbitori care continuă să pronunțe și să scrie astfel de cuvinte ca în limba de origine, nu s-a confirmat. În afară de DN² care a înregistrat forma *travestiu* în titlu iar pe *travesti* ca variantă (dar la următoarea ediție inversează termenii), DEX consideră rar pe *travestiu*, iar scriitorii și dicționarele moderne optează pentru forma *travesti*. Cit. privește pe *taxiu*, acesta nu apare în lucrări lexicografice decît în forma

⁶ Cf. Elena Comșulea, *Termeni pentru cinepa prelucrată*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 77.

⁷ I. Pătruț, *Folklor de la românii din Serbia*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, VI, 1942, p. 384.

⁸ Al. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Universidad de La Laguna, 1958—1961.

⁹ Al. Graur, *Rolul dicționarelor*, în LR, XXV, 1976, p. 350.

taxi. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982, înregistrează de asemenea numai formele *racursi*, *taxi*, *travesti*.

Tufec². Termenul *tufec* „saltea” se întâlnește în câteva dicționare, începînd cu CIHAC, de unde l-au preluat DDRF, BARCIANU și ALEXI. CIHAC, II, 625 (la care găsim și citatul: *un tufec umplut cu paie* (a. 1860) îl consideră element de origine turcă. Variante ale acestui termen care s-au înregistrat în ALR II, în câteva puncte din afara granițelor țării, ajută la corectarea acestei etimologii. Astfel, la întrebarea „saltea (umplută cu paie)” s-au înregistrat formele *tufleac* și *tuflec* (ALR II/I MN 137, 3895/646, 858; ALRM II/I h 356). Prin *tufleac* s-a răspuns într-un punct și la întrebarea „chilotă” (ALR II/I MN 138, 3899/666; ALRM II/I h 362/666).

Termenul provine din rus. *тюфяк*¹⁰ „saltea”, în rusă fiind un împrumut din limbile tătare.

Tuji¹. Regionalism cu circulație foarte restrînsă, a fost comunicat din Vicovu de Sus — Rădăuți cu sensurile „a lovi tare pe cineva, a bate”; „a lua cu forța un obiect de la cineva”. E înregistrat și în GL. REG. (comunicat din Gălănești — Rădăuți) unde, la etimologie, se compară cu ucr. *tujiti* „a plinge” și cu rom. *otînji*. Provine din ucr. *myzumu*¹¹, care are același sens „a lovi, a bate”. De la *tuji* s-a format în română substantivul *tuji* „lovitură dată cu pumnul” (ȘEZ. III, 91), care circulă în aceeași regiune.

Tupsecă, întupsecă. Glosarele regionale aduc întotdeauna informații prețioase pentru lexicografi, printre altele și în legătură cu anumite cuvinte, variante sau sensuri despre care se crede că sînt învechite sau chiar au dispărut din limbă. Este și cazul verbului *tupsecă*, variantă a lui *topseca*, care se regăsește în derivatul prefixat *întupsecă* notat de UDRESCU, GL. în Argeș, unde este cunoscut cu două sensuri. Primul, considerat de autorul glosarului ca sensul propriu al cuvîntului, este „a se întunece; a se innora, a se innegura”: *s-a întupsecat zarea (cerul)*; al doilea, cu indicația figurat (despre oameni) „a se întunece la față; a se încrunta”. Evoluția semantică s-a petrecut însă altfel. De la sensul etimologic al verbului *topseca* (< lat. *toxicare*) „a otrăvi, a învenina” s-a dezvoltat un sens figurat, cunoscut în Oltenia: (despre oameni) „a se întunece, a se posomori, îi ninge și-i plouă, i se innorează” (CIAUȘANU, GL. 35, id. în MAT. DIALECT. I, 237). Acest sens figurat s-a extins apoi, folosindu-se și referitor la cer, la zare etc. Inversarea raportului dintre sensuri s-a petrecut fiindcă vorbitorii nu mai fac legătura cu înțelesul de bază al verbului; acesta s-a conservat aproape numai în descințele, deci a încetat să mai fie viu în limbă.

Tut, -ă. Termen regional (adjectiv și substantiv feminin), cu sensuri destul de numeroase, cel mai cunoscut fiind acela de „(persoană) slabă de minte, lipsită de îndeminare, năting, tont”. Din acesta s-au dezvoltat sensuri apropiate cum ar fi: „om leneș, murdar”; „cîine leneș” și altele. Cit privește etimologia, Scriban îl compară cu *tont*, fără să poată explica

¹⁰ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, vol. III, Heidelberg, 1958.

¹¹ E. Żelechowski, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, Lvov, 1886.

deosebirea formală, iar V. Nestorescu¹² îl apropie de formele bulgare *mýmas*, *mýmaφ*, *mýmoa*, care corespund doar din punct de vedere semantic. Avînd în vedere că termenul e cunoscut în Transilvania (BENIUC, M. C. I, 77, MÎNDRESCU, L. P. 145, CONV. LIT. XX, 1020, ȚIPLEA, P. P., PĂCALĂ, M. R. 142, com. din RĂHĂU — SEBEȘ etc.) și e întrebuintat în special în forma de feminin *tută*, ne putem gîndi la o apropiere de germ. *Tute*¹³ „femeie, fată proastă”. Forma de masculin *tut* ar fi ulterioară, refăcută după forma de feminin.

Martie 1983

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racovișă, 21*

¹² LR, XXII, 1973, p. 132.

¹³ *Dicționar german-român*, București, 1966.

DIN TERMINOLOGIA PORUMBULUI: TERMENI PENTRU NOȚIUNEA ‘MĂTASE LA PORUMB’

DE

VIOREL BIDIAN

Ca și în alte articole în care ne-am ocupat de termenii din graiurile dacoromâne care desemnează anumite noțiuni privind porumbul¹ și în cel de față ne servim de materialul oferit de atlasele lingvistice românești².

În cercetarea termenilor care desemnează noțiunea ‘mătase (la porumb)’ ne vor reține atenția, și de această dată, mai ales mijloacele la care vorbitorii au apelat pentru a denumi această noțiune privitoare la porumb, plantă care a început să se cultive la noi în urmă cu trei-patru secole.

Cu toate că mătasea la porumb nu are valoare economică, totuși numirile pentru noțiunea corespunzătoare în lexicul popular există, sînt bine individualizate, apariția ei marcînd o etapă importantă în dezvoltarea porumbului. Așa se explică faptul că sînt extrem de puține localitățile în care subiecții n-au știut termenul care desemnează noțiunea ‘mătase la porumb’. Relativ puține sînt și localitățile în care au fost notați cîte doi termeni pentru această noțiune, ele aflîndu-se, în general, mai ales la limitele ariilor unor termeni.

Oarecum surprinzător este faptul că termenii pentru ‘mătase la porumb’ nu sînt prea numeroși dacă avem în vedere mulțimea celor pentru alte noțiuni din cadrul acestei terminologii. Șapte sînt termenii cu o frecvență mai mare: *mătase*, *chică*, *păr*, *barbă*, *ciup*, *mustață* și *cosiță*, alți cîteva apărînd în două sau, mai adesea, în cîte o singură localitate. Cînosînd întrebarea pe care anchetatorii atlaselor regionale au adresat-o subiecților — „Cum numiți firisoarele acelea subțiri care ies din virful știuletelui (al drugii etc.) de porumb?” — și ținînd seama că toți termenii înșirați mai sus au unul sau mai multe sensuri (cei mai mulți de „păr uman”) de la care, prin analogie, au ajuns să desemneze și noțiunea ‘mătase la porumb’, este explicabil faptul că în mai multe localități acești termeni au fost notați însoțiți de determinanți, în sintagme. Determinanții apar mai ales pe lingă *păr* (*păr de cucuruz*, *păru de la cucuruz*, *păru cucuruzului*, *păru porumbului* etc.) și *chică* (*chică de cucuruz*, *chica de la cucuruz*,

¹ *Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea ‘știulete’*, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 179—183; *Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea ‘pănușă, foaie (pe știulete)’*, în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 167—171.

² ALR II, s.n., vol. I, h. 106; NALR—*Banat*, ALRR—*Mar.*, NALR—*Trans.*, chestiunea [1006]; NALR—*Olt.*, vol. III, planșa 70.

chica cucuruzului, chică de tenchi etc.) și desemnează fie noțiunea de 'porumb' (=planta), fie cea de 'știulete'.

În unele dicționare explicative ale limbii române apare menționat sensul pe care-l avem aici în vedere doar la *mătase, chică, păr și mustață* (în cazul lui *chică* și *păr* doar în DA/DLR, iar a lui *mustață* și în DEX). Bogatul material lexical al graiurilor dacoromâne oferit de atlasele lingvistice naționale (utilizat doar parțial în DLR) și al celor pe regiuni ar merita cu prisosință să fie folosit într-o viitoare ediție a dicționarului lezaur al limbii române.

Mătase este termenul cu aria cea mai întinsă și în același timp cea mai compactă, mai unitară pentru această noțiune. El este folosit în Moldova, Dobrogea, Muntenia, în cea mai mare parte a Olteniei (fără nord-vestul acestei provincii), în sud-estul Transilvaniei și cu totul izolat în câteva alte localități din țară. Se pare că materialul pe care nu l-am consultat, al noilor atlase lingvistice pe regiuni (al Moldovei și Bucovinei și cel al Munteniei și Dobrogei), nu va schimba configurația acestei arii. Doar în câte o localitate termenul apare în sintagme (*mătase de porumb, mătasea drugii*). Ca și în cazul lui *fuior* (vezi *infra*), s-a ajuns la sensul 'mătase la porumb' făcându-se apropierea între aspectul mătăsos, lucios al firisoarelor din virful știuletelui în perioada apariției lor (și nu de mai târziu când ele se usucă și devin aspre, mai închise la culoare) și cel al firelor textile respective.

Termenul *chică* (*chice, chici*), adesea cu determinanți, cum s-a arătat mai sus, este răspândit în tot vestul țării (în nord-vestul Olteniei, în Banat și Hațeg, în Crișana, în nord-vestul Transilvaniei). În această arie apar și alți termeni (în special în Banat), cel mai adesea *păr*. O arie și mai fragmentată a lui *chică* apare în centrul Transilvaniei, aici concurența lui *păr* fiind și mai mare.

Păr (adesea în sintagmele *păr de cucuruz, păru de la cucuruz, păru cucuruzului, păru porumbului* etc.) este răspândit într-o arie destul de întinsă din centrul Transilvaniei până spre sudul acestei provincii și prin Banat, cu frecvență mai mare în nord-vest. Nici una din aceste arii nu este unitară, compactă, termenul concurent fiind în cele mai multe cazuri *chică*. De altfel, în mai multe localități au fost notați ambii termeni.

Termenul *barbă* (în câte o localitate, *barba cucuruzului, barbă de cucuruz*) apărea în ALR II în două localități din Munții Apuseni. Anchetații atlasului lingvistic al Transilvaniei l-au notat ca pe termenul cel mai frecvent din această arie, dar și în alte două arii mai mici, una la nord-est de Nășăud și alta în jurul orașului Făgăraș.

Ciup (într-o localitate, *ciupu de la cucuruz*) formează o arie în Maramureș, fiind notat și într-o localitate vecină din Transilvania. Nu este exclus ca în anchetele făcute în nordul Crișanei să fi fost notat în câteva localități cu sensul 'mătase la porumb'.

Cosiță formează o arie nu prea întinsă în nordul Crișanei cu prelungiri spre est în Maramureș și nordul Transilvaniei (notat de anchetații atlaselor regionale în trei localități maramureșene și într-una transilvăneană).

Mustață (*musteață, mustăți, mustețe*), în câte o localitate *mustețe de cucuruz* și *mustață de la cucuruz* apar în câteva localități dispartate din Transilvania, Oltenia de nord-vest și Banat, toate notate la anchetele

pentru atlasele lingvistice pe regiuni. În aceste zone geografice termenul este mai cunoscut, în terminologia agricolă, cu sensul de „șepi ai spicelor de grâu, orz” etc. În nici o localitate în care acest termen desemnează noțiunea ‘mătase la porumb’ el nu e folosit și pentru cea de ‘țeapă’.

În două localități din Banat, apropiate între ele, a fost notat termenul *păpușă*, într-una alături de *păr de cucuruz*, în cealaltă alături de *chică*. În fiecare localitate *păpușă* a fost notat de la alt informator decît cei care au răspuns cu *păr de cucuruz*, respectiv *chică*. E posibil ca în cazul acestui termen informatorii să fi dat un răspuns pentru ‘păpușă, știulete în formare, cu mătase’, denumind partea prin întreg.

Într-o localitate din Transilvania (punctul 294, Săcuieu, jud. Cluj) s-a notat pentru această noțiune termenul *fuior*, iar în alta din Banat, alături de *chică*, s-a notat și *lina porumbului*. În cazul oricăruia dintre ei poate fi vorba de un răspuns obiectiv, curent în graiul localității, dar și de o creație spontană a informatorilor, elementele atrase în comparație făcînd parte din seria celor la care au recurs toți vorbitorii graiurilor dacoromâne pentru a denumi noțiunea ‘mătase la porumb’.

În cazul lui *spic*, *spică* notați în două localități din Transilvania, îndepărtate între ele, considerăm că e vorba de o neînțelegere sau neatenție din partea informatorilor, termenii fiind folosiți în graiurile respective pentru a desemna, la aceeași plantă, noțiunea ‘spic’.

Bărbii, notat într-o localitate din Oltenia în aria lui *mătase*, dar nu departe de graiuri cu *chică*, *mustăți*, poate fi și el datorat unei confuzii.

În compararea mătăsii porumbului cu părul omului, în special cu cel care crește ca barbă, plete, cosiță, ciup, mustață, deci în anumite părți ale capului și, în general, în formă de smoc, vorbitorii au avut ca punct de plecare imaginea vizuală a obiectelor respective, forma (aspectul) și culoarea lor. Compararea s-a făcut în aceste cazuri cu mătasea porumbului matură, uscată, mai aspră și mai închisă la culoare, însușiri mai apropiate de cele ale părului omenesc decît de ale mătăsii sau fuiorului. S-a ajuns astfel, în diferite părți ale teritoriului dacoromân, la termeni diferiți pentru a denumi această realitate.

Toți termenii desemnînd noțiunea ‘mătase la porumb’ discutați mai sus provin din lexicul limbii comune, prin transfer semantic.

DE LA TERMINOLOGIE DU MAÏS : TERMES POUR LA NOTION ‘MĂTASE LA PORUMB’ « STIGMATE DU MAÏS »

(RÉSUMÉ)

En utilisant les Atlas linguistiques de la langue roumaine, l'auteur présente les termes dacoroumains pour la notion ‘mătase la porumb’. Tous ces termes proviennent du lexique de la langue commune par transfert sémantique.

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

UN GRUP DE CUVINTE ÎNRUDITE ETIMOLOGIC

DE

ELENA COMȘULEA

În istoria lor, „cuvintele unei limbi se transformă și evoluează neconținut în societatea intimă și în contactul cu alte cuvinte”¹, ele „nu se gădesc... izolate în memoria noastră, ci în grupe”², afirma Sextil Pușcariu și pleda totodată pentru studierea cuvintului cu viața lui complexă, în „societatea semenilor cu care trăiește”³, indicând astfel calea științifică ce trebuie urmată de cei care doresc să scrie biografia adevărată a vreunui dintre componentele vocabularului.

Aceste idei stau la baza articolului de față, dedicat unui grup lexical ale cărui elemente concentrate în jurul termenului *greabăn* sînt înrudite etimologic. Observațiile care urmează se bazează pe un bogat material dialectal și sînt făcute mai ales din punctul de vedere al lexicografului, avînd și un scop practic, acela de a facilita înregistrarea adecvată în dicționare a cuvîntelor studiate.

Greabăn, pl. (n.) *grebene*, (m.) *grebeni*, regional și în formele *greben* (Bucovina, Maramureș, Transilvania), *hreabăn*, *hrebăn* (Bucovina, nord-vestul Transilvaniei), *brebăn* (prin Transilvania)⁴, circulă în toate graiurile populare românești și înseamnă „parte mai ridicată din șira spinării unor animale, situată între gît și spinare, în dreptul picioarelor de dinainte”⁵. Cu sensul acesta, cuvîntul este menționat în principalele dicționare ale limbii române, în care este tratat ca un element aparținînd și limbii literare.

Cum denumirile pentru părțile corpului uman și ale celui animal sînt în bună măsură identice și cum transferul denumirilor de la unele părți sau organe ale corpului la altele este frecvent, s-a ajuns ca *greabăn* să fie utilizat și în terminologia corpului omenesc. În materialul ALR I se află *grebăn* printre termenii pentru „șira spinării” (ALR I, vol. I, h. 40; ALRM I, vol. I, h. 57, punctele 584, 776, 782, 795), uneori determinat prin *spinării* (180, 530, 582), și pentru „cocoasă” (ALR I, vol. I, h. 41; ALRM I, vol. I, h. 58, punctele 528, 530)⁶, ceea ce dicționarele nu menționează deocamdată.

¹ Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 230.

² *Ibidem*, p. 201.

³ *Ibidem*, p. 230.

⁴ Vezi DR V, 316, unde se găsesc și alte variante, pe care nu le-am menționat, nefiind semnificative pentru discuția de față.

Folosim siglele din *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tom. VI, București, 1965.

⁵ Pentru concizie, cînd ne referim în continuare la acest sens îl numim „parte a corpului”.

⁶ Ion Nuță ne-a comunicat oral că și în anchetele pentru NALR – *Mold.* s-au înregistrat asemenea sensuri ale cuvîntului *gre(a)băn*.

În legătură cu aceste sensuri stau şi derivatele *grebănos*, *grebănoc*, „cocoşat, girbovit”, *a se grebănoşi*, „a se girbovi”.

Grebăn are şi înţelesul de „creastă, coamă de munte, de deal”, consemnat de CADE („coamă, spinare, cocoşă la munţi”), de SCRIBAN, D. („creastă, culme de munte, de deal”), precum şi de T. Porucic („spinare îngustă, cu coastele late, dar rezezi”, „spinare îngustă de deal lung, cu coaste rezezi”) ⁷. În dicţionarele româneşti mai noi, sensul acesta este tratat în mod diferit. DM, desigur din cauza specificului său, nu-l înregistrează. DL consideră că e vorba de o întrebuintare figurată a cuvintului în următoarele citate, în care el are de fapt accepţia în discuţie: *De aici încep să se ridice grebenii munţilor* (VLAHUŢĂ, O. A. II, 148); *Pînza deasă a apelor cereşti era sfîşiată în două de grebănul lung şi îngust al muntelui meu de adăpost* (HOGAŞ, M. N. 177). DEX îl introduce ca un subsens, cu indicaţia „prin analogie”, lăsîndu-ne astfel să înţelegem că schimbarea semantică s-a produs pe terenul limbii noastre. Deşi în prezent dispunem de puţine atestări ⁸, aşa încît nu putem preciza răspîndirea în spaţiu a acestui sens, considerăm că el este sau a fost cunoscut în graiurile dacoromâne, deoarece un număr apreciabil de toponime formate pe baza lui, în special nume de dealuri, de munţi, dar şi de localităţi, sînt răsfrîte în toate regiunile ţării ⁹. Prin urmare, fiind vorba de un înţeles aparte, dicţionarele viitoare ar trebui să-l înregistreze ca un sens distinct (marcîndu-l cu cifră). S-ar putea crede că este rezultatul unei evoluţii interne prin comparaţie cu alţi termeni care au trecut din sfera denumirilor pentru părţile corpului uman sau animal în aceea a denumirilor pentru forme de relief (*cap, gît, grumaz, gură* etc.), acest transfer semantic fiind comui şi altor limbi şi reflectînd un mod universal de a percepe lumea înconjurătoare. Vom vedea însă că alta este explicaţia schimbării semantice care a avut loc.

În privinţa originii cuvintului *grebăn*, dicţionarele ¹⁰ trimit, în general, la v. sl. ¹¹ *grebenĭ* „pieptene” ¹². Dacă din punct de vedere fonetic

⁷ T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, 1931 p. 25, respectiv, p. 28. Vezi şi sensul „fortăreaţă de pămînt”, în DR I, 156 – 157.

⁸ Anchetele toponimice care se efectuează în prezent, notînd şi termenii entopici, sperăm că vor înlătura, măcar parţial, această lacună.

⁹ Vezi *Marele dicţionar geografic al României*, vol. II, Bucureşti, 1898, p. 640 – 641, vol. III, Bucureşti, 1900, p. 630 – 631; DR I, 161, II, 812, IV, 1526; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 27 – 28; Ion Iordan, Petre Găştescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, 1971.

¹⁰ TDRG: v. sl. *grebenĭ* „pieptene”, srb. *greben* şi „Widerrist”; CADE: vsl. *grebenĭ*; SCRIBAN, D.: bg., srb. *greben*, pieptene, creastă de cocoş ori de munte, umăr de cal, d. vsl. *grebenĭ*, pieptene, darac; ngr. *grebanos*, loc ripos. V. *gîrb, gîrbîă*; DA: din paleosl. (bg., srb., rus.) *grebenĭ* „pieptene” (înţelesul românesc se găseşte şi la sîrbi). Cf. *z grebenĭ*; DM: slav (v. sl. *grebenĭ* „pieptene”); DEX: din sl. *grebenĭ* „pieptene”. Vezi şi G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 82, şi *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, 1973, p. 57 (în continuare: G. Mihăilă, *Studii de lexicologie...*).

¹¹ Pentru accepţia denumirii „vechi slav”, ca şi pentru criteriile de delimitare a împrumuturilor vechi slave de împrumuturile slave mai noi, vezi G. Mihăilă, *Studii de lexicologie...*, p. 9 – 15, 23 – 53. Vezi şi I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 88 – 160 şi bibliografia indicată acolo (în continuare: I. Pătruţ, *Studii...*).

¹² Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862 – 1865; Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908 – 1913; St. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia [1941].

această etimologie nu ridică probleme, din punct de vedere semantic se pune, firese, întrebarea cum se explică și în ce limbă s-a produs trecerea de la „pieptene” la sensurile românești menționate mai sus și consemnate lexicografic pînă în prezent. Pentru clarificarea acestor probleme ne-am orientat în două direcții: pe de o parte, spre graiurile limbii române, pentru a vedea dacă s-a păstrat totuși înțelesul de „pieptene”, și pe de altă parte, spre limbile slave actuale, pentru a cerceta comparativ structura semantică a cuvintelor corespunzătoare.

Consultînd numeroase și bogate surse de material dialectal¹³, am constatat că în Crișana, mai ales în preajma orașului Oradea, atît în ancheta directă pentru ALR II, cît și în ancheta indirectă a Muzeului limbii române, s-a înregistrat substantivul *greabăn*, ca denumire pentru instrumentul de pieptănat firele de cîneapă melitate (ALR II, s.n., vol. I, h. 260/316, 325; *grebăn* CHEST. 288, 300, 306, 330; ALR II, s.n., vol. I, h. 260/279, rostit cu *ă > î*: *grebîn* CHEST. 336, 342, 344; ALR II, s.n., vol. I, h. 260/334) și de scărmanat lina (*grebăn* CHEST. 126; *grebîn* *ibidem* 342; *grebeni* ALR II, s.n., vol. II, h. 433/316)¹⁴. În vorbire, cuvîntul se întrebuițează mai ales la plural, deoarece operația de separare a diferitelor calități de fibre textile se face cu doi piepteni¹⁵. Greabănul este, în unele localități, singurul instrument utilizat, dar el poate fi de două feluri: unul mai rar, altul mai des (CHEST. 306). În alte localități însă, munca de prelucrare este mai complexă, fibrele fiind trecute în continuare prin hehelă (ALR II 325) sau perie (CHEST. 288, 300).

Pentru denumirea acțiunii respective s-a creat verbul *grebăna*, mai puțin răspîndit însă (CHEST. 126, 300, 306; ALR II, s.n., vol. I, h. 261/316, 325); în multe puncte cercetate s-a notat *a trage prin*...

Avîndu-se în vedere aria de circulație a cuvîntului, s-a considerat că el ar fi de origine maghiară¹⁶. În graiurile maghiare din România, substantivul *gereben* (cu epenteza lui *e*) este aproape general întrebuintat, fapt demonstrat și de materialul lexical cules cu ocazia anchetelor dialectale

¹³ CHEST. III, întrebările 40 - 46 și 62 - 71; ALR II, s.n., vol. I, h. 260, h. 261; vol. II, h. 433, h. 434; ALRM II, s.n., vol. I, h. 170, h. 284; ALRR - Mar., vol. II, h. 501, h. 502, h. 504; caietele de anchetă pentru NALR - *Ban., Mold., Munt., Trans.*, întrebările [1233], [1231], [1236], [1237]. Materialul pentru NALR - *Crișana* nu ne-a fost accesibil decîndată. Lista localităților anchetate pentru NALR - *Mold., Munt. și Trans.* se găsește la Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978, p. 196 - 208, iar lista localităților anchetate pentru CHEST., la Elena Comșulea, *Din terminologia firului: cîneapă, haldan, pobirc*, în CL, XIII, 1968, p. 73 - 76. În acest articol, cifrele notate după siglele anchetelor dialectale indică localitățile.

¹⁴ Închiderea lui *e* medial la *i* a fost literarizată, interpretîndu-se *e*. Vezi Ion Gheție, *Concordanțe între graiurile din Muntenia și Crișana*, în SCL, XXXII, 1981, p. 480.

¹⁵ Pe teritoriul patriei noastre, pieptenii sînt formați dintr-o lopățică cu dinți lungi de lemn sau de fier, unele detalii variînd de la o regiune la alta. La Muzeul etnografic din Cluj-Napoca sînt expuși 56 de piepteni din diferite zone ale Transilvaniei. Vezi Delia Bratu, *Contribuții la studiul industriei casnice textile transilvănene*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei”, X, 1978, Cluj-Napoca, p. 211 - 254. Pentru scărmanatul lînii se folosesc, în general, tot pieptenii întrebuintați la prelucrarea cînepii (vezi Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978, p. 296 - 297), dar și alte unelte mai perfecționate, un fel de mașini, ale căror elemente active caracteristice sînt tot un fel de dinți care scărmană lîna.

¹⁶ I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 216; L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966. Vezi și G. Mihăilă, *Studii de lexicologie*..., p. 57. Termenul nu figurează printre cuvintele discutate de R. Todoran, în *Despre influența maghiară în lexicul graiurilor românești din Transilvania*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 921 - 927.

tale întreprinse de cercetătorul clujean Andrei-Vasile Murádin. Explicația din maghiară întâmpină dificultăți în privința aspectului fonetic. În mod normal, termenul maghiar ar fi trebuit să dea în română o formă cu *e* intercalat grupului consonantic *gr*, pentru că nu există o lege de elidare a vocalei la trecerea din maghiară în română (*dărab*, *șogor*, *beteag*). Astfel, *greabăn* „pieptene de cînepă, de lină”, ținînd seama și de faptul că Crișana este una dintre regiunile în care relațiile românilor cu slavii au fost în tense¹⁷, considerăm că este un împrumut de origine veche slavă bulgară, pătruns independent în română și în maghiară. Sensul „pieptene de cînepă, de lină” se află în toate limbile slave actuale.

Între *greabăn* „pieptene” și *greabăn* „parte a corpului” există în mod evident o legătură, ele reprezentînd nu două cuvinte omonime, ci un singur cuvînt polisemantic.

Unul dintre argumentele care susțin această idee îl constituie identitatea formală, care intervine și în cazul variantelor fonetice, cînd într-o zonă geografică se întrebuintează aceeași formă pentru toate sensurile. Izvoarele populare atestă, într-o arie din Bucovina, estul Maramureșului și nordul Transilvaniei (județul Bistrița-Năsăud), pentru „piepteni de cînepă și de lină”, termenul *hrebăn*, rostit și cu *ă* > *i* (CHEST. 356; ALRR — *Mar.*, vol. II, h. 504/231), pl. (n.) *hrebene* (ALR II, s.n., vol. II, h. 433/362; ALRR — *Mar.*, vol. II, h. 504/234, 236, 237, 239), (m.) *hrebenei* (LEXIC REG. II, 108, 112; ALRR — *Mar.*, vol. II, h. 504/222, 240), și în formele *hrebăn* (BL VI, 180; CHEST. 217, 248, 252, 300, 348), *hrebănă*, pl. *hrebene* (ALR II, s.n., vol. II, h. 433/349), *rebăn* (CHEST. 234), un împrumut din ucr. *hrebiń*. Acțiunea efectuată este numită prin verbul derivat *hrebăna*. În aceeași regiune, *greabăn* ca „parte a corpului”, de asemenea unele toponime, au formă cu *h*¹⁸, deci cele două cuvinte au fost asociate de vorbitori. Apropierea lor s-a produs, credem, pe teren românesc, căci *hre(a)băn* „parte a corpului” nu a putut fi preluat din ucraineană, din moment ce în această limbă, cum reiese din dicționarele care ne-au fost accesibile¹⁹, nu există sensul în discuție.

Pentru Transilvania aminteam forma asimilată *breabăn* cu accepția „parte a corpului”. Tot aici, mai ales în județul Sibiu, *brebeni* și derivatul *brebenei* înseamnă „cînepă, în de calitate inferioară; cîlți”²⁰.

Odată stabilită existența în limba română a sensului vechi de „pieptene”, încercăm în continuare explicarea celorlalte sensuri. Pentru aceasta ne referim la limbile slave actuale, în special la acelea cu care am avut relații apropiate. După posibilitățile noastre de investigare²¹, am con-

¹⁷ I. Pătruț, *Studii...*, p. 116.

¹⁸ Vezi Victor Vasenco, *Elementele slave răsăritene în limba română (Periodizarea împrumuturilor lexicale)*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 398; E. Petrovici, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române. I. Toponimice prezentînd h provenit din g*, în „Romanoslavica”, IV, 1960, p. 41 ș. u. Pentru alte sensuri ale cuvîntului *hrebăn*, vezi LR. XVII, 1968, nr. 6, p. 512.

¹⁹ Eugen Żelechowski, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, Lvov, 1886; B. D. Hrinčenko, *Slovať ukrainskago jazyka*, Kiev, 1909.

²⁰ Elena Comșulea, *Termeni pentru cînepa prelucrată*, în CL, XVI, 1971, p. 70, 78 (în continuare: Elena Comșulea, *Termeni pentru...*).

²¹ Sistemul conștienței că cercetarea noastră este prejudiciată de insuficienta documentare asupra lexicului popular al limbilor slave, al limbii bulgare în special, și ne așteptăm, chiar considerăm că e necesar, să se aducă precizări și completări, de către cei care au posibilitatea de a investiga materialul dialectal slav. Vezi, în această privință, părerea exprimată de G. Mihăilă, în *Studii de lexicologie...*, p. 61—62.

statat că aria semantică a corespondentelor, bg. *greben*, scr. *greben*, rus. *greben*, ucr. *hrebiń* (vezi și ceh. *hřeben*, slov. *grebén*, pol. *grzebién*), este bogată, alături de înțelesul „pieptene” conturându-se altele, care conțin nota comună „parte ridicată, proeminentă a unui obiect” și anume „creastă la păsări, mai ales la cocoș”, „coamă, creastă de munte, de deal”, „stîncă, promontoriu” (bg., scr.), sensuri care se pot motiva prin raportare la obiectele denotate, conform metodei „Wörter und Sachen”.

În românește, sensul „creastă, coamă de munte, de deal” poate fi considerat un împrumut din limbile slave actuale.

Sensul referitor la partea corpului, aflindu-se numai în română și în sirbă, reprezintă, după părerea noastră, rezultatul unei evoluții semantice efectuate paralel în cele două limbi, pe baza aceleiași note dominante de care vorbeam mai sus. Pentru a facilita explicația etimologică este necesar ca definiția lexicografică să conțină precizarea „parte ridicată a...”²², cum s-a procedat în dicționarele mai vechi. O definiție în care lipsește această specificare, ca cea formulată în DEX, „regiune a corpului unor animale (mari) situată între gît și spinare”, înlătură posibilitatea înțelegerii originii acestui sens.

Aducem tot aici în discuție cuvîntul *breabăn*, pl. *brebeni*, denumire dată mai multor specii de plante, a cărui origine nu a fost încă precizată²³. Indicăm sensurile după DEX : 1. Plantă erbacee din familia cruciferelor, cu flori roșii reunite în raceme și cu rizom acoperit cu solzi (*Dentaria glandulosa*). 2. Brebenel (*Corydalis*). 3. Nume dat mai multor specii de anemone.

Două derivate, *brebenel*, întrebuințat mai ales în forma de plural *brebeneli*, și *brebenea*, pl. -*ele* denumesc și ele (aceleași) plante de primăvară.

Fără a elucida toate aspectele, scopul cercetării noastre fiind doar de a atrage atenția asupra unei posibile etimologii, arătăm că *breabăn*, cel puțin ca denumire a plantei *Dentaria glandulosa*, ar putea fi pus în legătură cu cuvîntul *greabăn* și chiar considerat un sens al acestuia. Denumirea științifică *Dentaria* a fost dată de Matthioli (1571) unui gen de plante „din cauza rizomului cu scuame dentiforme al unor specii”²⁴ și această particularitate este oglindită și de numirile plantei din alte limbi, germ. *Drüsen Zahnwurz*, rus. *zuběnka jelezistaă*, magh. *ikrás fogasír*. Nu este exclus ca poporul să fi observat și să fi reținut pentru a reda prin denumire și o altă particularitate a plantei : „frunzele dur sau inciz dințate”²⁵. Atît caracteristica rizomului, cît și aceea a frunzelor au putut determina compararea plantei cu un obiect prevăzut cu dinți, la îndemîna țaranului român fiind pieptenele de cînepă, *greabănul*, bine cunoscut și utilizat în gospodăria sa.

În Bucegi, Valea Prahovei, Bran (PANTU, PL.), planta este numită *creasta-cocoșului*, reținîndu-se aici o altă însușire, anume aspectul florii—

²² Greabănul la animale este numit și *virvu spelei*, *virvu spetelor*, *ciot în spate* (DR V, 317), deci este ceva ridicat și proeminent.

²³ CADE : *Breabăn* = *brebenea*, vsl. **hebrtnǔ* < *bebrǔ* „breb”; comp. germ. *Biberwurz*; SCRIBAN, D. : *Breabăn* v. *brebenel*, comp. cu *brăbănoc*; DA : *Breabăn*, etimologia necunoscută (cu lat. *verberna* n-are, probabil, nici o înrudire, mai degrabă cu *brebănocol*, cu care-l identifică VICIU, GL.); TDRG, DM, DEX : etimologia necunoscută.

²⁴ *Flora Republicii Populare Române*, redactor principal acad. Traian Săvulescu, vol. III, București, 1955, p. 275.

²⁵ *Ibidem*, p. 283.

inflorescență cu 1–10 flori mari, erecte, așezate la vârful tulpinei —, imagine care putea duce de asemenea la cuvântul *greabăn*, la ideea „parte ridicată, proeminentă a...”²⁶. Snd-estul Transilvaniei și nordul Munteniei fiind zona în care circulă forme cu *b* (*brebeni*, *brebenei*), *breabăn* „plantă”, sub aspect formal, s-ar explica fără nici o dificultate.

Indicații precise privind aria de răspindire a plantei (plantelor) *breabăn* nu putem da deocamdată, întrucît materialul lexical de care dispunem este neconcludent sub acest aspect, pentru viitor impunîndu-se ca anchetele dialectale să urmărească în un asemenea obiectiv²⁷. Ceea ce putem arăta acum este faptul că, în lucrările de specialitate, *breabăn* nu este considerat termen regional, ci dimpotrivă, denumirea de bază, științifică a plantei *Dentaria glandulosa*, deci indicația „regional” pe care o poartă cuvîntul în dicționarele recente (DL, DM, DEX) n-ar reprezenta un impediment în acceptarea demonstrației de față²⁸.

Transferul numelui de la *Dentaria glandulosa* la alte plante este un fenomen obișnuit, explicabil de data aceasta foarte simplu, fiind vorba mai ales despre plante de primăvară asemănătoare.

Coroborînd datele expuse mai sus, ajungem la concluzia că *greabăn*, un cuvînt polisemantic, face parte din stratul de împrumuturi vechi slave, dar structura sa semantică este similară celeia a cuvîntelor corespunzătoare din limbile slave actuale²⁹. Această realitate impune viitoarelor dicționare să dea o explicație etimologică mai largă, indicînd nu numai forma veche slavă, ci și corespondentele din bulgară și sîrbă, iar pentru formele cu *h* din nordul țării, corespondentul ucrainean.

În stratul de împrumuturi mai noi slave au pătruns, datorită contactului permanent dintre poporul român și popoarele vecine, cîteva cuvinte, înrudite etimologic cu *greabăn*.

Hrebînceă, pl. -ci < ucr. *hrebinka* circulă în Maramureș, mai ales în jumătatea vestică, și denumește instrumentul folosit, în procesul de prelucrare, pentru a trece prima oară fibrele de cîneapă și de în melitate, fiind deci sinonim cu *ravilă* (CHEST. 348, 351, 352, 358; ALR II, s. n., vol I, h. 260/353; ALRR — *Mar.*, vol. II, h. 501; vezi și h. 504/228, 229), sau pentru a scărmașna lina (CHEST. 63/351, 352, 358; ALR II, s.n., vol. II, h. 433/362).

Zgrêbeni, menționat și cu *s* în loc de *z*. Deși cu altă ocazie ne-am ocupat de acest cuvînt³⁰, revenim asupra lui, aducînd completări pe baza materialului dialectal de care dispunem în prezent.

Este un termen cu circulație în sudul țării, avînd două sensuri: 1) „cîneapă, în sau lină de calitate inferioară, care rămîne în darac, în piepteni sau în perie”, răspîndit în Oltenia (exceptînd o mică arie în sud-

²⁶ Menționăm că, în limbile slave, termenii corespunzători românescului *greabăn* au intrat în compuse care denumesc plante. Vezi de ex. bg. *pellîov greben* (N. Gerov, *Rečnik na bălgarski ezik, s tălkuvanie rečite na bălgarski i na ruski*, Plovdiv, 1895, s. v. *grebeŭ*), ucr. *pio-něŭil grebiŭ* (*Ukrainsko-russkii slovar*, Kiev, 1953, s. v. *grebiŭ*).

²⁷ PANTU, PL. 26 indică circulația în Bucovina.

²⁸ Vezi V. Breban și I. Stan, *Raporturi lexicale între limba literară și graiurile regionale*, în CL, II, 1957, p. 181–191; V. Breban, *Regionalismele în dicționarul limbii române*, în CL, X, 1965, p. 37–40.

²⁹ Structură semantică asemănătoare are și germ. *Kamm*.

³⁰ Elena Comșulea, *Termeni pentru...*, p. 78.

vest), Muntenia (mai ales în partea centrală și vestică), Dobrogea și într-o arie restrinsă din sudul Transilvaniei (NALR — *Olt.*, vol. III, h. 497; NALR — *Munt.*, întrebarea 1235; NALR — *Trans.*, 1235/409); 2) „puzderii”, mai ales în Muntenia (NALR — *Munt.*, întrebarea 1231; BOCEANU, GL.). Este interesant de observat că unealta cu care se obțin zgribenii nu este numită în regiune cu un termen din această „familie”. În schimb, cu sensul de „pieptene, darac”, a fost comunicat *zgreabăn* din Maramureș de Darius Pop și *zgrebeni* din Ludoș — Sibiu de Letiția Becherescu. Cuvîntul se întrebuințează, ca și sinonimele lui, mai ales la plural. Variantele lexicale în formă de singular, cu arie mică de răspîndire și mai ales cu sensul „puzderie” sînt : *zgreben* (CHEST. 742; NALR — *Munt.* 789, 815, 817, 823, 832, 833, 892, 900), *zgrebăn* (NALR — *Munt.* 732), *zgreabăn* (NALR — *Munt.* 744, 756, 768), *zgrebene* (CIAUȘANU, V. 212; NALR — *Munt.* 717, 736, 791, 803, 820); variante în formă de plural : *zgrimbeni* (NALR — *Munt.* 814), *breheni* (DA; VICIU, GL.; com. din BOARTA — MEDIAS).

Ca etimon am propus bg. *greben*, scr. *greben*; *z-*, *s-* e probabil prefix care, se știe, a format și substantive ca : *zbici*, *scorbaci*, *zvîrlugă*, *zgrunțur* ³¹. Verbul *zgrebeni*, prez. ind. *zgreben*, *zgrebenesc* „a dărăci” (UDRESCU, GL.) și substantivul *brehenei* ³² sînt două derivate care largesc familia.

Zgribenii, întrebuințat de obicei la plural, mai ales într-o zonă de cîmpie bănățeană, între Timiș și Caraș, ca denumire pentru „cînepă, în de calitate inferioară” (NALR — *Ban.*, întrebarea [1235]; NALR — *Olt.*, vol. III, h. 497/936). În punctul cartografic 941 din NALR — *Olt.* (Mărășești — Baia de Aramă) a fost notat cu sensul de „puzderii”, în forma *zgrebeănță*, pl. *zgrebenețe*. Ca etimon propunem scr. *grebenci*, o variantă regională a lui *grebenac* „resturi de fibre textile căzute din piepteni” ³³.

Avînd în vedere legătura etimologică (îndepărtată) între toți termenii discutați, ar fi bine ca dicționarele viitoare să consemneze înrudirea lor, întregind astfel imaginea fiecăruia în parte.

UN GROUPE DE MOTS ÉTYMOLOGIQUEMENT APPARENTÉS

(RÉSUMÉ)

En utilisant de nombreuses sources de matériel dialectal on étudie le mot *greabăn*, surtout au point de vue sémantique. *Greabăn* est un mot polysémantique faisant partie de la couche des vieux emprunts slaves, mais sa structure sémantique est similaire à celle des mots correspondants des langues slaves actuelles.

De la couche des emprunts slaves plus récents, on analyse les mots *hrebincă*, *zgrebeni*, *zgribenii*.

En conclusion, étant donné la liaison étymologique qu'on peut établir entre les termes mis en discussion, on propose de faire mention, dans les dictionnaires à venir, de leur parenté étymologique.

Martie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

³¹ *Formarea cuvintelor în limba română*, II, București, 1978, p. 215—220.

³² Elena Coșulea, *Termeni pentru...*, p. 70.

³³ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1887, s. v. *grebenac*.

TEXT POETIC ȘI LEXICOGRAFIE

DE

FELICIA ȘERBAN

La 100 de ani de la apariția „Luceafărului”

I. Ne-am ocupat, cu un alt prilej¹, de raporturile dintre dicționarele de limbă (indeosebi cele generale-explicative) și textul poetic, examinând: (1) în ce măsură acestea servesc la cunoașterea cuvintului și a istoriei lui și (2) care este contribuția lexicografiei de un asemenea tip la cunoașterea cuvintului din limbajul poetic, cu referire în special la poezia românească. În cele ce urmează, ne vom concentra asupra posibilității de a studia textul poetic prin metoda lexicografică.

Întrebarea capitală vizează compatibilitatea obiectului cu metoda. Răspunsul este pozitiv numai în cazul unei maxime adaptări a metodei la obiect. O lucrare lexicografică de factură tradițională, care să încerce definirea sensului cuvintelor în poezie este, aprioric, imposibil de conceput, întrucât ea presupune lectură definitivă, fixare a sensului și izolare de ansamblul discursului, în timp ce condiția textului poetic este continuă re-creare în cursul lecturilor și unitatea lui indisolubilă, cu efecte de *feed-back*; conținutul cuvintului poetic se compune printr-o continuă interacțiune a sensurilor.

În prezența citatelor, chiar cînd exprimarea este dintre cele mai uzuale, lexicograful este confruntat adesea cu echivocul; în fraza: *Am umblat prin toate camerele etajului și am găsit destule resturi de scînduri* (BĂNULESCU, I. 210²), *a umbla* înseamnă „a merge” sau „a căuta” sau, în același timp, și una și alta? În versurile lui Blaga: *De umblat umblu ca fiecare: / cînd vinovat pe coperișele iadului, / cînd fără păcat pe muntele cu crini* (BLAGA, POEZII, 105), verbul include alături ideea mișcării propriu-zise, cât și a felului de a fi, de a se comporta³; determinările, concomitent locale și „atributive” — în plan figurat — țin aici în cumpănă cele două sensuri, pe cînd alteori ideea de deplasare a verbului *a umbla* se estompează la maximum: *Derep' ce tristu umblu?* (PSALT. 81); *Muzele [...] spăimîntate-umblau și mute* (ASACHI, S. L. I, 49); *Să umbli tot supărat, / Să știi că te-am blăstămat* (FOLC. TRANSILV. II, 50).

¹ Felicia Șerban, *Lexicografie și text poetic*, comunicare prezentată la al III-lea Simpozion național de stilistică-poetică-semiotică, 2—4 aprilie 1982 (CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 62—66).

² Utilizăm în cele ce urmează siglele *Dicționarului limbii române* (DLR) (vezi tomul VI, București, 1965, p. XXIII—CXXXVI). Unele exemple le-am reținut din procesul elaborării acestui dicționar (litera U, ms.)

³ Cf. și Alexandra Iudriș, *Sporind a lumii taină. Verbul în poezia lui Lucian Blaga*, București, 1981, p. 209.

Deși modest în pretenții, lexicograful se află, față de opera poetică și față de lector, în situația criticului literar — receptor și emițător totodată⁴. Prin însuși specificul său ca text⁵, construit dintr-o suită de citate dispuse într-o anumită ordine (nu ne referim deocamdată la interpretarea acestora), dicționarul implică o deformare a textului poetic⁶, prin omisiune, și o doză de subiectivitate, care începe cu stabilirea decupajului.

2. O formă strict obiectivă de lucrare asupra unei opere poetice este indicele de cuvinte, conținând numai trimiterea la volum, pagină și rind. În absența contextelor și a unei organizări suplimentare a materialului, un asemenea instrument de lucru este mai puțin operativ, dar oferă exegezei mijloace de informare absolut necesare pentru stabilirea unor conexiuni greu de realizat în cazul unui ansamblu literar mai vast. Dăm un singur exemplu din creația eminesciană, în care postumele ne pot servi pentru a înțelege mai exact sensul din antume: citatul *O, moartea e-un chaos, o mare de stele* (EMINESCU, O. I, 38) din *Mortua est* figurează în *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (București, 1968)⁷ la cuvântul *haos* după definiția „infiniit, nebuloasă, cosmos” (ca și celebrele versuri *Din chaos, Doamne, -am apărut/ Și m-aș întoarce-n chaos*. EMINESCU, O. I, 177). Dar ne întrebăm, în primul rind, dacă trebuie să „citim” aici [*moartea e un haos*] și [*moartea e o mare de stele*] sau [*moartea e un haos de stele*], acest [*haos de stele*] fiind echivalent cu *o mare de stele*; a doua lectură pare să fie cea corectă, ca argument servind următorul vers din postuma *La moartea lui Neamtu: Ai știut tu cum că moartea e un caos e lumină [...]*? (EMINESCU, O. IV, 45). Deci, în respectiva metaforă eminesciană a morții, termenii cu care se compară sint *haos de stele* ≈ *mare de stele* ≈ *haos de lumină*, *haos* și *mare* invocate pentru a reprezenta o stare⁸ și o dimensiune care, din spațial la *haos* și *mare*, se transpune apoi în temporal: *moartea-i un secol cu sori înflorit* [subl. n.] (EMINESCU, O. IV, 45). Decurge de aici, evident, că pentru *haos* din *Mortua est* trebuia dată în DE indicația „metaforic”.

3. Dar, pentru cunoașterea aprofundată a cuvântului în textul poetic, nu este necesară numai compararea tuturor contextelor în care acesta apare și examinarea termenilor din cîmpul lui semantic, din cîmpurile învecinate și a termenilor de contrast. O bibliografie a tuturor referirilor substanțiale făcute de exegeții operei la cuvintele din creația poetică respectivă ar putea dubla, cu apreciazabilă utilitate, indicele de cuvinte, facilitînd accesul la toate interpretările anterioare. De asemenea, ca în orice demers asupra textului literar, se impune lărgirea cadrului de investigare la concepțiile poetului asupra unor aspecte ale realității, la sursele lui de inspirație etc. Tot la cuvîntul *haos* în DE, indicația „metaforic, sugerînd

⁴ Pentru implicațiile acestei duble ipostaze, vezi Carmen Vlad, *Contribuții la o teorie a limbajului critic literar*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 2, p. 115–119; idem, *Semiotica criticii literare*, București, 1982, p. 99–156.

⁵ Referitor la aceasta, vezi A. Rey, *Le lexique. Images et modèles du dictionnaire à la lexicologie*, Paris, [1977], p. 75–76.

⁶ Cf. R. Barthes, *Critică și adevăr*, în *Pentru o teorie a textului*. Introducere, antologie și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasilu, București, 1980, p. 176.

⁷ În cele ce urmează vom utiliza pentru această lucrare sigla DE.

⁸ A se compara cu *O mare/ și-un vișor nebun de lumină* din poezia lui Lucian Blaga, în *figurarea genezei lumii* (BLAGA, POEZII, 4).

o viziune fantastică a cosmosului” este dată pentru următoarele citate : *De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute/ Vin din sure rîi de chaos pe cărări necunoscute* (EMINESCU, O. I, 132); *Și din a chaosului rîi/ Un mîndru chip se-ncheagă* (EMINESCU, O. I, 171); *Și din a chaosului rîi, / Jur împrejur de sine, / Vedea, ca-n ziua cea de-nîi, / Cum izvorau lumîne* (EMINESCU, O. I, 176). Dintre acestea, primul și ultimul exprimă o anumită concepție cosmologică, și deci *haos* nu este metaforic față de un sens „înfinit, nebuloasă, cosmos”, ci are sensul primordial (cf. gr. *χάος*), care figurează și în DE : „stare primitivă de neorganizare existentă înainte de apariția universului cunoscut de om”; ceea ce e numit în DE „viziune fantastică a cosmosului” nu aparține imaginației poetului, întrucît derivă, după cum se știe, din concepția kantiană a creației niciodată încheiate⁹: dincolo de lumea cunoscută nouă, afirmă Eminescu, există lumi aflate în fazele parcurse deja de aceasta, unele pe cale de-a se naște, și există zone ale universului în care domnește încă „eterna pace”.

4. Chiar simpla indicare a valorii morfologice este, în unele cazuri, discutabilă. În versurile *A nopții poezie, / Cu-ntunericul talar, / Cînd se-mbină, se mlădie / C-un glas tainic, lin, amar* (EMINESCU, O. I, 18), cuvîntul *întuneric* poate constitui, împreună cu *talar*, o metaforă explicită, *întuneric* ≈ *talar* (vezi DE), sau poate fi utilizat adjectival (*întunericul talar* = mantie întunecată), cum apare uneori și în limba veche : *El era la mare închisoare [...], la loc întunerec* (LET. III, 200); în favoarea celei de a doua ipoteze ar pleda existența în poezia lui Eminescu și a altor atribute substantivale care se comportă asemeni adjectivelor, precum : *luna regină* (EMINESCU, O. I, 37), *lumina fecioară* (EMINESCU, O. I, 130), *zilele copile* (EMINESCU, O. I, 6) și, am adăuga, *copilul rege*. În legătură cu acesta din urmă, este necesară iarăși o lămurire : în DE (s. vi *copil*), trimiterea la versul *Arald, copilul rege, uitat-a universul* este plasată la un sens propriu „băiat [...] în primii ani ai vieții, pînă la adolescență sau timpul adolescenței” (vezi și DEX); în DA cuvîntul *copil* din acest vers este socotit *figurativ*, avînd funcție atributivă, și este glosat „tînăr”. Considerăm că, într-adevăr, cuvîntul este aici figurat¹⁰, dar funcția atributivă revine cuvîntului *rege* — din conflictul între ambiția de cucerire a lumii și fondul sufleteșesc juvenil al lui Arald, regele iese învins : *Mi-ai zis : „Aștept din parte-ți, o rege cavalier, / Că-mi vei da prins pe-acea, ce umilit ți-l cer. . . / Eu vreau să-mi dai copilul zburdalnic — pe Arald”. / Și întorcîndu-mi fața, eu spada ți-am întins. / Pe plaiuri dunărene popor și opri mersul, / Arald, copilul rege, uitat-a universul*. Accentul cade acum pe cuvîntul *copil*, deci trebuie citit „copilul (= tînărul) care este rege” și nu „regele care este copil”.

Indicele de cuvinte, cel mai simplu tip lexicografic, care nu-și asumă nici o interpretare, nu comportă nici riscuri de a deforma textul. La nivelul

⁹ Vezi I. Kant, *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*. Herausgegeben von Karl Kehrbach, Leipzig, [f. a.], p. 21 și 109. Cf. și Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, București, 1978, p. 13 și 18.

¹⁰ „Adolescentul văzut ca copil manifestă o particularitate a viziunii poetului, născută în special de juvenilitate, de grația și delicatețea primelor înfloriri ale vieții” (T. Viannu, *Mihail Eminescu*, Iași, 1974, p. 140).

superioare, cu oricâtă rigoare științifică s-ar proceda, receptarea implică o doză de subiectivitate¹¹, care se reflectă în dicționar.

5. Cazurile discutate mai sus vizau în special definirea sensului propriu al cuvintelor în textul poetic, ceea ce poate constitui un scop sau unul dintre scopurile dicționarului de autor. Lexicul eminescian a fost obiectul celei mai bogate literaturi de specialitate, totuși explorarea lui nu este încheiată. Relativ recent, de exemplu, E. Vrabie propune o glosare a verbului *a petrece* din ultima strofă a poemului *Luceafărul*¹². Acceptăm, pe baza demonstrației, că sensul ar fi „a conduce pe cineva la groapă”. Dar ce înseamnă, în acest pasaj, cuvântul *noroc*? După DE, „soartă, destin (favorabil)”. Să revedem strofa: *Trăind în cercul vostru strîmt / Norocul vă petrece, / Ci eu în lumea mea mă simt / Nemuritor și rece* (EMINESCU, O. I, 181). Distingem aici trei opoziții: cea dintâi clar exprimată în poezie, *cercul vostru strîmt* [= al pămîntenilor] vs *lumea mea* [= a universului infinit]; a doua, cea dedusă de E. Vrabie, [muritor] (idee cuprinsă în verbul *a petrece* cu sensul de „a conduce la groapă”) vs *nemuritor*; a treia are ca termeni în poezie cuvintele *noroc* și *rece*. *Rece* însemnând aici „nepăsător, indiferent, lipsit de sentimente”, simetricul lui, *noroc*, trebuie să aibă un sens din sfera sentimentelor cu marcă pozitivă, deci „fericire, bine” (sensul 2 al lui *noroc* în DLR, respectiv 3 în DE), și nu „soartă, destin (favorabil)”. A treia opoziție este, prin urmare, [fericire] vs [indiferență].

6. Cînd intervin translații semantice¹³, coeficientul de risc al interpretării este și mai ridicat, deoarece: (1) sensul figurat sau metafora — de obicei — iar simbolul, într-o anume accepțiune — întotdeauna —, comportă mai multe lecturi; (2) nu știm dacă scrierea a fost univocă sau ambiguitatea a rezultat din însuși procesul creației (scrierii); (3) în situația unei scrieri univoce și a unor lecturi multiple, nu putem ști care dintre lecturi este cea corespunzătoare; (4) nu putem prevedea toate posibilitățile de citire¹⁴. Se înțelege apoi că, după natura poeziei analizate, riscurile se plasează pe o anumită treaptă într-o scară care urcă de la poezia populară la cea suprarrealistă¹⁵. Cele mai multe cuvinte examinate aici provin din opera eminesciană, elaborată — programatic și evident — cu o intenție de exactitate a expresiei, prin care transpare însă o întreagă adîncime de semnificații și în care se reflectă un înalt al bolților de gîndire. De aici, varietatea „traducerilor”. Iată o strofă din *Memento mori*: *Cînd poso-*

¹¹ Cf. și T. Todorov, *Les genres du discours*, Éditions du Seuil, Paris, [1978], p. 86 și urm. (capitolul *La lecture comme construction*).

¹² E. Vrabie, *Norocul vă petrece*, în LR, XXX, 1981, nr. 4, p. 321–322.

¹³ „When a speaker assigns a metaphorical interpretation to an expression, he does not modify the semantic rule which determines its literal meaning. He uses its literal meaning as the input to an entirely different kind of rule, by means of which he constructs a non-standard reading for the expression, in a context dependent manner. Hence, the processes involved in generating metaphor fall outside of the semantic resources of the language, and there is a clear distinction between standard and metaphorical meaning” (S. Lappin, *Sorts, Ontology and Metaphor. The Semantics of Sortal Structure*, Berlin, New York, 1981, p. 4).

¹⁴ Ne-am mai referit la aceste dificultăți exemplificînd prin cuvîntul *umbră*, cuvînt de mare complexitate, din acest punct de vedere (Felicia Șerban, *art. cit.*; idem, *Umbră — între lumină și întuneric*, în CL, XXVII, 1982, nr. 2, p. 147–151).

¹⁵ Cf. G. Mead, *The Surrealist Image: A Stylistic Study*, Bern, Frankfurt am Main, Las Vegas, [1978], p. 115 și urm. (capitolul *Semantic Aspects of the Images*).

moritul basmu — vechea secolilor strajă — / Îmi deschide cu chei de-aur și cu-a vorbelor lui vrajă / Poarta naltă de la templul unde secolii se torc — / Eu sub arcurile negre, cu stâlpi nalți suiți în stele, / Ascultînd cu adîncime glasul gîndurilor mele, / Urișa roat-a vremii înapoi eu o întorc (EMINESCU, O. IV, 111). G. Călinescu o „repovestește” astfel: „Basmul e straja veche a secolilor, el deschide, cu chei de aur și cu formula magică a vorbelor, poarta templului unde se torc secolii. Pentru grosimea de frînghie a veacurilor, trebuia dar un spațiu de răsucire uriaș, cu stâlpi suiți în stele și arcuri negre, iar în locul miciei virtelnițe o roată de navă”¹⁶. Ni se pare că G. Călinescu, definind fenomenul de gigantizare ca o trăsătură a poeziei eminesciene, forțează imaginea din versurile de mai sus, continuînd-o și dincolo de intențiile poetului; deducem că G. Călinescu vede în această strofă o convergență a metaforelor, în care ar exista o pereche *templu* ≈ [universul cunoscut omului] și o pereche *templu* ≈ [virtelniță], aceasta din urmă susținută de perechile *secoli* ≈ [fir]. *se torc* ≈ [se scurg] și *roata vremii* ≈ [roată de virtelniță]. Rezultatul impresionează, dar îi aparține, credem, comentatorului și nu poetului. După opinia noastră, la Eminescu sînt trei metafore distincte: (1) *templul* (cu chei de aur, poartă, arcuri negre, stâlpi înalți), (2) *se torc*, ambele cu semnificațiile deja amintite, (3) *roata vremii*, pe care DLR (s. v. *roată*) o consideră identică în sens cu *roata lumii* sau a *istoriei* = succesiune a evenimentelor. Obiecții asupra tratamentului egalizator aplicat celor trei sintagme se pot ridica: pe cînd *roata vremii* și *roata istoriei* sugerează succesiunea evenimentelor, desfășurarea lor obiectiv determinată într-o singură direcție, care numai în atmosfera de basm a poeziei eminesciene devine reversibilă, *roata lumii* include și ideea sorții schimbătoare, evidentă în sursele citate în DLR, dacă se ia în considerație un context ceva mai larg: *Vasilie-Vodă, vîdzîndu-se în Țara Căzăcească, cădzut den domnie, despărțit și de doamna sa și de coconi și de avere (caută la ce aduce roata lumii mare case)* (M. COSTIN, O. 167; vezi și TDRG); — *Roata lumii se învîrtește, și noi cu dînsa. — He, hei, domnișorule, bine-ar fi dacă s-ar învîrți; da' vezi dumneata că nu se învîrtește; [...]* cei de deasupra tot deasupra, și cei de dedesupt tot dedesupt (HOGAȘ, M. N. 68).

În sfîrșit, ar mai fi de menționat dificultățile pe care le ridică pasajele cu semnificație vagă sau obscură.

7. Recunoscuta unicitate a poeziei o face, după cum se știe, intraductibilă într-o altă limbă sau într-un metalimbaj. În cazul cel mai fericit, cînd nu e greoi și prozaic, cînd interpretul este el însuși un artist al cuvîntului, metalimbajul va avea farmecul unei opere literare, dar vom regăsi aici numai o parte din autorul comentat, restul îl reprezintă pe comentator. Angajîndu-se în definiții, lexicograful nu are de ales decît un loc mai convenabil între doi poli: vulgarizare și substituie, ambele constituind moduri de a deforma textul.

Cu atît mai hazardată este interpretarea dacă forma textului nu este sigură. Alt pasaj din *Memento mori*: *Iară luna argintie, ca un palid dulce soare, / Vrăji aduce peste lume printr-a stelelor ninsoare, / Cînd în straturi luminoase basmele copile cresc* (EMINESCU, O. IV, 110). Despre

¹⁶ G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, [București], 1970, p. 290.

acesta, G. Călinescu spune : „Basmul e văzut ca un animal fabulos în continuă generare, căruia îi cresc copitele, contemporan cu ninsoarea stelelor”¹⁷. Penultimul cuvânt al citatului eminescian poate fi, în manuscris, *copile* sau *copite*, după grafie, mai degrabă *copite*, dar, după sens, optăm, ca și Perpessicius, pentru citirea „basmele copile cresc”. A crește ca tranzitiv ar fi nefiresc aici, când, mai simplu și mai limpede, Eminescu putea pune, în același metru, substantivul în genitiv : „basmele copite cresc”. *Basmele copile* este, credem, încă un caz de folosire a substantivului cu funcție adjectivală, ca și *luna regină*, *lumina fecioară* (vezi *supra*). Metafora *basm* $\approx$ [animal fabulos] este o creație a lui G. Călinescu, și nu a poetului.

8. Arătând cât de ingrată este poziția lexicografului, nu ajungem, totuși, la o concluzie demobilizantă. Demersurile asupra limbajului poetic nu se pot dispensa de cunoașterea sistematică a lexicului poetic, iar istoria lui presupune comparația unor asemenea secțiuni. Sistematizarea riguroasă a lexicului de orice natură conduce, inevitabil, spre forma unui dicționar. Utilitatea, necesitatea lui pentru studierea limbajului poetic merită efortul de elaborare a modalității (sau a modalităților) adecvate de prezentare.

TEXTE POÉTIQUE ET LEXICOGRAPHIE

(RÉSUMÉ)

En répondant à la question sur la compatibilité entre la méthode lexicographique et le texte poétique, on examine le risque assumé par le lexicographe de déformer le sens de la poésie, mais, en même temps, on montre l'utilité d'un instrument de travail représenté par le dictionnaire d'auteur. La plupart des exemples sont tirés de la poésie de M. Eminescu.

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹⁷ *Ibidem*, p. 289.

SUFIXUL ANTROPONIMIC *-m-*

DE

IOAN PĂTRUȚ

În lucrarea mea *Onomastică românească* (București, 1980) nu sînt cuprinse cîteva sufixe monoconsonantice; unul dintre ele este *-m-*, a cărui existență încerc să o dovedesc în cele ce urmează*.

Nu poate fi acceptată explicarea, propusă în DOR (p. 228), din „*calmuc* etnic, popor tătăresc” a unor antroponime ca următoarele: *Calmăș* nfm („din pl. calmăși [?] < *calmuc*”), *Calmășul* nfm, *Calmoș* nfm „zis și *Calmușul*”, *Calmuș*, *Calmuț* nfm. După părerea mea, antroponimele respective sînt formate de la tema *Calm-*, cu diferite sufixe (*-aș/-ăș-*, *-oș/-uș-*, *-uț-*), în care apare sufixul *-m-*, cf. *Calu(l)* nfm (*ibidem*, p. 227), *Calea* nfm (*ibidem*, p. 26); cf. der. (cu suf. *-oi-*) *Celoi* nb (*ibidem*, p. 227), (cu suf. *-ot-*) *Calota* pren (*ibidem*; *On. rom.*, p. 13), (cu suf. *-uț-*) *Căluțu* nfm (DOR, p. 227), (cu suf. *-an-*) *Călan* nfm (*ibidem*)¹.

Două sate din județul Vîlcea au numele *Cermeghești*, derivat de la un antroponim (cu suf. *-eg-*, vezi *On. rom.*, p. 112–113, sau cu suf. *-cğ-*)

* Utilizez următoarele abrevieri: DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, 1963; DRH, A, I = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, volumul I (1384–1448), Editura Academiei, 1975; DRH, B, I = *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, volumul I (1247–1500), Editura Academiei, 1966; nb = nume de bărbat; nf = nume de femeie; nfm = nume de familie; *On. rom.* = Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980; pren = prenume; sprn = supranume.

¹ Antroponimele *Calu*, *Calul*, dar îndeosebi *Calea* (vezi *supra*) au fost, mai probabil, hipocoristice (vezi *On. rom.*, p. 13) decît supranume, cum crede autorul DOR, p. 227, s.v. *cal*. În continuare (*ibidem*) sînt greșit explicate, „din pl. cai”: *Căiata*, sat, jud. Vrancea — de fapt, un antroponim, derivat cu sufixul *-at-* (vezi *On. rom.*, p. 12, 74, 143); *Căiuși* (care ar proveni din „cai iuți”, *ibidem*), sat, jud. Bacău (sub acest nume sînt înglobate și fostele localități *Căiuși-Sat* și *Căiuși-Tîrg*, vezi Ion Iordan, Petre Găstescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974, p. 99; numele corect este, cred, *Căiuș*, reprezentînd un antroponim, derivat cu sufixul *-uș-*; (cu suf. *-il-*) *Căilă* (= *Căi-il-ă*) nfm; (cu suf. *-iț-*) *Căiță* (*Căi-ț-ă*) nfm. Antroponimele *Căiata*, *Căiuș*, *Căilă*, *Căiță* au o temă comună *Cai-*, cf. *Caia* nfm; din aceeași temă e format (cu suf. *-an-*) și *Căian* nfm actual.

Localitățile *Căinelu de Jos* și *Căinelu de Sus*, jud. Hunedoara, poartă tot un nume de persoană omofon: *Căînel* < *Căîenel*, derivat față de *Căian*, după cum dovedește și fosta formă oficială inaghiară *Kajanel* (care redă pe cea românească, vezi Kniezsa István, în volumul *Magyarok és románok*, I, Budapesta, 1913, p. 217/68). Forma anterioară, greșită, *Cînelul de Jos*, a fost inexact interpretată în *Documenta Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400* p. *Christum* (curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi. Ediderunt Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapesta, 1941), unde se afirmă că numele se datorește unei etimologii populare, prin apropiere de *cîine* (p. 159). Formele documentare 1330 villa *Kayanfw* et *Kayanthwa*, *Kayanfeu*, *Kayantheu* etc. (vezi Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967, p. 123) atestă, în componența lor, antroponimul *Căian* (grafiat *Kayan*).

* *Cermeg(e)a*, acesta, la rîndul său, format din tema care conține sufixul -m-, față de *Cearea* nfm, *Cerea* (cf. și der. *Cerașu* nfm, *Cerașan* nfm), înregistrate în DOR, p. 234².

Evident că *Darmoiu*, *Dărmoiu* nfm și *Darmoș* nb (DOR, p. 257) conțin sufixele -oî-, respectiv -oș-, deci (neglijînd explicația din DOR) ele trebuie raportate la o temă *Darm-*, cu același sufix -m-, față de numele *Darul*, *Darea* (consemnate în DOR, p. 257), cf. și *Dara*, sat, jud. Buzău, și *Dărăști*, două sate, jud. Ilfov.

În DOR, p. 260, s.v. *Dirman* (explicat din „cuman Dorman”³) sînt grupate nume de structură, evident, diferită: *Dorman*, *Dărman*, *Durma* etc. Consider că numele menționate conțin sufixul -m-, însă tema nu este aceeași: *Dărman* = *Dăr-m-an* (cf. și *Dărmănești*, sate, jud. Bacău, Dimbovița, Suceava); în *Dirman* (cf. și *Dirmănești*, comună, jud. Argeș), tema ce precede sufixul -m- este *Dir-* (vezi *On. rom.*, p. 70)⁴; în *Durma* (cf. și *Durmănești*, fostă așezare; DOR, p. 260) sufixul -m- s-a atașat temei *Dur-*, cf. antroponimele *Duru*, *Dure(a)* (vezi *On. rom.*, p. 65).

Nu trebuie legate de substantivul *fărimă* (ca în DOR, p. 271, s.v. FARMA) antroponimele *Farma* nfm, (cu suf. -uț-) *Fărmuță*, (cu suf. -eț- + -esc-) *Fărmeșcul* nfm; sînt raportate, de asemenea greșit, la ar. *fărmac* „otravă”: (cu suf. -ac-) *Farmac*, nume de moșnean, (cu suf. -ak-) *Farmache* nfm, *Farmachi* (*ibidem*, p. 272). Ele toate sînt derivate, de la tema *Farm-*, cf. *Fara* pren, *Faru*, *Farul*, nume de munte (înregistrate în DOR, p. 271), cf. și *Fărești* (Фареши), sat dispărut, pe Prut (DRH, A, I, p. 397, 398; anul 1448). Înrudit este numele de sat *Fărășești* (1548 *Forrasfalva*, 1597 *Farasest*, 1598 *Farasest* alias *Forrásfalva*)⁵, jud. Timiș, provenit de la un antroponim, derivat (cu suf. -aș-) de la tema *Far-*.

Antroponimul *Fermul* nb, atestat într-un document transilvănean din anul 1202 sau 1203⁶, precum și *Fermă* nfm, *Fermie* nfm (DOR, p. 58) ne trimit la formele de plecare *Fer*, *Feru*, *Fera* pren (existente în DOR, p. 274), cf. *F(i)erescu* nfm actual, *Ferești*, sat, jud. Vaslui.

Firmul nb⁷, grupat, greșit, împreună cu precedentele (*Fermul*, *Fermă*, *Fermie*), în DOR, p. 58, e derivat (cu același sufix -m-) de la altă temă: *Fir-*, cf. *Fir* nfm, *Fira* nb, cf. der. *Firan* nfm (DOR p. 136, s.v. *Porfirie*; p. 366, s.v. *Safir*), *Firești*, sat, jud. Vilcea.

Giurma nfm (DOR, p. 284) și sprn, jud. Timiș (cf., cu suf. -an-, *Giurman* nb. DOR, p. 284) e derivat față de *Giura* pren, *Giurea* nb, *Giurul* nb (*ibidem*, p. 66); cf. der. *Giurescu* nfm, *Giurești*, numele a două sate: unul în județul Mehedinți (atestat într-un document din 1511: Цюриц).

² Din tema *Cear-/Cer-* provin *Cearingu*, nume de sat, jud. Mehedinți, fost antroponim (vezi *On. rom.*, p. 142), și *Ceringanul* (numele anterior: *Cearingeni*), sat în același județ.

³ Cu referire la N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 392, unde se trimite la o lucrare mie inaccesibilă.

⁴ Desigur că în formele chirilice nu se pot uneori diferenția numele care conțin tema *Dăr-*, respectiv *Dir-*.

⁵ Coriolan Suciu, *op. cit.*, I, p. 226.

⁶ *Documente privind istoria României. Veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania*; vol. I (1075—1250), Editura Academiei, 1951, p. 24; vezi DOR, p. 58.

⁷ În „Arhivele Olteniei”, an VII, 1928, p. 463: „Eu Dumitrașcul sin Firmul Vărzova”.

DRH, B, II, p. 174) și altul, în județul Timiș, cu forma oficială, inexactă, *Jurești*⁸.

Turmei nb⁹ (accentuat, cred, *Turméi*, cf. *Berindéi*, *Floréi*, *Turéi* etc.) nu poate fi explicat din *turmă* (ca în DOR, p. 463), căci el reprezintă un derivat (cu suf. -m- + -eĭ-) față de *Turul* nfm, *Tura* nfm, *Turea* nfm (vezi *ibidem*, p. 393; *On. rom.*, p. 52, 101).

Printre boierii Țării Românești, din prima jumătate a secolului al XVI-lea, apare un *Utmeș* (1415 ОУТМЕШЬ, 1421 УТМЕШ, 1424 ОУТМЕШ. DRH, B, I, p. 79, 96, 103), consemnat apoi și în alte documente, ca tată al boierului Coica (1452 Койка УТМЕШОВ, *ibidem*, p. 189, vezi și p. 194, 197). Un alt *Utmeș* apare într-un document din 1453 (*ibidem*, p. 191). Antroponimul e un derivat, cu sufixul -eș-, față de *Utmă* nb (DOR, p. 401), *Utmea* nfm (*ibidem*; cf. Piscul *Utmei*, toponim în hotarul satului Benești, jud. Dolj¹⁰) și inrudit cu (format cu sufixul -ej-) *Utmej* nb (*ibidem*). În DOR antroponimele sînt grupate s.v. *utmă* „subst., mold. (umflătură)” (p. 401). După părerea mea, ele au tema comună *Utm-*, amplificată cu sufixul în discuție -m-, față de nume neatestate, pe cît știu, ca * *Utu*, * *Ut (e)a*, cf. (cu suf. -a-) *Utan* nfm actual.

LE SUFFIXE ANTHROPONYMIQUE -m-

(RÉSUMÉ)

Nombre d'anthroponymes, comme *Calmăș*, *Dărmoiu*, *Farma* (= Cal-m-ăș, Dăr-m-oiu, Far-m-a), prouvent l'existence du suffixe -m- dans l'anthroponymie roumaine.

Aprilie 1983

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁸ Vezi I. Pătruț, *Toponime oficiale și populare*, în *Studii și materiale de onomastică*, București, 1969, p. 84.

⁹ Vezi *Documente privind istoria României. Veacul XVII. B. Țara Românească*, vol. IV (1621–1625), Editura Academiei, 1954, p. 65: (anul 1621) *Turmeiu*.

¹⁰ *Documente privind istoria României. B. Țara Românească. Veacul XVII (1601–1625)*. Indicele numelor de locuri, Editura Academiei, 1960, p. 96.

INFLUENȚA MODELULUI ROMÂNESC DIALECTAL ASUPRA VOCATIVULUI UCRAINEAN DIN MARAMUREȘ

DE

SIGISMUND BODZEI

Idiomurile românești și ucraineane din bazinul Tisei superioare sînt în contact lingvistic permanent de mai multe secole¹. În cadrul contactului dintre cele două comunități influențele sînt reciproce. Astfel, prof. I. Pătruț a demonstrat în mod convingător că vocativul în -o în Maramureș a apărut ca rezultat al presiunii sistemului lingvistic ucrainean asupra celui românesc local². Mai mulți cercetători au remarcat că și graiurile românești maramureșene exercită o puternică influență asupra vocativului din dialectele ucrainene carpatice din Maramureș³, fără să analizeze însă acest fenomen de interferență lingvistică. Scopul articolului de față este tocmai analiza influenței modelului românesc dialectal maramureșean asupra vocativului ucrainean din Maramureș.

În graiurile românești din Maramureș există numeroase forme specifice de vocativ remarcate de mai mulți lingviști⁴. Cea mai importantă este forma rezultată din apocopare, care generează alte fenomene structurale, dintre care reorganizarea distribuției accentului în cuvintele supuse acțiunii acestui proces ocupă locul central. Astfel, se știe că sînt suprimate acele silabe din formele de vocativ care urmează după accent și numeroase cuvinte rămîn mono- sau bisilabice, ceea ce are drept consecință atașarea înaintea acestor forme a unor cuvinte (interjecții, pronume), pentru lungirea corpului lor fonetic, spre a face vocativul inteligibil, pentru a-i imprima anumite nuanțe afective etc. S-a constatat că atunci „cînd se strigă un cuvînt de două silabe cu accentul pe prima, după vocala accentuată tot aerul din plămîni a fost expirat”⁵, „accentul puternic a influ-

¹ Vezi mai amănunțit J. P. Bodzei, *Interferențe lingvistice româno-ucrainene în Maramureș*. Teză de doctorat, București, 1979, p. 100 (ms.).

² Cf. I. Pătruț, *Considerații în legătură cu vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica”, VII, 1963, p. 87—94; idem, *Tot despre vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica”, X, 1964, p. 193—194.

³ I. Faiciuc, *Vocativul termenilor de înrudire și al prenumelor în graiul maramureșean*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 70; D. Ilorvat, *Graiul ucrainean din Crăciunești și Tisa (județul Maramureș)*. Rezumatul tezei de doctorat, București, 1978, p. 12—13; Gh. Radu, *Observații asupra vocativului în subdialectul maramureșean*, în „Buletin științific” (Baia Mare), Seria A, 1, 1969, nr. 1, p. 94.

⁴ Vezi T. Papahagi, *Grai, folklor, etnografie. Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1981, p. 355; R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 48; idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 70—71; Șt. Giosu, *Subdialectul maramureșean*, în „Studii și cercetări științifice” (Iași), Filologie, 1963, fasc. 1, p. 14; Gh. Radu, *lucr. cit.*, p. 93—98; I. Faiciuc, *lucr. cit.*, p. 63—74.

⁵ Al. Graur, *Strigătele în românește*, în *Scrieri de ieri și de azi*, București, 1970, p. 212.

ențat silaba posttonică astfel că aceasta, printr-o reducere puternică, a dispărut total, cel puțin din urechea ascultătorului”⁶. S-a afirmat, de asemenea, că „accentul în cuvintele strigate tinde să se deplaseze spre începutul cuvintelor, atunci când în vorbirea normală se află pe silaba din urmă”⁷. În graiurile românești maramureșene acest fenomen de reducere a silabei posttonice a devenit o trăsătură specifică nu numai flexiunii nominale (la vocativ), ci și a celei verbale la modurile imperativ (cf. *ci'té!* ‘citește!’), *gînd'é-l'ě!* ‘gindește-te!’), indicativ prezent, persoana a III-a, singular (cf. el/ ea *scormoně* ‘scormonește’, el/ ea *grăiě* ‘grăiește, vorbește’, el/ ea *se prăpău'e* ‘se prăpădește’ etc.), conjunctiv, persoana a III-a, singular și plural (cf. el/ ea, ei/ ele *să ci't'á, să grăi'á* etc.)⁸. Fenomenul este aplicat și la cuvinte din limba literară, neologisme etc. intrate în subdialect. Apocoparea este specifică nu numai graiurilor românești, ci și altor limbi romanice, cf. *Simó* (< *Simóne*), *Salvató* (< *Salvatóre*), *Gabrié* (< *Gabriele*) etc. din italiană, unde silaba posttonică nu se pronunță⁹. De fapt, S. Pușcariu, cu aproape jumătate de secol în urmă, a arătat că fenomenul apocopării face parte „din sistemul fonetic al limbii române [...]”, se caracterizează prin *masarea energiei de rostire la începutul cuvîntului*, avînd adesea ca urmare o reducere a energiei în silabele mijlocii și finale”¹⁰.

Așadar, originea românească a apocopării nu se poate pune la îndoială. Vocativul apocopat în graiurile românești maramureșene s-a generalizat peste tot. Se poate afirma, deci, că graiurile românești din Maramureș aveau un sistem bine încheiat de vocative înainte de contactul cu dialectele ucrainene. Acest sistem s-a îmbogățit cu o formă nouă, vocativul în -o, împrumutat prin transfer de la graiurile ucrainene vecine. De la formele de vocativ de tipul *bábo, mámo* etc. desinența -o a trecut și la alte substantive feminine și masculine, cf. *dado*¹¹, *mămuco*¹², *mîndro*¹³, *Pînteo*¹⁴, *Pétreo, táto, véreo* etc. Azi vocativul în -o circulă în satele din nordul Tisei (Apsa de Jos, Apsa de Mijloc, Slatina, Biserica Albă, Valea Scradii etc.), pe valea Tisei în jos de Sighet (Iapa, Sarasău, Săpînța), sporadic în alte părți din jurul orașului Sighet. În trecut însă, această formă avea o arie cu mult mai întinsă¹⁵. În epoca pătrunderii desinenței -o, vocativul românesc dialectal maramureșean format prin apocopare avea o răspindire și utilizare generală, dovadă că noul împrumut de structură (vocativul în -o) s-a încadrat în sistemul românesc dialectal deja existent, suferind aceleași modificări ca și celelalte vocative românești, mai precis, a fost supus apocopării (cf. *mámo* > *ma*), i s-a deplasat accentul (cf. *mámo* > *mamó*), i s-a așezat în față interjecția *măi* sau *hăi* (cf. *măi véreo, hăi bábo, hăi ma, hăi ta, hăi ba* etc.). Apocoparea prenumelor la vocativ fiind în-

⁶ Gh. Radu, *lucr. cit.*, p. 94.

⁷ Al. Graur, *op. cit.*, p. 212.

⁸ Cf. Gh. Radu, *lucr. cit.*, p. 91.

⁹ Vezi mai amănunțit I. Faiciuc, *lucr. cit.*, p. 61, nota 11.

¹⁰ S. Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, București, 1976, p. 71.

¹¹ T. Papahagi, *op. cit.*, p. 308.

¹² D. Pop, *Folcloristica Maramureșului*, București, 1970, p. 357.

¹³ T. Papahagi, *op. cit.*, p. 308.

¹⁴ *Ibidem*, p. 170.

¹⁵ Cf. J. P. Bodzei, *lucr. cit.*, p. 87 – 88.

cheiată, desinența -o nu le-a mai putut influența, nu s-a putut impune, căci în graiurile românești maramureșene aproape nu întâlnim prenume la vocativ în -o. După cum s-a văzut, vocativul cu desinența -o este rezultatul interferenței lingvistice româno-ucrainene la nivel dialectal. La rîndul său și subdialectul românesc maramureșean a oferit modelul propriu de vocativ dialectelor ucrainene vecine din Maramureș.

Cronologic, vocativul românesc dialectal începe cu formele apocopate de tipul *D'o* (< *Gheorghe*), *Ileá* (< *Ileană*), *mătu* (< *mătușă*), *unt'é* (< *unt'egu*). Această formă a generat alte modificări în structura vocativului. Etapa a doua a formării vocativului este cea a lungirii formei apocopate, cu scopul de a fi mai inteligibil și de a i se imprima anumite nuanțe cu caracter afectiv. Acest lucru s-a realizat cu ajutorul interjecțiilor *măi*, *hăi*, precum și a pronumelui personal *tu*, cf. *măi D'o*, *hăi Ileá*, *tu Anú*, *hăi mătu*, *hăi unt'é* etc. Această operație era necesară pentru a lungi corpul fonetic al vocativului, care, de obicei, era mono- sau bisilabic, în cazul cînd exclamația (strigarea) nu era puternică, cînd nu era nevoie a striga (a chema, a se adresa) la distanță mare, precum și pentru considerente de natură afectivă (de apropiere, de respect). Structural, în asemenea cazuri, vocativul apocopat (*ma*, *ta*, *D'o*, *Pă*) monosilabic avea o putere de exprimare mai mică și în fața lui s-a așezat interjecția *hăi* sau *măi* cu scopul de a-l face mai expresiv, deci *hăi ma*, *hăi ta*, *măi D'o*, *măi Pă* (în cazul substantivelor de genul feminin se poate folosi și pronumele personal *tu*, cf. *tu Ileá*, *tu cocoá* etc.). S-a obținut astfel un nou vocativ analitic, cu mai multe silabe, dar cu accentul pe ultima silabă, ceea ce a făcut posibil ca, ulterior, să se extindă accentuarea oxitonă a vocativului, care este, de fapt, etapa a treia a evoluției acestei forme românești dialectale, aplicabilă la orice cuvînt, cf. *mamă*, *mătușă*, *tată*, *unt'egu* (mai rar la unele prenume, *Docă*, *Ionă*). Ulterior, prin analogie cu vocativul apocopat, acestor forme noi li s-au putut atașa interjecțiile *măi* sau *hăi*. În acest fel, lungimea cuvîntului (numărul silabelor) a rămas neatinsă, dar vocativul s-a deosebit de nominativ prin deplasarea accentului, apărînd opoziția binară nominativ-vocativ, cf. N. *mătușă* — V. *mătușă*, N. *tată* — V. *tată*. Vocativul ucrainean în -o, intrat într-un sistem deja încheiat, a trecut prin toate cele trei etape amintite mai sus, adică: I. *mămo* > *ma*, II. *hăi ma*, III. *mamó* (*hăi mamó*). Apocoparea prenumelor la vocativ este un proces viu și azi în anumite zone din Maramureș (cf. *Nicú*, *Octaviá* etc.¹⁶), cu toate că nu se manifestă la fel în toate localitățile.

Am analizat vocativul românesc dialectal apocopat pentru a putea arăta cum a fost utilizat acest model de către graiurile ucrainene vecine. Din considerente metodice aceste vocative le vom numi de tipul I (*D'o*, *Ileá*, *mătu*, *unt'é*), tipul II (*măi D'o*, *hăi Ileá*, *hăi mătu*, *hăi unt'é*, *tu Mări*, *tu cocoá*) și tipul III (*mătușă*, *mamă*, *tată*, *unt'egu*) pentru a putea urmări folosirea lor de către ucrainenii din Maramureș.

Dialectele ucrainene carpatice din bazinul Tisei superioare aveau în momentul contactului cu românii un sistem de vocative variat și bine încheiat. Contactul cu graiurile românești a îmbogățit acest sistem cu forme noi, foarte des utilizate. Folosirea modelului românesc de către

¹⁶ Cf. I. Faiciuc, *lucr. cit.*, p. 73.

ucraineni trebuie să aibă o vechime mare, în orice caz anterioară secolului al XVI-lea, pentru că la această dată ucrainenii colonizați în Maramureș n-au mai fost influențați de modelul românesc¹⁷.

După cum se va vedea în continuare, contactul ucrainenilor cu graiurile românești a generat numeroase forme de împrumut dintre care cel mai frecvent întâlnite sînt calchiera și transferul. Împrumutarea unor modele și structuri pledează de asemenea pentru vechimea mare a fenomenului morfologic în discuție. Distingem cîteva tipuri de vocativ ucrainean.

I. Vocativul apocopat ucrainean (calchiat după modelul românesc de tipul I: *D'o, Ieá, mătú, unt'é*):

1. Vocativul apocopat ucrainean vechi.

a) Termeni de rudenie (substantive comune): *ba* (Cra, LT)¹⁸ < *baba, chlō*¹⁹ (Cră, PM, Rep, Rusc) < *chlopeé, ma* (Cră, LT, PM, Rusc) < *mama, ná* (Cră) < *naño, nypó* (VV) < *nepit, nepót, pobratý* (Rusc, VV) < *pobratym* 'prieten', *šougó* (VV) < *šougor* 'cumnat' etc.

b) Prenume vechi apocopate:

— prenume masculine: *Andri* (Cră) < *Andrij, D'o*²⁰ < *D'ora'e, Dumé* (Cra, VV) < *Dumytro, Haurý* (VV) < *Haurýlo, Ivá* < *Ivan, Mi* (LT) și *Michá* < *Myhajlo, Nekolá* < *Nekolaž, Olé* (PM, Rep, RS, Rusc) < *Oleksa, Pe* (LT) < *Petro, Št'e* (VV) și *Št'efá* (PM, Rep) < *Štefan, Vasy* < *Vasyl'*;

— prenume feminine: *Hafi* < *Hafija, Il'á* (Cra, Cră, Rusc) < *Il'ana, Ivó* (PM, Rep, VV) < *Ivona* 'Ioana', *Jarý* (LT, Rep, VV) < *Jaryna, Jevdó* (PM, Rep) < *Jevdocha, Justý* (Rep) < *Justyna, Katarý* (RS) și *Katerý* (Rep, VV) < *Kateryna, Magdalý* (RS) < *Magdalena, Mari* și *Miéo* (Rusc) < *Maryja, Nastá* (Rusc) < *Nastasija, Odó* (Cră) < *Odo'a, Olé* (Cra, VV) < *Olena, Oksá* (LT) < *Oksana, Pará* (PM, Rep, RS, VV) < *Paraska, Savé* (RS) < *Saveta, Taóó* (Rusc) < *Nastasija, Ti'tá* și *Tyt'é* (VV) < *Titišana, Vasyly* (PM, RS, VV) < *Vasylyna*.

2. Vocativ ucrainean nou (prenume împrumutate din limba română sau prin intermediul ei): *I'lorý* (VV) < ucr. *Floryka* < rom. *Florica, Krystý* (VV) < ucr. *Krystyna* sau rom. *Cristina, Me'á* (Rep) < ucr.

¹⁷ În anul 1555, la mănăstirea părăsită a ordinului franciscan în satul Remeti, au fost colonizați iobagi ucraineni din partea nord-estică a comitatului Bereg (azi raionul Irșava, regiunea Zakarpatskaja, R.S.S. Ucraineană), care n-au fost influențați deloc de modelul românesc al vocativului dialectal maramureșean, folosind forma proprie și în prezent. Este adevărat că poziția geografică a satului a favorizat păstrarea vocativului vechi ucrainean, localitatea fiind învecinată cu sate în care trăiește populația ucraineană sau maghiară și doar la est are contact cu teritoriul lingvistic românesc (prin comuna Săpința, și ca supusă unei puternice influențe ucrainene în această privință).

Chestiunea influenței vocativului în cauză asupra dialectului huțulilor, așezați pe valea râului Vișeu în secolul al XVIII-lea, este simplu de explicat, pentru că huțulii, încă înainte de a intra în relație cu graiurile românești maramureșene, fuseseră în contact cu graiuri românești din Carpați, iar mulți dintre ei practicau bilingvismul ucraino-român (cf., în această direcție, St. Hrabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, Cracovia, 1950, p. 234; A. de Vincenz, *Traité d'anthroponymie houtzoule*, München, 1970, p. 43–44).

¹⁸ Siglele localităților ucrainene cercetate: Bis — *Bistra*, Cra — *Crasna*, Cră — *Crăciunești*, LT — *Lunca la Tisa*, PM — *Poienile de sub Munte*, Rep — *Repedea*, RS — *Rona de Sus*, Rusc — *Ruscova*, VV — *Valea Vișeuului*.

¹⁹ Utilizăm transcrierea fonetică slavă simplificată.

²⁰ Exemplele nelocalizate circulă în toate localitățile.

Melanija < rom. *Melania*, *Vyoryj* (VV) < ucr. *Vioryka* < rom. *Viorica*. După cum se vede, procesul apocopării în limba ucraineană (dialectele din Maramureș) este viu, acționează și acolo unde limba română a renunțat la forme tradiționale (aceste prenume în graiurile românești maramureșene la vocativ nu sint apocopate) de vocativ.

II. Vocativul oxiton (calchiază modelul românesc de tipul III: *mătușă*, *mamă*, *tată*, *unt'eu*) :

a) Termeni de rudenie: *babó* (Bis, Rusc, VV) < *baba*, *d'idú* (Bis, Cra, VV) < *d'id*, *dońkó* (PM, Rep) < *dońka*, *kumó* (Bis, VV) < *kuma*, *legíné* (PM) < *legín* 'flăcău', *le'ó* (Rep), *le'ú* (PM, Rep) și *l'ilú* (Rusc), *l'al'ú* (PM) < *le'o* 'unchi', *mamó* (Cra) < *mama*, *nanaškú* (Bis, VV) < *nanaško*, *nanaškó* (VV) < *nanaška*, *sestró* (PM, Rep, RS, VV) < *sestra*, *svachú* (Bis, VV) < *svach*, *tetó* (Bis, PM, Rep) și *tytó* (Rusc, VV) < *teta*, *testú* (VV), *test'ú* și *tyst'ú* (PM) < *test'*, *tyščó* (PM, VV) < *tešča*, *ujkú* (VV) < *ujko*, *žinkó* (PM) și *žunkó* (Rep) < *žinka* etc.

b) Forme diminutive din termeni de rudenie: *babkó* (Cra) < *babka*, *babočkó* (Cra) < *babočka* 'bunicuță', *mamkó* (Cra) < *mamka*, *mamočkó* (Cra) < *mamočka*, *ncńkú* (PM) < *nańko* 'tătic'.

c) Prenume ucrainene (masculine și feminine): *Annó* (Cra, Rep, RS, Rusc, VV) < *Anna*, *Hryčú* (Rep) < *Hryč*, *Jakobé* (PM) < *Jakob*, *Juré* (PM) și *Juró* (Bis, PM, VV) < *Jura*, *Nikoló* (Cră) < *Nykolaj*, *Parlé* (Rep, VV) < *Pavel*, *Petré* (Bis, Rep, RS, VV) < *Petro*.

Modelul românesc dialectal oxiton (cu accent deplasat) a reușit să se impună în fața unor vocative ucrainene vechi și să predomine în multe localități. Uneori forma împrumutată oxitonă coexistă cu vocativul ucrainean vechi, cf. *kumé* (VV) și *kúme* (VV).

Se poate lesne observa că modelul vocativului oxiton ucrainean, în comparație cu cel românesc, cuprinde un număr mult mai mare de cuvinte și prenume, practic este aplicabil la orice cuvânt sau prenume din dialectele ucrainene vecine, deci, după ce a primit un imbold din afară, acest fenomen lingvistic s-a dezvoltat pe cale proprie.

III. Prin *vocativ analitic* înțelegem combinații bilingve care constau în aceea că aici graiurile românești pe lângă modelul împrumutat oferă și anumite cuvinte ajutătoare dialectelor ucrainene pentru formarea vocativului. Distingem mai multe împrumuturi românești de model al vocativului (ele calchiază modelul de tipul II: *măi D'o*, *hăi Iléá*, *hăi mătú*, *hăi unt'é*, *tu Mări*). Cuvintele ajutătoare sint împrumutate din limba română (interjecția *măi*) sau aparțin limbii ucrainiene (interjecția *hoj*, *hej*, pronumele *ty*). Întilnim și vocative creații proprii, formate pe terenul limbii ucrainene prin analogie (ele, în limba română, nu există), de ex. *hej Ivá*. Uneori interjecția *măi* intră în combinație cu termeni de rudenie care n-au suferit apocoparea, cf. *măj čoloriče*. Prezentăm mai jos câteva tipuri de vocativ analitic.

1. *măi* (ucr. *măj*, *mej*, *myj*) + *vocativ apocopat* (calchiază modelul românesc): *măj Ivá* (LT, RS, Rusc), *myj Ivá* (PM), *măj D'okú* (RS), *măj Nikolá* (RS) etc.;

2. *măj* + *vocativ ucrainean*, de ex. *măj čoloriče* (LT, RS, Rusc), *măj chlôpče* etc.;

3. *hej* + *vocativ apocopat*, de ex., *hej Marí* (RS, Rusc), *hej Pará*, *hej Il'á* etc.;

4. *hej* + *vocativ oxiton*, cf. *hej Annó* (LT, RS);
5. *hoj* + *vocativ oxiton*, cf. *hoj mamó* (Cra, Rusc), *hoj mamučkó* (Cra), *hoj mamukó* (Cra), *hoj Annó* (Cra, Rusc), *hoj Michá* (Rusc) etc.;
6. *hej* + *vocativ apocopat* aplicat la substantive de genul masculin (prenume) este creație pe teren propriu; *hej Ivá* (LT), *hej Vasy* (PM) etc.;

7. *pronumele personal ty* + *vocativul apocopat*: *ty Ivó* (PM), *ty Mari* (LT, Rusc), *ty Pará* (LT), *ty Odó* (RS) etc.;

8. *pronumele personal ty* + *vocativ ucrainean*, cf. *ty dívčyno* (Rusc), unde *ty* are rol de termen de adresare și calchiază formula românească dialectală maramureșeană de tipul *tu boreasă*, *tu femeie*.

Concluzii. Împrumuturile în cele două idiomuri vecine au vechime mare și sint reciproce. Vocativele împrumutate s-au încadrat perfect în cele două idiomuri, sint socotite firești, nu sint simțite ca forme străine. Vocativul în *-o* este o formă vie și activă cu o mare frecvență numai în citeva sate de la nordul Tisei și în vestul județului. Vocativul în *-o* în majoritatea graiurilor românești maramureșene, considerat o reminiscență care în trecut a acoperit o zonă lingvistică mare, dar care azi și-a limitat aria de circulație la o regiune mică, este pe cale de dispariție, fiind socotit arhaism structural. Apocoparea vocativului, precum și deplasarea accentului pe ultima silabă sint fenomene specifice graiurilor românești din Maramureș. Aceste fenomene lingvistice au servit ca model dialectelor ucrainene din Maramureș, sint foarte productive și au înlocuit în mare măsură vocativele ucrainene vechi sau (mai rar) coexistă cu ele. Cele două idiomuri în contact s-au îmbogățit reciproc cu forme noi, fără să-și deformeze propria lor fizionomie lingvistică.

ВЛИЯНИЕ РУМЫНСКОЙ ДИАЛЕКТАЛЬНОЙ МОДЕЛИ НА ЗВАТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ УКРАИНСКИХ ГОВОРОВ МАРАМУРЕША

(РЕЗЮМЕ)

Известно, что румынские и украинские говоры находятся в тесном языковом контакте несколько столетий, вследствие чего некоторые формы звательного падежа в марамурешском диалекте румынского языка заимствованы от украинцев. Так, известный румынский языковед проф. И. Пэтруц убедительно доказал, что украинская форма звательного падежа женского рода с окончанием на *-o* в румынском марамурешском диалекте является структурным заимствованием из соседних украинских карпатских говоров. Автор настоящей статьи, исследуя румыно-украинскую языковую интерференцию в Марамуреше, установил, что при языковом контакте заимствования являются взаимными даже в случае структурного влияния. Доказывая румынское происхождение усеченных форм румынского звательного падежа, а также роль ударения в этом случае, автор приводит примеры систематического и закономерного использования румынских моделей звательного падежа в украинских говорах Марамуреша, заимствования которых является частым, повседневным и закономерным явлением в двуязычной среде. В некоторых случаях заимствованная модель вытесняет исконно украинские формы, являясь единственной и чрезвычайно продуктивной.

INDIVIDUALITATEA LINGVISTICĂ

DE

ALEXANDRU NICULESCU

De mai multă vreme datorăm — și cititorilor, și unor critici — definirea unor concepte cu care operăm în articolele, în studiile noastre. Seninătatea cercetării științifice ne îndeamnă să preferăm a explica gîndirea și procedura metodologică — mai degrabă decît a polemiza cu adversitățile...

Cel mai discutat termen este, de bună seamă, cel de *individualitate (lingvistică)*. Am intitulat astfel o serie de cercetări despre *Individualitatea limbii române între limbile romanice* (vol. I, 1965 : *Contribuții gramaticale* ; vol. II, 1978 : *Contribuții sociolingvistice*, amîndouă apărute la Editura Științifică și Enciclopedică), în convingerea că se pot cuprinde în această noțiune entități vaste și, bineînțeles, superioare limbii. Termenul folosit nu era nou. Îl întrebuițase, înaintea noastră, Ilie Bărbulescu, în lucrarea-i *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi* (București, 1929), cu sensul (pe care, de altfel, autorul însuși îl enunță) „individualitatea etnică românească” (p. 1), „individualitatea nației și a limbei române” (p. 2). Nu este deloc greu a întrezări, în semantica acestui cuvînt (=individualitate), conotații exclusivist naționaliste, astăzi întru totul depășite, inoperante.

Mai tîrziu, același termen apare în lingvistica romanică. Romanistul italian Matteo Bartoli scrie, în 1930, în „Zeitschrift für Volkskunde”, un bine întemeiat studiu despre *la spiccata individualità della lingua romana* (republicat în *Saggi di linguistica spaziale*, Torino, 1945, p. 139 și urm.), în care arată că „româna este, într-un anumit fel, cea mai latină și cea mai puțin latină dintre limbile neolatine”, Dacia fiind, astfel, în raport cu alte provincii ale Imperiului Roman, „cea mai fidelă Romei și, în același timp, cea mai puțin fidelă”. Conceptul individualității lingvistice este dedus mai ales din „ariile” lexicale. Matteo Bartoli caracterizează limba română între limbile romanice prin „norme areale”: rom. *lucru* (față de sp., it. *cosa*, fr. *chose*), rom. *rece* (față de it. *freddo*, sp. *frío*, fr. *froid*), rom. *arăta* (dar it., sp. *mostrar(e)*, fr. *montrer*), rom. *mişca* (it. *muovere*, fr. *mouvoir*, sp. *mover*) etc. Lingvistica spațială a lui Matteo Bartoli opera, metaforic, cu *figuri, faze* și, în consecință, cu conceptul de *individualitate*.

Fără îndoială, *individualitatea limbii române*, așa cum am încercat să o definim, este tributară acestor demersuri anterioare. Ceea ce am putut însă adăuga este o considerare globală a fenomenului lingvistic, o integrare a limbii în contextele sociale, culturale și istorice în care se găsesc (sau se găseau) vorbitorii ei. Limba nu este decît unul dintre

elementele ce caracterizează individualitatea lingvistică : celelalte elemente stau sub semnul sociologiei (chiar al psihosociologiei), al istoriei poporului și al istoriei culturii. Lingvistica nu mai este suficientă și eși întru definirea individualității unei limbi : ea constată, nu explică, ea arată rezultatele, nu revelă cauzele. Pentru a cerceta structura și evoluția unei limbi, atît individual cît și comparativ, trebuie să depășim lingvistica.

Din astfel de motive, a vorbi despre „locul limbii române între limbile romanice” înseamnă, astăzi, mult prea puțin ! Nu este vorba de a „stabili poziția românei în cadrul Romaniei”, pentru care este suficient a avea la îndemînă „tratate și manuale de lingvistică romanică și gramatici istorice”, pentru că nu este vorba numai de lingvistică. O afirmație precum aceea a lui Sextil Pușcariu — limba română nu s-a conservat decît în măsura în care era vorbită de un element rustic autohton — obligă pe cercetătorul lingvist să-și depășească atribuțiile strict lingvistice și să caute mai departe sau mai sus. Am încercat să relevăm caracteristici constitutive ale fenomenului pe care l-am numit *romanitate românească* : statutul latinei conservate neîntrerupt în regiunile carpato-dunărene (de multă vreme s-a renunțat a se vorbi despre „latina orientală”), contactul cu latina Bizanțului, continuitatea fidelității față de limba Romei (*language loyalty*) (în afara Imperiului Romei), restabilirea unei integrări tirzii (sec. XVIII—XIX) în cultura latino-romanică a Europei occidentale (*occidentalizarea romanică*) etc. Istoria socială, istoria culturii și lingvistica colaborează, astfel, întru definirea romanității românești.

Chiar mecanismele gramaticale românești (pe care le-am cercetat în *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. 1 și 2) au explicații socioculturale și istorice. Structurile gramaticale românești, în perspectivă romanică, se dovedesc a fi mai laxe, mai puțin rigide, avînd caracter opțional și variații conotative multiple, cu totul deosebite de romanitatea occidentală. Am arătat, bunăoară, că structurile *redundante* și *reiterante*, mult mai frecvente în română decît în alte limbi romanice (repetarea pronumelor în propoziția relativă : *fata pe care o iubesc*, repetarea pronumelor obiect direct și indirect : *l-am văzut pe el, i-am dat lui* ; construcțiile subordonate cu conjunctivul : *vreau să mănînc*, în care se repetă persoana verbală ; articolul „luxuriant” : *omul ăl bun*, și chiar *omul ăla bunul* etc.) dovedesc o limbă în care trăsăturile *colocviale*, orale sint preponderente. Construcțiile de acest fel nu au fost cenzurate, din timp și cu strictete, unificate, codificate, prin filtrul unei culturi „gramaticale” raționalizate de cultura latină, precum s-a întîmplat în limbile romanice de cultură ale Occidentului. Leo Spitzer remarcă, bunăoară, că limba română este „a Romance language closer to the state of nature than is rationalized and unified French” („Bulletin linguistique”, XIII, 1945, p. 37). În acest fel, româna poate fi grupată cu idiomuri romanice asupra cărora factorii culturali au acționat prea puțin, precum dialectele retoromane, sarda, corsicana, dialectele sud-italiene. Asemenea idiomuri au avut, ca unic ax al dezvoltării lor, fidelitatea lingvistică, conservarea continuității limbii și mai puțin cultivarea ei. Româna a recîștigat cultura latină în epoca orientării către Occidentul romanic european. Atunci, la străvechea *language loyalty* se adaugă o *culture loyalty*, reinscrierea în romanitate.

Am fi putut ajunge la aceste concluzii ocupându-ne exclusiv de „locul limbii române între limbile romanice”, adică „folosind diversele tratate și manuale de lingvistică romanică”? O concepție cum este cea prezentată mai sus despre individualitatea lingvistică are însă predecesori iluștri. I.-A. Candrea, *Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice* (1913), a atras atenția asupra faptului că poporul român a pornit de la o cultură latină rudimentară, pe care și-a îmbogățit-o în cursul evoluției lui istorice. O. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice* (1913), a subliniat caracterul pastoral și agricol al civilizației românești din trecut (și tot el, metaforic, a lansat ideea „grai și suflet”). Sextil Pușcariu, în diversele sale studii, a scos în evidență caracterul „rustic” al latinei ce a devenit română și a relevat evoluții semantice ce dovedeau ruralizarea Daciei postromane (lat. *pons*, *carraria*, *ruga* etc.) (S. Pușcariu completa, astfel, studiile „areale”, dar limitate, ale lui Matteo Bartoli).

Să nu fi fost oare nici unul dintre aceștia romaniști? Să fie într-adevăr romanistica o simplă comparație interlingvistică, în cadrul unei unități genealogice, avînd sarcina de a descoperi elemente istorice originale, adică un fel de confruntare a unor gramatici istorice paralele?

Noi nu sintem de această părere. Romanistica are a compara individualități lingvistice, explicînd evoluții și structuri lingvistice în contextele lor istorice, sociale și culturale — adică, altfel spus, în realitate.

L'INDIVIDUALITÉ LINGUISTIQUE

(RÉSUMÉ)

L'auteur définit le concept d'*individualité linguistique* dont il s'est servi dans une série d'études et montre que la langue n'est que l'un des éléments qui le caractérisent, les autres tenant de la sociologie, de l'histoire du peuple et de l'histoire de la culture. De cette façon, la linguistique ne se suffit plus à elle-même pour définir l'individualité d'une langue : elle n'explique pas, mais constate seulement, et la linguistique romane ne doit pas être une simple comparaison interlinguistique dans le cadre d'une unité généalogique, mais doit comparer des individualités linguistiques en expliquant des évolutions et des structures linguistiques dans leurs contextes historiques, sociaux et culturels, c'est-à-dire dans la réalité.

Februarie 1983

Universitatea din București
Facultatea de Limbi Romanice, Clasice și Orientale
București, str. Edgar Quinet, 5-7

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, permettant de connaître la flexion entière des mots qui en possèdent une : substantifs, adjectifs, pronoms, verbes, CWK Gleerup Lund — Editura Academiei Republicii Socialiste România, București [1981], IX + 70 + 104 + 232 p.

Studiul teoretic și practic al limbii române dispune de un dicționar nou, valoros și de structură aparte, rezultat al unei fructuoase colaborări între autori și edituri, a cărui publicare a fost subvenționată de fundații suedeze și de Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Pornind de la constatarea că dicționarele existente ale limbii române țin seama în măsură redusă, mai ales pentru străini, de aspectul morfologic și fonetic al cuvintelor flexibile, în sensul că indică doar câteva forme ale flexiunii lor, prezenta lucrare este destinată să înlăture această insuficiență, contribuind, totodată, la realizarea unui viitor dicționar „ideal” al limbii române (p. IV), care ar avea în vedere, în cazul cînd e dedicat studiului descriptiv, în special primele patru aspecte importante, proprii lexicologiei, dintre cele cinci menționate : ortografic, semantic, fonetic, morfologic și istoric (p. III—IV); un asemenea dicționar ar putea fi monolingv, dar e preferabil bilingv, spre a fi utilizat și de cercetătorii neromâni (*ibidem*).

Lucrarea e divizată în trei părți : *Introducere* (p. I 9—70); *Liste de flexions* (p. II 1—104), care conține „cuvintele-tip” („mots-rubriques” sau „types”) ca modele de flexiune și un număr de exemple similare; *Dicționarul* (p. III 1—225).

După indicații asupra declinării și conjugării românești, se procedează, în *Introducere*, la repartizarea cuvintelor flexibile (utilizate în lucrare), în cele două mari grupe : *declinabile* — substantive (masculine, M, feminine, F, ambigene, N); adjective calificative, A; articole (fără cele enclitice), numerale, adjective pronominale, pronume (toate cu flexiune zisă pronominală), P; *conjugabile* : verbul, V (p. I 12), cu specificarea formelor flexionale (utilizate în continuare) pentru fiecare dintre categoriile de mai sus (10 la substantive, 9 la adjective calificative masculine, 8 la cele feminine, 4 + 4 la P masculine, respectiv feminine și 14 la verb).

Întrucît morfologia românească este determinată, în afară de „terminații” (care caracterizează „flexiunea exterioră”), de alternanțe vocale și consonantice, factori ai „flexiunii interioare” (p. I 41), acestora din urmă, alternanțelor, alături de numeroase și caracteristice declinării și conjugării românești, li se acordă o deosebită atenție, fiind înregistrate și exemplificate cu forme bine alese (p. I 44—53).

Datele pregătite și analizate în partea I sînt utilizate în partea a II-a, care cuprinde 869 de „cuvinte-tip” (vezi *supra*), reprezentînd categoriile indicate : M, F, N, A, P, V. La fiecare cuvînt-tip apar formele necesare cunoașterii flexiunii întregii, unele transcrise (și) fonetic, și cu indicațiile necesare privitoare la alternanțele fonetice; cuvintele-tip sînt urmate, cum s-a menționat, de un număr de exemple cu flexiune identică, introduse prin « de mîme (par ex.) ». Astfel, de pildă, la p. II 98, sub nr. 611, sînt indicate, mai întîi, alternanțele proprii verbului *coase* : D kk, adică : D = alternanța consonantică s/s (vezi p. I 44); kk = alternanța vocalică o accentuat/o neaccentuat/oa accentuat/u neaccentuat (vezi p. I 53), după care urmează formele, numerotate potrivit tabelului de la pagina I 36, notate fonetic, una și transliterată parțial, avînd indicate accentul : *coase* : 1 6 *cos*, 2 *coș*, 7 *coșă* ([subj.] *côșe*), imperativ pers. 5, cu pronumele personal postpus, *coșeți* (ex. *coșeți-l* [-tsil]), 9 *coșăm*, 10 *cusă*, 11 *cusă*, 12 *coșînd*, 13 *cusuți* de mîme (vezi *supra*) : *descoase*.

Cuvintele analizate și discutate sînt cuprinse, în ordine alfabetică, în partea a III-a, *Dictionnaire*, p. III 1—225, la forma-tip, totdeauna cu indicarea accentului, eventual și a variantelor etc., de asemenea a categoriei (M, F, N, A, P, V) și a paginii din partea a II-a. Sînt omise cuvintele care ar fi încărcat inutil dicționarul. (vezi p. III 1—8).

În lucrare sînt cuprinse, pertinent discutate, și probleme ca : situația substantivelor „ambigene”, respectiv „neutre” (preferat fiind primul termen, deși e aleasă sigla N, deoarece A a fost reținut pentru adjectivele calificative) (p. I 10—12, cu referire, totodată, la categoria similară și de aceeași origine din italiană); „genul” substantivelor singularia tantum non-feminine și a celor pluralia tantum non-masculine (p. I 14—18); vocativul ca formă și funcțiune (p. I 22—24, 27—28) etc.

Lucrarea este consacrată, în principiu, limbii „standard” contemporane, fără a neglija însă unele cuvinte sau forme (considerate necesare) învechite sau regionale (vezi p. I 62), care

poartă indicația respectivă. Între sursele de informare indicate (p. I 59—62), se menționează și două lucrări ale lui Alf Lombard: *La langue roumaine. Une présentation* (Paris, 1974), din care a fost adoptată și transcrierea fonetică (vezi p. I 6), și *Le verbe roumain* (vol. I, II, Lund, 1954, 1955) și, utilizată constant, „sursa CG”, adică informația sigură a lui Constantin Gădeci (vezi p. I 60).

În *Prefață* sintem informați cum și-au împărțit atribuțiile cei doi autori: A. L. s-a ocupat mai ales de partea lingvistică [« du côté linguistique »] a lucrării, iar C. G., înainte de toate, de partea practică [« du côté pratique »] și i-a revenit și extragerea întregului material din două surse de bază: DEX și DM (p. IX).

Din precizarea (mai detaliată decât cea formulată în subtitlu) asupra destinației dicționarului, anume că el „își propune să ofere, pentru prima dată, un clasament sistematic al întregii morfologii românești și a face cunoscută în întregime flexiunea fiecărui cuvânt flexibil” (p. IX) și conține partea morfologică a dicționarului român-francez pe care profesorul Alf Lombard are de gând să-l publice (*ibidem*), reiese cui aparține inițiativa, planul și structura acestei lucrări, care sporește prestigioasa contribuție a marelui lingvist sud-est la analiza detaliată și sistematică a morfologiei limbii noastre. Serisă într-o limbă de largă circulație, cu claritatea și eleganța proprii lucrărilor profesorului Alf Lombard, *Dicționarul* va aduce reale servicii lingviștilor, în special romaniștilor, dar și altor interesați de a studia și învăța limba română.

Aprilie 1983

Ioan Pătruș

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ION COTEANU, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros, 1982, 423 p.

În cazul cărții de față, studiarea *Introducerii* este mai necesară decât în cazul altora, întrucât autorul își formulează aici unghiul, un unghi mai aparte, din care el își propune să abordeze fenomenul gramatical; fără cunoașterea sau măcar fără înțuirea acestui unghi, cititorul, obișnuit cu alte tipuri de gramatici, cele frecvente, ar putea citi cartea de pe o poziție improprie profilului intenționat de autor, o poziție de pe care eventualele sale observații și judecăți s-ar situa pe alte „lungimi de undă” decât cele adoptate de autor.

Printr-o gramatică de bază, autorul nu înțelege, deși la citirea titlului riscul nu este exclus, o carte (de gramatică) de bază, cartea fundamentală a gramaticii limbii române — nu l-am putea suspecta de o atare enfază —, ci înțelege altceva: „Dacă luăm și comparăm gramaticile din mîntea celor ce știu românește, în toate întîlnim un număr de reguli nedeosebite prin nimic între ele, oricît de învățați și de talentați sînt cei ce le întrebunțează. Ele constituie împreună gramatica de bază” (p. 8). Este adică vorba de gramatică în sensul de *obiect* al studiului, studiu care se numește și el, după cum se știe, tot așa, *gramatică*. Faptul că aceasta este accepția termenului *gramatică de bază* rezultă și dintr-un alt loc al *Introducerii*: referindu-se la tehnicile pedagogice aplicate în vederea bunei organizări a vorbirii și scrierii, autorul arată că acestea trebuie să se întemeieze „pe evaluarea cit mai exactă a *gramaticii de care dispune cineva la data la care începe educarea* [s. n. D. D.] vorbirii și scrierii” (p. 9). Și totuși avem în față o *carte de gramatică*, o carte care nu se reduce la inventare de structuri, sintagme etc. — ar mai fi încă aproape de gramatica-obiect —, ci una în care întîlnim și definiții, clasificări, unele dezbateri ș. a. Înseamnă că autorul dublează permanent gramatica-obiect cu o gramatică-studiu. Și nu o face numai vrînd-nevrînd, ci vrînd; rezultă acest lucru din circumscrierea unei gramatici de bază a uzului: „Gramatica de bază ca și oricare dintre gramaticile derivate din ea pot fi descrise în diverse feluri, dar modalitățile mai importante sînt următoarele două a) să se înfățișeze schema, adică să se enumere în formă generală și abstractă toate regulile acelei gramatici; b) să se înfățișeze uzul, adică aplicațiile concrete ale regulilor din schemă și posibilitățile folosirii lor” (p. 8). Același lucru rezultă și din relațiile pe care autorul le stabilește între uz, funcție și structură: „Uzul este strîns legat de funcțiile îndeplinite de cuvinte și de grupuri de cuvinte” (p. 8). „Dînd prioritate uzului, am fost obligați să cercetăm și modul în care structurile limbii române răspund funcțiilor enunțurilor...” (p. 9—10) și, mai departe, rezumîndu-și punctul de vedere, „În cartea de față, am privit funcția ca un element care-și subordonează structura sau, altfel spus, că structura trebuie să se afle în serviciul funcției” (p. 10). Funcția însăși este și ea a gramaticii-obiect: „Funcțiile, la rîndul lor, sînt incluse într-un fel sau altul în cuvinte și în grupurile de cuvinte de diverse mărimi cu care trebuie să

potrivească perfect" (p. 10). Astfel, materia *Gramaticii de bază* ... ni se înfățișează substanțial îmbogățită, chiar dacă discutarea amănunțită a raporturilor dintre funcție și structură nu a intrat, după cum afirmă autorul, în cadrul expunerii.

În sfârșit, mai menționăm, pentru adoptarea de către cititor a unei poziții adecvate, o opinie afirmată de autor în legătură cu studiul gramaticii în școală, dar de natură să avizeze și asupra concepției lucrării în discuție: „Studiul gramaticii în școală nu trebuie împovărat cu toate subtilitățile oferite de un curent lingvistic sau altul, scopul învățării nefiind teoria gramaticală și nici terminologiile, adesea foarte complicate, ci limba română ca obiect prin care gândirea se poate perfecționa și exprima în formele cele mai eficiente" (p. 9).

După lectura cărții, cititorul se simte îndemnat să se întoarcă la *Introducere* și să o gîndească încă o dată, privită în relația de la scop la realizarea lui. Cartea îi va apărea cel puțin ca un exercițiu gramatical inedit, interesant, original.

Aprilie 1983

D. D. Drașoveanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ION GHEȚIE, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 190 p.

Autor al unor lucrări fundamentale privind abordarea istorică a românei literare, punînd în valoare o irefutabilă recoltă de fapte, Ion Gheție ilustrează în mod exemplar o direcție novatoare a cercetării filologice și lingvistice actuale, sub spectrul unei schimbări de optică din cele mai semnificative. Mult timp s-a perpetuat o accepțiune unilaterală a noțiunii de limbă literară, suprapunîndu-i-se în mod exclusivist înțelesul de limbă a literaturii artistice. Faptul pare paradoxal din moment ce Ion Budai-Deleanu sau Ion Heliade Rădulescu abordau limba de cultură dintr-o perspectivă integratoare, apropiată conceptului ce ciștigă astăzi tot mai mult teren. Respingînd, așadar, viziunea atomistă asupra fenomenului lingvistic, Ion Gheție ne-a oferit, în anii din urmă, cîteva sinteze consacrate variantei cultivate a limbii noastre — *Baza dialectală a românei literare* și *Istoria limbii române literare*. Privire sintetică —, în prelungirea cărora se circumscrie și noua *Introducere în studiul limbii române literare*, ce vin să probeze odată mai mult, prin întregul lor eșafodaj metodologic, teoretic și descriptiv, însăși maturizarea disciplinei de față.

Condensată la maximum, în virtutea colecției de tip enciclopedic în care se inseriază, oscilînd între expunerea liniară, rezumativă, și dezbateră incisivă, dar obiectivă în același timp, a celor mai diferite puncte de vedere asupra evoluției limbii literare, concomitent cu afirmarea fără ezitări a unei poziții proprii, cartea pe care o prezentăm aruncă noi fascicule de lumină asupra unui domeniu investigat cu fervoare analitică. După un preambul retrospectiv asupra preocupărilor de limbă literară românească, este abordat conceptul de limbă de cultură, de la accepțiile unilaterale și restrictive ce i s-au dat la semnificațiile extrem de largi, decurgînd dintr-o interpretare etimologică a termenului de literar. Sînt luate în discuție, cu dese reveniri pe parcurs, relațiile dintre limba literară și limba scrisă, pe de o parte, dintre limba scrisă și limba vorbită, pe de altă parte, evidențiîndu-se opoziția între textele literare și cele neliterare. Raliîndu-se opiniei lui Iorgu Iordan, al cărui demers de clarificare teoretică a fost decisiv în propulsarea cercetărilor de limbă literară, autorul reține, pentru definirea conceptului, atît caracterul de „îngrijit” cît și pe cel de „normă”, alte atribute (unitar, stabil) fiind subînțelese.

În jurul raporturilor enunțate converg în continuare demonstrațiile, indicîndu-se cu rigurozitate sfera noțiunilor de limbă scrisă, luată în sens general, și de limbă literară scrisă. Din atitudinea diferită față de normă ar rezulta și o împărțire în texte prin intermediul cărora se realizează un act de cultură (beletristice, științifice și juridico-administrative) și texte așa-zis neliterare (catagrafii, testamente, scrisori, însemnări), în care intenția artistică nu ar fi evidentă. O atare departajare denotă însă o rigiditate metodologică ce poate îngusta cadrul de manifestare a limbii literare. Chiar dacă nu sîntem adepții existenței unui stil familiar-coloquial în care s-ar încadra unele din aceste texte, nu putem să nu recunoaștem o anume plasticitate latentă, o „fatalitate artistică”, după expresia lui Eugen Negrici, a oricărui text, modul de formulare a unor zapise, hrîsoave, condici sau adnotări manuscrise de pe vechile cărți sînd sub incidența unei literaturi imanente.

Acceptînd relația care se stabilește între varianta scrisă și modalitatea de exprimare orală a limbii literare, avem însă rezerve față de distanța la care este plasat cel de-al doilea aspect în urma primului, ca un simplu apendice. Fundamentată pe aspectul scris, rostirea literară își constituie o fizionomie aparte mult mai devreme, căci solemnitatea discursului în cazul propagării literaturii omiletice și hagiografice, precum și mecanismele oralității în ceea ce privește receptarea cărților populare, de exemplu, presupuneau în aceeași măsură respectarea unor canoane proprii limbii literare scrise pe care o reflectau de altfel. Încinăm, de aceea, să susținem una din aserțiunile lui Emil Petrovici privitoare la coexistența în epoca veche a culturii românești a unei vorbiri culte și a uneia populare.

Disociațiile la obiect pe marginea conceptului de normă literară, a paralelei cu norma lingvistică și a implicațiilor pe care le au prescripțiile normative oficiale întregesc tabloul chestiunilor de ordin general, cu deschideri înspre coordonatele proceselor de unificare și de modernizare ale limbii de cultură. Pornind de la caracterul de categorie istorică al acesteia, Ion Gheție reafirmă, într-o perspectivă diacronică, configurația procesuală a constituirii și consolidării limbii literare. În elucidarea originilor ei, intrăm pe un teren al celor mai disputate păreri, ordonate în linii mari în funcție de două optici: unele fixînd aceste începuturi chiar înaintea apariției celor mai vechi monumente de limbă, altele vizînd diferite faze din istoria scrisului românesc. Opțiunea sa indică convingător secolul al XVI-lea ca moment al înfăptuirii prin limbă a unui act de cultură, texte precum *Palia de la Orăștie* sau *Cazania a II-a coresiană* facilitîndu-i susținerea acestei teze. Despre o normă supradialectală literară unică se poate vorbi abia în jurul anului 1880, normele actuale fiind fixate în deceniul șase prin lucrări academice de anvergură.

Criteriile de periodizare sugerate anterior de autor sînt reluate fără modificări esențiale, relevîndu-se existența unei epoci vechi (1532–1780) și a uneia moderne (1780–1960). Inspirată este alegerea ca *terminus a quo* al celei de a doua perioade a epocii vechi a anului 1640, în loc de 1656.

O „sinteză a sintezelor” inserează capitolul intitulat *Etape în evoluția limbii române literare* (p. 69–86), în care regăsim jaloanele teoretice ale compendiului din 1978, consecința cu care autorul survolează sistematic, din unghiuri deja verificate, acest instrument inconfundabil al unei culturi. O singură obiecție avem în legătură cu amplitudinea reală a momentului 1750, cînd, ca urmare a naționalizării serviciului divin, se produce o unificare a limbii literare, care ne apare însă mai mult accidentală, înfăptuită mecanicist. dovadă că manuscrisele rămîni fidele vechilor coduri de scriere statornicite prin varianta respectivă. Această unitate „fulgurantă” de la nivelul cărții imprimată, destrămată peste cîteva decenii, nu a angajat deci structurile intrinseci ale normei literare, explicîndu-se fie prin exodul masiv de tipografi munteni în aceste centre, fie prin transpunerea *tale-quala* a cărților muntene nu altă din rațiuni nivelatoare cît pentru a răspunde prompt cererilor de carte în condițiile unei competitivități. Nu e de mirare, deci, că oficina blăjeană se pretează chiar la „mistificări” editoriale, lipîrind și difuzînd cărți la care este înscris Rimnicul pe foaia de titlu. Despre unificarea lingvistică propriu-zisă, cu un spectru larg, neoscitant, putem vorbi fără reticențe abia după 1830.

Suscitînd luări de poziție dintre cele mai divergente, locul pe care îl deține limba literară în raport cu graiurile, sub aspectul unificării ei, precum și relația dintre limba literară și cultură ocupă ultimele secțiuni ale lucrării. În concordanță cu opiniile lui M. Gaster și G. Ivănescu, I. Gheție recunoaște existența unor variante regionale ale limbii literare. Reținînd un număr de 18 particularități fonetice și morfologice, stabilește patru asemenea variante în secolul al XVI-lea: munteană-sud-est-ardeleană, nord-moldoveană, bănățeană-hunedoreană și nord-ardeleană, pentru că în secolul următor să li se adauge și o variantă sud-vest-ardeleană. Concluzînd că baza dialectală a românei literare coincide cu graiul muntean, lingvistul bucureștean aduce dovezi certe în sprijinul netemeinicii punctelor de vedere, mai vechi sau mai noi, după care limba literară s-ar baza fie pe graiul maramureșean, fie pe toate graiurile dacoromâne, fie pe întregul dialect dacoromân, unitar în perioada de început a scrisului românesc. De pe aceeași platformă inductivă, este surprins unul din sensurile novatoare ale diversificării limbii literare, ce are ca rezultată apariția unor variante culturale, a stilurilor sau a limbajelor funcționale, trasînd direcțiile de modernizare și perfecționare a limbii de cultură.

Conceput ca o replică la vechile încercări monografice consacrate „limbii și stilului” unor autori, succintul excurs semnat de Ion Gheție rămîne un model de cercetare structurată pe noi premise metodologice, punînd o temelie solidă la edificarea acelei reprezentative istorii a limbii literare.

Aprilie 1983

Eugen Pavel

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DOINA BOGDAN-DASCĂLU, *Critica — limbaj secund*. Timișoara, Editura Facla, 1981, 204 p.

Perspectiva de abordare a limbajului critic-literar propusă de Doina Bogdan-Dascălu este una deosebit de concretă și de complexă, cartea urmărind să realizeze deziderate teoretice, după cum realizează o cercetare diacronică a limbajului critic-literar românesc. Din aceste puncte de vedere, lucrarea reprezintă o reușită certă, materialul de limbă constituind un argument peremptoriu. Ipoteza de lucru a autoarei o formează corespondența care ar exista între funcțiile textului de critică literară și funcțiile limbii, adică dintre funcțiile : analitică, axiologică, normativă și estetică și funcțiile : metalinguală, emolivă, conativă și estetică.

După un succint preambul teoretic, în care se manifestă aderența cercetătoarei la ideea Barthiană potrivit căreia limbajul critic-literar este un metalimbaj, un limbaj secund, alcătuit pe baza unui limbaj primar — limbajul-obiect al textului literar-artistic —, se demonstrează posibilitatea studierii acestui limbaj secund de către o stilistică funcționalistă. Aceasta diferă de stilistica funcțională prin faptul că privește funcțiile limbii sub aspectul ierarhizării lor într-un mesaj, ceea ce atrage după sine sublinierea existenței și a exercitării funcției predominante, în cazul nostru, a funcției metalinguale. Disocierea făcută între stilistica funcțională și cea funcționalistă ni se pare convingătoare și, mai cu seamă, ne-a atras atenția asupra departajării funcției dominante de cele secundare, precum și asupra concepției lor ca un sistem în momentul funcționării într-un mesaj. De asemenea, demnă de subliniat ni se pare încercarea de sistematizare, pe baza unui material deosebit de bogat din literatura critic-literară românească, a celor șaisprezece operații specifice atît funcției dominante cît și celor secundare, concretizate în patru sute de operatori de natură lexicală, gramaticală și grafică. Faptul că mai mult de jumătate din numărul operatorilor susțin funcția metalinguală, fără a face din metoda statistică un instrument de lucru, este notabil, verificindu-se indirect rolul acestei funcții în limbajul critic-literar. Astfel cartea Doina Bogdan-Dascălu este prima lucrare monografică dedicată unui limbaj, precum și prima lucrare ce studiază științific limbajul criticii literare românești, de la apariția lui pînă astăzi. Alături de cercetări variate dedicate limbajului literar-artistic sau alături de cercetări parțiale ale altor limbaje¹, *Critica — limbaj secund* se impune ca o lucrare remarcabilă sub aspectul echilibrului ei interior și sub aspectul argumentării în marginile poziției adoptate.

Considerind textul de critică literară ca un produs al unui sublimbaj, alături de sublimbajul logic sau cel lingvistic, care funcționează datorită metalingvisticii, ne întrebăm cum se pot corela funcțiile unui text, ce au un caracter predominant teleologic, cu funcțiile limbajului în genere, care, așa cum demonstrează Doina Bogdan-Dascălu, acționează în vorbire potrivit criteriului ierarhizării. Precizarea care s-ar putea face aici e că în text coexistă funcții intra- și extralingvistice și că celor intralingvistice (de exemplu, funcțiile metalinguală și estetică) le corespund anumite funcții din sistemul limbii, iar celor pe care le-am considera extralingvistice le atribuim o anume abținere de la corelarea mecanică cu alte funcții ale limbii, întrucît se referă exclusiv la limbajul obiect, prin excelență variat și difuz. Autoarea ar fi putut unifica criteriile amintite mai înainte, prin deschiderea discuției asupra caracterului teleologic deopotrivă al funcțiilor textului de critică literară și al diverselor limbaje sau stiluri funcționale. În acest sens se exprimă M. Riffaterre², urmat îndeaproape de Al. Andriescu atunci cînd propune următoarea definiție a limbajelor sau stilurilor funcționale : „Am putea defini, așadar, aceste stiluri (funcționale, n. n. E. D.) ca varietăți, aspecte ale limbii, ieșite din procesul istoric de diferențiere a mijloacelor comunicării verbale, în baza alegerii și combinării unor fapte de limbă în funcție de scopul (s. n. E. D.) urmărit, care implică intențiile transmitătorului și presupune, obligatoriu, satisfacerea maximă a necesităților de informare a destinatarului”³. În felul acesta, definirea funcției ca scop, cum pare să o conceapă și autoarea cărții, ar primi o consolidare în plus.

Tot ca o propunere, ne-am permite să atragem atenția asupra faptului că acea corespondență de care s-a vorbit mai sus ar avea la bază o relație dialectică de tipul întreg-parte, general-particular. Discutîndu-se textul, produs finit al unui limbaj, e mai firesc ca anumite funcții

¹ Vezi, în acest sens, I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei R. S. România, 1973, precum și bibliografia aferentă diverselor limbaje în I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme — bibliografie*, București, Editura Academiei R. S. România, 1970, 252—270.

² În *Essais de stylistique structurale*, Paris, 1971.

³ Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, 1979, p. 6—7.

ale limbii transmise deopotrivă și limbajului să fie actualizate în text⁴, înlocuind cum partea oglindite întregul numai în elementele lui esențiale, altfel nu ar fi posibilă diferențierea lor.

Correspondența funcțiilor propusă de autoare credem că nu se poate justifica și din alt punct de vedere: funcțiile unui limbaj secund (limbajul critic-literar) nu se pot corela cu funcții ale limbajului în general, decât dacă se admite înălbicarea primelor în celelalte, pierderile inerente fiind și necesare.

Se mai impune o altă sugestie care ar veni în sprijinul discuției anterioare. Privind diferențiat funcțiile textului de critică literară, precum și într-o anumite subordonare, s-ar fi putut departaja diversele „specii” ale acestuia, în care însăși funcția dominantă s-ar fi putut să fie afectată. În fond, o prezentare de carte, o cronică (săptăminală) etc. nu stau pe același plan cu un eseu, cu o monografie, cu un volum de istorie literară sau cu unul de critică și/sau teorie literară ce au la bază o metodă științifică declarată și un sistem aplicativ constant. E posibil ca operatorii să rămână neschimbați, dar alta va fi greutatea diferitelor funcții cu repercusiuni asupra configurației textului.

Și pentru că s-a vorbit în cartea Doinei Bogdan-Dascălu despre caracterul de sistem al funcțiilor, se impune observația că numai ierarhizarea și cumului de funcții nu pot forma acest sistem, ci credem că dinamica relațiilor de tip coordonator-subordonator într-o ierarhie al cărei echilibru e problematic, tocmai datorită scopului urmărit de emițător, dă o imagine mai fidelă a sistemului invocat.

Subscriem cu căldură la una dintre marile deschideri ale cărții, și anume la perspectiva textuală care face ca acea componentă metalingvistică să nu funcționeze numai secvențial, ci, luând în considerare o proprietate semantică a textului — coerența —, să se rezolve și textual. Este poate unul din fronturile de lucru cele mai ambițioase pe care le propune cartea Doinei Bogdan-Dascălu, întrucât, prin exploatarea lui, se aduc argumente în plus pentru cercetarea textului de critică literară nu neapărat prin correspondența funcțiilor. Mai mult decât în alt domeniu poate, unicitatea și permanența referentului — textul artistic —, ca o realizare a limbajului-obiect, selectarea proprietăților acestuia⁵ dintr-o anumită sferă, de o anumite dimensiune și compatibilitate, dictate de o anumită similaritate, pot configura coerența textului critic-literar. Totodată coerența mai poate fi dată și de ordinea percepției textului-obiect, care va forma și ordinea metatextului, un rol hotărâtor avându-l aici propriile noastre cunoștințe despre structura lumii⁶ și aspectele particulare pe care le ia aceasta în textul artistic. Este o dovadă în plus a ponderii elementelor extralingvistice și a funcțiilor acestora în textul critic-literar. Dar cum problema coerenței textuale nu a constituit decât un simplu argument, printre altele, în discuția autoarei, ne oprim aici.

Făcând abstracție de ceea ce se putea exploata din punct de vedere teoretic prin negloraarea unor domenii limitrofe, cartea Doinei Bogdan-Dascălu rămâne ca o alternativă notabilă de cercetare a limbajului critic-literar, în care stilul polemic elegant și caracterul sistematic al prezentării întregii problematice determină o lectură deosebit de densă ca informație, reconfirmand prin rezultatele la care se ajunge, cu numeroase posibilități de deschideri interpretative dintre cele mai interesante.

Februarie 1983

Elena Dragoș

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

G. MIHĂILĂ, *Studii de lingvistică și filologie*, Timișoara, Editura Facla, 1981, 290 p.

Filologiei și istoriei lingvisticii (romanice și românești), domeniilor cărora G. Mihăilă le-a arătat un interes statornic, le sînt consacrate studiile din acest volum. Cele mai multe sînt inedite; doar citeva au apărut, într-o primă formă, în ultimii ani, în reviste de specialitate

⁴ R. Barthes, *Éléments de sémiologie*, în « Communications », 1964, nr. 4, p. 92—134.

⁵ Prin operațiile de afirmare și negare din cadrul funcției emotive se poate concepe selectarea unor proprietăți ale referentului, cf. p. 130—150.

⁶ T. A. van Dijk, *Text and Context. Exploration in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London — New York, 1977, capitolul *Coherence*, p. 93—129.

sau de cultură și unele constituie luări de poziție în legătură cu subiecte controversate revenite în actualitate, iar altele, scrise cu ocazii aniversare, evocă activitatea unor personalități de seamă ale lingvisticii românești. Cum cei pe care îi are în vedere autorul nu sînt numai specialiștii, cartea e în măsură să rețină atenția printr-o tematică de mai larg interes și oarecum mai la îndemina cititorului mai puțin avizat, mijlocindu-i cunoașterea unor aspecte generale și semnificative ale studierii limbii române. Pe de altă parte, expunerea sau argumentarea unui punct de vedere prilejuiesc adesea o utilă prezentare a întregii problematice a subiectului sau a lucrării discutate. Informația este bogată și variată; mai mult, e de observat la G. Mihăilă o reală plăcere de a o deține și a o oferi. Tot așa cum nu poate treci neremarcată, în majoritatea studiilor, prezența slavistului: prin chiar obiectul lor, unele reclamau competența, opiniile și aprecierile acestuia.

Studiile ce formează prima secțiune a cărții — *Inscripții și manuscrise* — reiau discuția asupra unor lucrări pentru a aduce corecturi la unele comentarii sau puncte de vedere în legătură cu ele, pentru a le releva importanța și locul în cultura românească veche. Astfel, o recitare a inscripțiilor din 1313—1314 și 1408 din biserica de la Streisingeorgiu (jud. Hunedoara) devine necesară, dată fiind vechimea și unicitatea lor, pentru înregistrarea și evidențierea particularităților lingvistice ale textului primeia, cu îndreptarea citorva lecțiuni anterioare; reactualizarea părerii că *Evangeliiarul de la Reims* ar fi de proveniență românească impune expunerea istoriei externe a manuscrisului și rediscutarea argumentelor invocate anterior pentru a susține această ipoteză, cu o dreaptă concluzie de ordin metodologic: „Nu putem face să progreseze cunoștințele noastre repetind mereu afirmațiile făcute, chiar de Hasdeu, acum mai bine o sută de ani: ele trebuie confruntate cu datele științei actuale, cu progresele obținute în cadrul filologiei pe plan internațional. Trebuie să ne întoarcem mereu la studiul izvoarelor, al textelor în discuție, să le supunem propriei noastre analize” (p. 47); unui text ce demonstrează (alături de alți cercetători), la timpul potrivit, netemeinicia datării scrierii manuscrisului românesc din *Codicele de la Ieud* în 1391—1392, i se adaugă aici o succintă analiză a ediției *Codicelei*, publicată între timp; cu detalii, în context cuprinzător, este evaluată însemnătatea deosebită a activității copiștilor Gavril Uric de la Neamț și popa Bratul din Brașov.

Secțiunea a doua — *Din istoria lingvisticii române și românești* — relevă contribuții ale unor lingviști străini la studierea limbii române sau legături ale acestora cu lingvistica românească. Importanța și oportunitatea temei nu mai trebuie subliniate; un asemenea capitol nu apare (cel puțin ca *addendum*) în recente istorii ale lingvisticii românești (*Istoria* lui Șăineanu nu-l omisese!) și, mai rău, uneori, asemenea contribuții sînt ignorate de studii românești de specialitate. De aceea, strădania lui G. Mihăilă (care a și tradus în românește unele din ele) de a le dezvălui și aprecia, alăturându-se încercărilor mai vechi sau mai noi ale lui Iorgu Iordan și Carlo Tagliavini (în cadrul romanice) sau E. Coseriu și D. Macrea, e cu atât mai meritorie, ea constituind și o sugestie pentru o necesară sinteză asupra unor astfel de contribuții, substanțiale și permanente. Autorii lor, între ei savanți iluștri, sînt interesați de limba și cultura românească mai ales ca romaniști și slavisti. G. Mihăilă îi are în vedere, aici, pe: Fr. Miklosich, Djura Daničić, Antoine Meillet, Carlo Tagliavini, R. A. Budagov, S. B. Bernstein. Cercetările sale sînt, însă, eterogene ca intenții și structură. Dacă, de pildă, unele dau o privire mai cuprinzătoare asupra preocupărilor acestora legate de limba română și a rezultatelor lor, altele, după o prezentare mai generală, analizează mai îndeaproape o lucrare anume (uneori cu aprecieri critice și observații) sau rețin, cu documente sau consemnarea ecourilor, momente biografice (alegerea la Academia Română, vizite în România).

La fel de binevenite și de utile sînt cele cinci *Profiluri* (ce formează a treia secțiune a cărții), dedicate lui E. Petrovici, Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, D. Macrea. Primul, cu un titlu mai puțin nimerit (*Emil Petrovici și lingvistica bănățeană*), semnalează și discută, alături de lucrări cunoscute consacrate (și) subiectului bănățean, trei articole aproape uitate, publicate, în 1936—1937, în revista timișoreană „*Lucătarul*”: *Urme de grai bănățean din secolul al XV-lea*, *Sextil Pușcariu și Alexandru Pușkin* (între traduceri românești ale *Cirjaliului*, cea a lui E. Petrovici, care urmează studiului despre Pușkin, este considerată a doua, după cea a lui Negruzzi, ca valoare și însemnătate). Celelalte, omagiiind personalitățile amintite, conturează aspectele majore ale operei și realizărilor lor excepționale, încheindu-se, de obicei, cu prezentarea unor lucrări ale lor recent apărute.

Aprilie 1983

Eugen Beltechi

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

VASILE IONIȚĂ, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982, 276 p.

După un *Glosar toponimic Caraș-Severin* (Reșița, 1972) și după mai multe studii despre toponimia Banatului, Vasile Ioniță încearcă o privire sintetică asupra acestora. Lucrarea se întindează pe un material întins, provenit din documente cadastrale și de altă natură, dar mai ales din anchete toponimice în tot Banatul, efectuate de autor de-a lungul a 15 ani. Ea are în vedere problemele fundamentale ale toponimiei bănățene din perspectiva câștigurilor remarcabile ale științei toponomastice românești în ultimele decenii, urmărind să le facă cunoscute unui public mai larg. Modalitatea de prezentare și discuție a acestor probleme, a numelor de locuri este ingenioasă, cu reale virtuți didactice, într-un stil narativ simplu, cursiv, lipsit de rigiditate și pedanterie, astfel încît lectura cărții devine cu adevărat instructivă și agreabilă. Cu caracter de *Introducere* în ... (de menționat că, încă în 1928 – 1929, I.-A. Candrea ținuse, la București, un curs universitar cu finalitate asemănătoare: *Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra toponimiei Olteniei și Banatului*), lucrarea nu e originală numai prin bogatul material faptic inedit, cules direct pe teren, sau prin structură și mod de expunere, ci și prin contribuții de detaliu privind interpretarea toponimiei bănățene, istoria și etimologia unor nume de locuri. Pentru aceasta, într-o viziune modernă de interdisciplinaritate, în explicație și analiză, lingvisticii i se asociază cu necesitate istoria, geografia, etnografia, botanica etc. Foarte firește de altfel, căci pentru autor ideea, generoasă și adevărată, că toponimia constituie „expresia legăturii dintre om și pămînt” este o convingere, pe care o demonstrează mai ales în perspectivă diacronică, omului atribuindu-i-se, în această relație, rolul ce, în fapt i se cuvine, iar toponimiei, în primul rînd, valoarea de argument al istoriei și mărturie de viață.

Cele două părți ale cărții, distincte și cu intenții bine definite, nu se delimitează, totuși, tranșant, ci sînt complementare. Deși cea dintîi, *Toponimia – disciplină științifică*, este consacrată prezentării unor aspecte teoretice referitoare la toponimia românească și a soluțiilor date acestora de cercetarea lingvistică, prin ilustrare și argumentare cu toponime din Banat, autorul o subsumează cu dibăcie obiectului cărții, fiind și ea, adesea, un pretext pentru explicarea numelor de locuri. Sînt reținute și redate chestiuni importante și disputate, care au revenit de multe ori în studii de specialitate și cărora li s-a aflat, în general, rezolvarea adecvată: macrotoponimie și microtoponimie; stratificare, dezacorduri, etimologie populară, structură și sistem în toponimie; toponimie oficială; toponimul-metaforă etc. V. Ioniță realizează aici una din cele mai sistematice prezentări a unor asemenea probleme, clară și pe înțelesul tuturor, ceea ce nu e deloc neglijabil pentru înțelegerea corectă a realității toponimice, cu atît mai mult cu cît toponimia bănățeană s-a arătat uneori ca un domeniu cu aparențe ce pot genera aprecieri sau chiar judecăți eronate. Autorul știe să selecteze asemenea situații lămurindu-le convingător, știe să insiste acolo unde e necesar, fie că e vorba de evidențierea caracterului românesc și a vechimii toponimiei minore, fie de consecințele etimologiei populare sau de cele ale „toponimizării”, fie de fapte ce definesc „mentalitatea geografică populară” etc. Oricum, această primă parte enunță și discută principii de care autorul ține seama și pe care se sprijină în interpretarea numelor de locuri bănățene.

Chiar unele fapte înșirate aci reapar, într-o analiză mai amplă, alături de numeroase altele, în partea a doua, *Toponimie și viață*, grupate și comentate din unghiuri deosebite: pe de o parte, reflexe toponimice a două ocupații străvechi ale românilor – agricultura și păstoritul –, ca și, sub incidența relației toponimie – arheologie, nume de locuri legate de vatra satului, și, pe de altă parte, toponime „moștenite”, toponimie slavă și „pseudoslavă”, relice toponimice. Dacă primele capitole ale acestei părți – *Agricultura și Păstoritul* – pot fi caracterizate ca mici monografii onomasiologice, în care se inventariază și se analizează apelative din domeniile numite, ce stau la originea a numeroase toponime, în celelalte capitole toponimia bănățeană e examinată strict istoric, în cronologie și stratificare ei, relevindu-se și posibilitățile toponimiei în identificarea unor cuvinte comune dispărute din limbă. Contribuțiile etimologice sînt notabile, lucrute cel mai adesea cu atenție, și trebuie remarcat faptul că, față de studiile sale anterioare, autorul e mai prudent și mai reținut. Sigur că în legătură cu unele se pot ridica obiecții sau rezerve (de exemplu, la propunerile etimologice pentru *Caran-* sau *Teregova* se opune fonetica), după cum altele, interesante, trebuie luate în considerare nu numai ca sugestii (*pogară, măier, mire*, sufixul *-ar* cu o altă valoare decît cele obișnuite, relictele toponimice înregistrate în ultimul capitol), iar altele sînt consemnate ca atare de unele surse (cf., pentru *Gruñăškiu* „Gruniu [I]enașchiu”, o formă ce confirmă această interpretare: *Gruñenāški*, în NALR – *Banat. Date*, p. 54; pentru *ciombură*, cf. NALR – *Banat*, vol. I, h. 69 etc.). Toponimelor bănățene moștenite, recunoscute ca atare – *Timiș, Cerna, Bîrzava* – sau derivate din apelative moștenite, V. Ioniță le mai adaugă cîteva *Gugu, Muga, Piga, Moaca, Ciumu* ș.a., iar distincția

toponimie slavă/toponimie „pseudoslavă” e reluată, cu unele detalii originale, din studii de referință ale lui E. Petrovici, N. Drăganu, I. Iordan, I. Pătruț etc.

Volumul are o prefață a acad. Al. Graur, iar în final, un util *Indice toponimic*.

Mărturisindu-și intențiile iscate de o pasiune autentică – toponimia Banatului: „... cartea noastră nu constituie decât un început pe care îl dorim util și plăcut pentru că am scris-o cu gândul să stimuleze cercetările de toponimie, dar să și ofere celor pasionați de istoria acestui pământ, a oamenilor și a graiului vorbit de ei, o lectură care să desfete, să educe și să învețe”, Vasile Ioniță dă și cea mai potrivită apreciere realizării sale.

Aprilie 1983

Eugen Bellechi

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

VASILE FRĂȚILĂ, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tirnavelor*, Tipografia Universității din Timișoara (multigrafiat), 1982, 344 p.

Lucrarea lui V. Frățilă, inițial teză de doctorat în filologie, constituie substanța unui curs special de dialectologie, pe care autorul îl predă la Facultatea de Filologie din Timișoara. Ea urmează „într-un fel modelul clasic de monografii dialectale” (p. I), fiind împărțită în următoarele capitole: I. *Introducere* (cu informații de ordin istoric, axate în special pe ideea continuității elementului român în zonă; mai cuprinde o privire critică asupra bibliografiei existente și o prezentare a metodei de lucru, a localităților anchetate și a informatorilor); II. *Fonetica*; III. *Observații asupra sistemului fonologic al graiului*; IV. *Morfologie și sintaxă* (părțile de vorbire, cu unele observații asupra sintaxei lor); V. *Formarea cuvintelor* (derivate cu sufixe, derivarea regresivă, derivarea cu prefixe); VI. *Lexicul* (privit istoric, dar și din punctul de vedere al geografiei lingvistice; un subcapitol urmărește influența limbii literare asupra graiului, iar un altul elementele lexicale de pe valea inferioară a Tirnavelor pătrunse în limba unor scriitori); VII. *Concluzii* (cu definirea locului graiului în cadrul dialectului dacoromân). Lucrarea mai conține un capitol bibliografic (cu aproximativ 400 de titluri), un indice de autori și un indice de cuvinte.

Volumului fixându-i-se o pagină limitată, autorul a fost nevoit să renunțe la onomastică, la texte și la glosar (vezi p. I–II).

Referindu-se la structura dialectală a dialectului dacoromân, autorul consideră, pe baza unor fonetisme (vezi p. 264–268), că se poate vorbi de următoarele subdialecte: muntean, moldovean, bănățean, la care se adaugă un „grup al graiurilor transilvănene” (constituit din graiurile crișene, maramureșene, din Transilvania de nord-est și din Transilvania de centru și sud).

Cît privește graiul cercetat, autorul este de părere că el nu aparține subdialectului muntean, „ci este un grai ardelenesc, mai exact spus, aparține graiurilor din Transilvania de centru și sud, avînd ca limită de nord cursul superior al Mureșului, ca limită de vest cursul riului Strei, ca limită de sud cursul Oltului transilvănean și ca limită de est sudul Carpaților orientali care separă Transilvania de sud de Moldova” (p. 260).

Monografia urmărește graiul în sincronie, dar și în diacronie.

Cînd se înregistrează un fapt lingvistic mai deosebit, acesta este explicat și istoric, iar în cazul problemelor controversate autorul își exprimă, de cele mai multe ori, părerea. Iată cîteva opțiuni ale autorului în ceea ce privește explicația unor fapte lingvistice: e accentuat s-a păstrat după *cr-* în *crep^u*, *crekⁱ* (p. 43); s-a păstrat *e* după labiale în *beșică*, *beutură*, *sarbed*, *proaspet*, *peun* ș.a. (p. 45); *-u* final șoptit (*lup^u*, *gros^u* etc.) constituie un arhaism fonetic (p. 55); *ea* după labiale (*peură*, *peură* etc.) este un diftong conservat (p. 56); *ga* s-a transformat în *o* (*qășă*, *dore* etc.) datorită unor factori interni, în primul rînd (p. 58–59); falsa regresie în *viezune* s.c.l. reprezintă un fenomen iradiat din vechea zonă rotacizantă (care nu depășea la sud linia Mureșului – vezi discuția la p. 73–75); *st + e, i, ă* > *st* (*qăște*, *jește* etc.), sub influența slavă (p. 84–85); *ș, j* palatali sint arhaici în Transilvania (p. 88 și urm.), iar durificarea lui *ș, j* s-a petrecut aici după *ce ġ* (din *goc*, *gudec* etc.) a devenit *ș* (p. 90) etc.

Parcurend monografia, mai constatăm că: graiul studiat are zece foneme vocale (p. 110), iar sistemul consonantic cunoaște corelația de palatalizare și pe cea de labializare (p. 112); în grai există și genitive cu *de* (p. 124), dative cu *la* (p. 125) și cu *lu* proclitic (p. 125);

articolul posesiv este invariabil (p. 127), iar cel adjectival are formele *ăi, ăi, ăi, ăi* sau *ăle* (p. 127); verbele de conjugarea a II-a și a III-a prezintă unele forme iotacizate (p. 137); conjunctivul n-a înlocuit întotdeauna infinitivul (în construcțiile de tipul *ăia o-năpăt a cîntă* etc. — p. 140); perfectul simplu nu este uzual în vorbirea curentă; sint întâlnite unele participii caracteristice centrului și sudului Transilvaniei: *văst, găst, vint* ș.a. (p. 148) etc.

Ne vom opri, în continuare, la câteva probleme pentru care s-ar putea da și alte explicații decît cele propuse de autor:

V. Frățilă este convins, pe bună dreptate, de continuitatea românilor pe meleagurile tirnăvene, cîndva puternic romanizate (în apropiere era Apulum, „cel mai important centru administrativ, militar și comercial al Daciei” — p. 1). Continuitatea este probată, arheologic, de așezările de la Bratei, datînd din epoci diferite (cuprinse între secolele IV — XIII), precum și de hidronimele *Olt* și *Mureș*, între care se află și zona cercetată. Și *Dunăre*, un afluent al Tirnavelor, presupune un radical *Dunăre*. Reluîndu-și o părere mai veche, autorul caută să aducă o dovadă lingvistică și printr-un nume de sat, *Șințel* (< lat. *sumcellus* < *summicellus* < *summus*, -a, -um), care datează, după părerea sa, din epoca de formare a limbii române sau chiar din epoca romană (p. 5). Desigur, ca și în cazul altor oicnome, dovada este mai greu de făcut, dar ipoteza nici nu trebuie, de la început, înlăturată (cu atît mai mult cu cît atestarea este din 1252, deci destul de timpurie). Rămînînd în domeniul ipotezelor, ne gîndim dacă între *Sumat* (numele unui deal din localitate, atestat în anul 1347, deci la mai puțin de un secol) și *Simecel* nu ar exista relația toponim primitiv-toponim derivat diminutiv (cf. și *Rasova* — *Rasovița*, *Cerna* — *Cernișoara* etc.). De la *Sumat*, cu suf. *-uc*-el, se putea forma **Sumă-tucel*, devenit apoi **Simecel* (prin sincoparea vocalelor *ă* și *u* — vezi astfel de cazuri la Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 355–362 — și prin transformarea lui *u* aton urmat de nazală în *i* — vezi Densusianu, HLR, II, p. 92; Rosetti, ILR, 1968, p. 497 etc.); ulterior, **Simecel* > *Simecel* (cu *u* dispărut, ca și în *Sățuel* > *Sățel* > *Sățel* etc.);

— despre *u* neaccentuat păstrat în *plumîna*, *plumî* se spune că „reprezintă una din caracteristicile graiurilor din Transilvania de centru și sud” (p. 53). Autorul arată însă, pe baza bibliografiei, că se găsește și în jurul Năsăudului, în Munții Apuseni, în Țara Oltului și în Crișana de sud, la care noi adăugăm și Oltenia (vezi NALR — *Olttenia*, vol. I, h. 92). Este deci un fonetism care se întinde pe o arie mult mai întinsă;

— la p. 59 se spune că „Diftongul *au* este rostit *áo* în cuvintele *áo^u*, *táo^u*, *scáo^u*”, ca și în alte graiuri din Transilvania”. De ce diftongul *au*, iar nu hiatul *au*? *Au*, diftong în latină, s-a transmis, în unele situații, ca hiat, în română (lat. *aurum* > rom. *aur*, lat. *graulus* > rom. *graur*, etc.) Mai mult ca sigur, în hiatul *au* s-a petrecut o acomodare: vocala închisă (*u*) a devenit semideschisă (*o*) pentru a se acomoda cu *a* (vocala cu cea mai mare apertură), fenomen petrecut și în alte părți ale țării (vezi NALR — *Olttenia*, vol. III, h. 398);

— la Crăciunela de Jos și Bucerdea Grinoasă, autorul a constatat că *f*, *v* deveniseră

ș, *ž* (*șer^u*, *șere* — p. 63; *žu*, *žinárs* — p. 64). „probabil, printr-o reacție la pătrunderea în aceste graiuri a sunetelor *ș*, *ž* (< *č*, *ž*)” (p. 66). Se mai arată (după D. Macrea, în DR, IX, p. 155) că în alte graiuri din țară *ș*, *ž* au devenit *ș*, *j* (*șer* „fier”, *jérme* „vierme” etc.), iar ca explicație se amintește părerea lui I. Pătruț (CL, III, 1958, p. 69, nota 4), după care aceste treceri s-ar datorata unei influențe maghiare.

D. Macrea a arătat că evoluția *ș* pentru *f* și *j* pentru *v* s-a înregistrat înăuntrul ariilor cu *ș*, *ž* (vezi și *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 93), dar nu a dat vreo explicație în legătură cu cauzele care au provocat-o.

Părerea noastră este că transformările *ș* > *ș*, *ž* > *j* trebuie puse în legătură cu durificarea fricativelor prepalatale *ș*, *j* (pentru *ș*, *j* duri, vezi ALR I, h. 167, 168, 212, 238; ALRM I, h. 205, ș.a.): *ș* și *ž* s-au mai „depalatalizat” puțin, devenind *ș*, *j*, în zone în care a acționat durificarea lui *ș*, *j* (vezi, de ex., ALR I, h. 219, 231, 257, 282; *șină* „fină”, *jiu* „viu”). Trecerea *ș*, *ž* > *ș*, *j* pe care ALR I (h. 219, 282, pct. 138, 255) le notează la granițele dintre ariile cu *ș*, *j* duri și *ș*, *j* nedurificați (situație în care se află și zona anchetată de autor, după cum putem constata de la p. 85 și urm.);

— dintre elementele latinești considerate „necunoscute idiomului dacoromân la sud de Carpații Meridionali” (p. 171) trebuie eliminate unele, ca *dedă* (p. 178–179), *gimfă* (p. 184–185), *inturnă* (p. 186), *nap* (p. 190), *gără* (p. 191) — întâlnite și în Oltenia (despre ultimul chiar autorul spune că este uzual și în această provincie). Același lucru despre elementele de origine slavă *čítov* (p. 204), *cotét* (p. 205), *dělniță* (p. 205–206), *gîrlėj* (p. 207), *pleș* (p. 213);

— după V. Frățilă, graiurile din Transilvania de centru și sud erau despărțite de cele din Muntenia de timpuriu, chiar înainte de secolele al IX-lea — al XII-lea (p. 278). Ipoteza se bazează pe unele fonetisme, ca *genŭnk*, *mănŭnk*, *rărŭnk* (față de munt. *genŭk*, *mănŭk*, *rinŭk*),

pe faptul că mai mult ca perfectul este analitic : *am fost cîntat* (față de munt. *cîntasem*) și pe unii termeni caracteristici Transilvaniei, ca *moare*, *cute*, *curek*, *ai* ș.a. (față de munt. *zeamă de varză*, respectiv *gresie*, *varză*, *usturoi*).

Pentru unele dintre aceste fapte, este greu de spus cît de limpurii s-au putut produce (propagarea nazalității în *genûnk*, *mânûnk* sau renunțarea la cuvîntul *ai* în sintagma *ai usturoi*). Pe de altă parte, elementele lingvistice care apropiau, într-o epocă veche, sudul Ardealului de Muntenia sînt cel puțin la fel de importante ca cele invocate de autor pentru a le separa. Așa, de exemplu, africaterle *č*, *ğ* (ultima, de curînd devenită, aici, *ž* sau *j*), iotacizarea verbelor (la p. 258, însuși autorul le dă ca fapte comune cu Muntenia), articolul demonstrativ *âl*, *ăi* ș.c.l. (vezi *supra*), care sînt și astăzi considerate ca relevante pentru subdialectul muntean.

Diferențe mai numeroase care ar putea fi luate în considerație pentru a separa graiurile de tip muntean de cel din sudul Transilvaniei apar după veacul al XV-lea (cf. și cele afirmate la p. 275), prin inovații fonetice și împrumuturi lexicale din limbi diferite.

Privită în ansamblu, lucrarea lui Vasile Frățilă este o monografie valoroasă, temeinic documentată, care propune soluții noi pentru unele probleme de bază ale dialectologiei noastre. Ancheta dialectală, desfășurată atent, i-a permis să înregistreze un bogat material, interpretat corect și redat în formulări clare, accesibile nu numai studenților filologi, ci și oricărui intelectual interesat de problemele de dialectologie și de istorie a limbii române.

Pe de altă parte, materialul adunat și soluțiile propuse vor sta, fără îndoială, în atenția cercetătorilor.

Martie 1983

Radu Sp. Popescu
Universitatea din Craiova
Facultatea de Filologie
Craiova, str. Al. I. Cuza, 13

BAKOS FERENC, *A magyar szókészlet román cleminek története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 560 p. (Istoria elementelor de origine românească ale lexicului maghiar)

Ca o sinteză a preocupărilor de peste două secole privitoare la raporturile lingvistice româno-maghiare au apărut, în 1966, *Dicționarul etimologic-istoric al elementelor maghiare din limba română* de Tamás Lajos, iar în 1982, cartea lui Bakos Ferenc consacrată elementelor de origine românească ale lexicului limbii maghiare.

Opera lui F. Bakos depășește cadrele unei lucrări lexicografice obișnuite, atît prin structura sa, cît și prin scopul urmărit. Chiar și o enumerare a titlurilor celor zece capitole ne convinge de acest lucru : 1. *Fonetică* (p. 15–56), 2. *Morfologie* (57–84), 3. *Semantică* (85–109), 4. *Observații de geografie lexicală* (111–138), 5. *Împrumuturi reiterate* (139–164), 6. *Etimologie multiplă* (165–178), 7. *Fenomene legate de bilingvism* (179–188), 8. *De la cuvîntul străin la împrumutul adaptat* (189–197), 9. *Cronologia elementelor românești ale lexicului maghiar și răspîndirea lor în diverse stiluri* (199–400), 10. *Repartizarea pe sfere de noțiuni a împrumuturilor, concluzii de istorie economică și culturală* (401–452). Urmează un scurt rezumat (453–456), o anexă cu împrumuturile care nu figurează în culegerile anterioare (457–478), una cu cele explicate greșit din românește (478–482), o listă a abrevierilor bibliografice (483–502), un indice de cuvinte maghiare (503–535) și un indice de cuvinte românești (536–560). Monografia lui Bakos nu se mulțumește să indice etimoanele, ci urmărește evoluția împrumuturilor în perioada de după încadrarea lor definitivă în limba primitivă.

Lucrarea are în vedere 2374 de lexeme, deci mai puține decît cele cuprinse în *A magyar nyelvjárások román jövevényszavai* (1977) de Márton, Péntek și Vőő — din această lucrare au fost selectate doar 700 de cuvinte, acelea care se legau organic de materialul mai vechi. Autorul consideră că împrumuturile efectuate după 1918, în condiții social-istorice noi, ar necesita un studiu special (p. 13). Monumentalul dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania de Szabó T. Attila n-a putut fi valorificat decît în parte : volumul I (1975) integral, volumul II (1978) parțial, iar volumul III (1982) deloc. Este deci foarte probabil că următoarele volume ale acestui dicționar și publicarea altor culegeri saudocumente să îmbogățească cantitativ materialul lexical-istoric prelucrat în cartea recenzată. Se va constata, de pildă, că unele împrumuturi răzlețe sau chiar atestări unice (hapaxuri) au:

avut, în realitate, o circulație mai largă decât a reușit să stabilească Bakos pe baza materialului avut la dispoziție. Dar aprecierile privitoare la esența fenomenului rămân toate valabile, deoarece autorul a reușit să contureze cadrul sociocultural, procesul istoric și legile generale ale evoluției fonetice, morfologice și lexico-semantică prin care au trecut elementele lexicale de proveniență românească.

În lucrare sint evidențiate legile generale de adaptare fonetică, decurgind din caracterul sistemic al fonetismului celor două limbi în contact, iar cazurile de neconformare sint explicate cu migață, prin acțiunea altor legi sau prin accidente fonetice ori analogii.

Lucrarea studiază aprofundat reflexul articolului enclitic românesc, precum și efectul flexiunii cazuale (forme de vocativ, de plural). Se constată că în momentul preluării substantivului românesc își pierde genul gramatical. Dacă se găsec împrumutate forme de masculin și de feminin ale aceluiași cuvânt, ele sint împrumuturi efectuate în epoci și zone diferite și se întrebuițează fără intenția de a marca genul. Totuși, în zonele în care bilingvismul este deosebit de puternic, apar perechi ca *kirnu/j kirna* cu sensul gramatical păstrat. Încadrarea substantivelor și a adjectivelor s-a făcut potrivit sistemului morfematic al limbii maghiare. Verbele împrumutate s-au încadrat primind, în marea majoritate a cazurilor, sufixul *-ál*, nu numai cele provenite din conjugarea I românească, ci și cele de conjugarea a IV-a (*a doini* >, *dajnál*), dar apar și forme paralele (*a muri* > *murál*). Verbele reflexive românești, simțite ca atare, au primit sufixul reflexiv maghiar.

După părți de vorbire, împrumuturile prezintă următoarea repartiție: substantive 74,8%, adjective 10,4, verbe 12,9, conjuncții 0,1, interjecții 1, 2, adverbe 0,6%. În privința productivității, situația privilegiată a substantivelor dispare. Din 1687 de teme substantivale s-au format prin derivare doar 39 de cuvinte noi, din 235 de adjective s-au format 96 de adjective, din 290 de verbe avem 176 de derivate verbale.

Din punct de vedere semantic, împrumuturile sint clasificate în: a) cuvinte cu sensul sau sensurile păstrate (*áfonya, buszujok, balán, kaliba, szeptál, vakisa* etc.), b) cuvinte care pe lângă sensurile împrumutate și-au dezvoltat unele sensuri noi (*butuk* „temniță”, *brazska* „biceps”), c) cuvinte de origine românească ce n-au păstrat sensul etimologic (*papusál, lespegye*). Se urmărește cu atenție diferențierea semantică a sinonimelor (*félikn ~ gyáva ~ frikosz* din care *frikosz* exprimă cea mai mare intensitate) și evoluția semantică independentă (*ramasz* „butuc rămas în pământ după tăierea copacului”, *csuma* „hoală în general”, *poronty* „copil din flori”). Este posibil ca unele clasificări și explicații, bazate pe toate dicționarele explicative publicate, să sufere modificări și rectificări odată cu apariția unor dicționare românești mai complete.

Un capitol tratează despre motivele împrumutării, nuanțind cele cunoscute în literatura de specialitate. Capitolul consacrat observațiilor de geografie lexicală caută să prezinte răspîndirea împrumuturilor de origine românească în două clase mari: a) cunoscute și în afara Transilvaniei (se face aici o repartiție pe arii geografice). Cele mai răspîndite sint, potrivit tabelului 3, *esztrunga, berbéc, orda, cáp*; b) cunoscute în Transilvania (gruparea se face pe vechile comitate). E interesant că cele mai multe au fost atestate pe teritoriul comitatelor Dobica, Cluj și Sibiu.

După criterii fonetice românești, după variante fonetice maghiare, după diferențieri semantice pe regiuni, după criterii cronologice și după formele morfologice înregistrate, autorul stabilește diferite tipuri de împrumuturi repetate, apoi aduce contribuții noi la studiul etimologiei multiple. Urmărește cu precădere terminologia creșterii oilor (*áfonya, kaliba, sztrunga, domika, brindza, orda, galjára* etc.) și terminologia balcanică mijlocită și de limba română (*boszán, cserge, hodály* ș.a.).

Observațiile referitoare la bilingvism (cap. 7) reflectă poziția autorului în această problemă. Printre împrumuturile de origine românească sint cîteva pătrunse pe cale cîrturărească și relații diplomatice ca *szpatár, posztelnik*, dar cele mai multe își au izvorul în bilingvismul popular bazat pe conviețuire. Cu cît bilingvismul este mai avansat, cu atît se mențin mai mult fonetismul și semantica originală. Autorul nu discută calculele integrale, ci numai pe cele parțiale, în care un element e împrumutat, iar celălalt tradus, ca dovadă a înaltului grad de bilingvitate: *frikát velt* „s-a înfricoșat”, *krucsát csinál* „face cruce”. O dovadă a ușurinței de a vorbi românește este și preluarea unor sintagme întregi ca *csinez jo, kárinketrő, letundrák*. Extrem de interesante sint și textele „macaronice” rostite cu ocazia sărbătorilor de iarnă.

O sinteză teoretică-istorică este capitolul 8 în care se arată procesul lent de modificare a statutului unui cuvînt de la acela de cuvînt străin la acela de cuvînt încetățenit.

Cel mai amplu capitol al cărții (cap. 9) prezintă cronologia elementelor românești și răspîndirea lor în diversele stiluri funcționale. Materialul lexical este prezentat pe secole și la capătul fiecărei tranșe se fac comentarii privind numărul, importanța, sfera semantică și stilul în care sint folosite cuvintele prezentate. Fiecare articol are următoarea structură: cuvîntul

titlu, sensul, indicarea printr-o siglă a răspîndirii, I (partea istorică) variantele cu sensul lor, data primei consemnări, indicarea zonei de proveniență (locul exact se dă numai la datele unice sau foarte rare), II (partea etimologică) etimonul românesc literar și variantele dialectale din care se explică formele împrumutate, indicarea originii cuvîntului românesc, indicații bibliografice.

Din secolul al XIV-lea provin patru cuvinte: *cserge*, *kosár*, *krajnik* și *szindia*, ultimele două sînt istorisme. Secolul al XV-lea aduce 10 cuvinte, dintre care *bács*, *berbács*, *csobán*, *gárgya*, *kaliba* sînt larg răspîndite. Din secolul al XVI-lea provin 53 de cuvinte (de ex. *ármás*, *baraboly*, *brindza*, *cáp*, *cimbora*, *domika*, *eszlena*, *esztrenga*, *fiesúr*, *kápra*, *koszók*, *mióra*, *orda*, *pakulár*, *palacsinta*, *pópa*, *poronty*, *zsenedice*), multe din ele aflîndu-se și azi în limba comună. Cantitativ, secolul al XVII-lea aduce mai multe cuvinte, în total 80, dar ele n-au nici pe departe răspîndirea și vitalitatea celor consemnate în secolul precedent. Numai *furulya*, *kaláka*, *málé* și *mokány* au devenit elemente ale limbii comune. Sfera semantică se lărgeste, cuprinzînd aproape toate clasele de noțiuni. Secolul al XVIII-lea vine cu 133 de cuvinte din care numai *áfonya* și *tokány* au o largă circulație, cuvinte ca *fuszulyka*, *tilinkó*, *dázkál* au intrat în limbajul literaturii, iar *cigája*, *purzsa*, *sztogos* și *turka* în terminologia științifică. Între 1800 și 1871 au intrat în limba maghiară 177 de cuvinte, dar numai *cufka*, *csimpolya* și *hoddály* sînt mai răspîndite, *árdéj*, *batul*, *döblec* sînt bine cunoscute în Transilvania. Între 1872 și 1900 au pătruns 383 de elemente lexicale românești. Această însemnată creștere numerică n-a fost însoțită însă de intrarea masivă a cuvintelor românești în stilurile mai elevate ale limbii maghiare. *Rönk* a devenit termen tehnic, *lej* e larg folosit, *lunguj* și *muluj* circula în limba maghiară din Transilvania. Tabelul nr. 12 (p. 378) înfățișează pe secole și pe stiluri elementele românești atestate în limba maghiară pînă la 1900. În limba comună au pătruns 20, au devenit termeni tehnici 19, în limba literaturii apar 15, în limba maghiară comună din Transilvania sînt 58 de cuvinte.

În capitolul 10 cuvintele sînt supuse unei ample analize semantice și socloculturale. După ce se dau în ordine descrescînd sferele de noțiuni reprezentate prin împrumuturi (oleritul și prelucrarea laptelui cu 208 cuvinte, activitățile spirituale și viața afectivă cu 203, torsul — țesutul și îmbrăcămîntea 184, creșterea animalelor (fără oierit) 170, alimente, băuturi 164, obiceiuri populare 156, agricultura 133, ... unități de măsură și monetare 19, minerit 9 cuvinte), se face un studiu pe următoarele sfere largi (cu numeroase subîmpărțiri): 1. nevoile nemijlocite ale omului și satisfacerea lor, 2. fizicul omului, sănătatea, viața afectivă, spirituală și socială, 3. natura înconjurătoare, 4. diverse.

Bibliografia valorificată cu competență cuprinde 380 de titluri.

Întrucît această amplă monografie prezintă un interes deosebit și pentru cei ce nu cunosc în suficientă măsură limba maghiară sau n-o cunosc deloc, ar fi fost bine dacă sensurile s-ar fi dat și într-o limbă de circulație internațională, iar la sfîrșit să se fi făcut un rezumat cît mai amplu cu putință în aceeași limbă, asigurîndu-se prin aceasta o mai largă valorificare a acestei valoroase lucrări în sinteze privind problema limbilor în contact. Această lipsă este compensată într-o oarecare măsură de studiul publicat de autor în 1977 *Les éléments roumains du lexique hongrois et quelques problèmes de l'emprunt linguistique*. Prezentarea pe secole a împrumuturilor, foarte instructivă într-un sens, strică unitatea părții lexicografice și îl obligă pe cititor să facă apel, de fiecare dată, la serviciile indicului de cuvinte.

Concluzia generală ce se desprinde din lectura lucrării este pozitivă. Bogăția materialului, obiectivitatea și probitatea științifică, analiza pîtrunzătoare a faptelor de limbă aduse în discuție, sintezele lucide, bine argumentate fac din cartea lui F. Bakos o operă lingvistică remarcabilă.

Decembrie 1982

L. Balázs

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, str. Horea. 31

BELA KELEMEN

(1913 – 1982)

S-a stins din viață, în 8 decembrie 1982, profesorul doctor docent Bela Kelemen, în urma unei boli fatale, care a încheiat subit o îndelungată și valoroasă activitate didactică și de cercetare științifică : lector, conferențiar, profesor la Universitatea „Bolyai”, apoi la Universitatea „Babeș-Bolyai”, șef de sector la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca.

Încadrat, în anul 1950, în colectivul de lexicologie-lexicografie al Institutului, prin pregătirea sa, prin puterea de muncă, prin calitățile organizatorice, a câștigat, de la început, încrederea și stima colaboratorilor, pe care îi ajuta și îndruma. Colectivul pe care l-a condus a elaborat un valoros și necesar *Dicționar român-maghiar*, în două volume (destinat nu numai învățămîntului, ci și traducătorilor, scriitorilor, oamenilor de știință etc.), pentru care autorii au fost distinși, în anul 1964, de Academia Republicii Socialiste România, cu premiul „Timotei Cipariu”. Redactorului principal nu i-a fost dat să vadă împlinită și partea a doua a lucrării, *Dicționar maghiar-român*, a cărui finalizare este aproape încheiată. Valoroasă este contribuția sa și la *Dicționarul limbii române* (DLR), în calitate de conducător al sectorului și membru în comisia centrală de etimologii.

Bela Kelemen a fost un recunoscut specialist în istoria relațiilor lingvistice și literare maghiaro-române, cum dovedesc și numeroasele sale studii și articole publicate, traduceri literare, precum și capitolul asupra influenței maghiare redactat pentru tratatul de *Istoria limbii române* al Academiei Republicii Socialiste România.

Pasionat din tinerețe pentru probleme de lingvistică generală, a urmărit permanent lucrările și studiile apărute în țară și în străinătate, noile curente, teorii și metode de cercetare, ajungînd să stăpînească o bogată și documentată informație, de care au beneficiat studenții, la cursurile sale de lingvistică generală și la seminariile speciale, precum și doctoranzii pe care i-a condus și îndrumat.

Pregătitoare este contribuția sa la cele două reviste redactate la Institutul nostru : „Cercetări de lingvistică” și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”; istoria acestora este strîns legată de numele lui : fasciculele apărute de-a lungul a 26 de ani cuprind un interesant și variat material, studii, articole, note, recenzii, al căror nivel a fost asigurat și de competența și munca lui Bela Kelemen, membru în comitetul de redacție și redactor responsabil adjunct. Apreciată este contribuția sa și la prezenta revistă, alături ca membru în consiliul de conducere, cît și ca autor al unui însemnat număr de studii și recenzii.

Substanțial a fost aportul său și în consiliul științific și în comitetul de conducere al Institutului.

Dispariția, prematură, a lui Bela Kelemen reprezintă o simțită pierdere pentru lingvistica din țara noastră și o dureroasă despărțire pentru colegii și colaboratorii săi.

Ioan Pătruș

INDICELE VOLUMULUI AL XXVIII-LEA*

(1983)

INDICE DE MATERII

A

ADVERB; ~e modale 25-34; ~ul în limba-
jul tehnico-științific 43-48
ALTERNANȚĂ: ~ fonematică 128-129;
~ fonetică 126-129; ~ fonologică 128-
129
ANTROPONIMIC; sufixul ~ 152-154
AROMÂN; relația lingvistică dintre dialectul
~ și cel dacoromân 97-100; Samuil
Micu și ~ii 97-100; scrieri despre ~i
97-100

B

BĂNĂȚEAN; răspindirea reflexelor dure și
moi ale occlusivelor dentale *t, d, n* în gra-
iurile ~ene 101-112
BIBLIOGRAFIA VECHĂ ROMÂNEASCĂ;
rectificări la ~ 69-74

C

COMPLETIVĂ; relația ~ în franceza vorbită
10-17
CONDIȚIONALĂ; concesiva ~ binară în
engleză și română 21-22; concesiva ~
multiplă în engleză și română 22-23
CONCESIV; raportul ~ în engleză și ro-
mână 18-24; ~a condițională binară în
engleză și română 21-22; ~a condițio-
nală multiplă în engleză și română 22-23;
~a reală în engleză și română 18-21
CRITICĂ; ~a - limbaj secund 168-169;
~a literară 84-86; semiotica ~ii literare
84-86
CUVÎNT; ~e înrudite etimologic 139-145;
~e noi în lexicul românesc 49-54

D

DACOROMÂN; relația lingvistică dintre
dialectul aromân și cel ~ 97-100
DIALECTAL; influența modelului românesc
~ asupra vocativului ucrainean din
Maramureș 155-160

E

ENGLEZĂ; raportul concesiv în ~ și ro-
mână 18-24
ETIMOLOGIC; cuvinte înrudite ~ 139-145
ETIMOLOGIE; ~a unor cuvinte românești
8, 35-42, 67-68, 99, 116, 130-135,
139-145, 171, 173; ~a unor cuvinte
maghiare 174-176

F

FILOLOGIE; 169-170; rectificări la *Biblio-
grafia românească veche* 69-74; *Dumne-
zeiasca liturghie* 1679 80-81
FONETICĂ; 86-87; alternanță ~ 126-
129; probleme de ~ în *NALR - Tran-
silvania* 113-125; răspindirea reflexelor
dure și moi ale occlusivelor dentale *t, d, n*
în graiurile bănățene 101-112
FRANCEZĂ; relația completivă în ~a
vorbită 10-17

G

GRAMATICĂ; 113-129, 155-160; ~a
comparată a limbilor indoeuropene 78-
79; despre *Gramatica de bază a limbii
române* 165-166; adverbele modale 25-
34; adverbul în limbajul tehnico-științific
43-48; raportul concesiv în engleză și
română 18-24; relația completivă în
franceza vorbită 10-17
GRECESC; împrumuturi ~ești în română
7-9

I

INDIVIDUALITATE; ~a lingvistică 161-
163
INDOEUROPEAN; gramatica comparată a
limbilor ~e 78-79
ISTORIE; ~a limbii române 7-9

* Întocmit de Elisabeta Faiciuc.

I

IMPRUMUT; ~uri grecești în română 7-9

L

LEXIC; 35-42, 67-68, 99, 130-135, 152-154, 171-172; cuvinte înrudite etimologic 139-145; cuvinte noi în ~ul românesc 49-54; din terminologia porumbului 136-138; elemente de origine românească ale ~ului maghiar 174-176

LEXICAL; note ~e 130-135

LEXICOGRAFIE; despre *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* [București, 1982] 75-78; despre *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* 164-165; despre *Limbile lumii* 79-80; ~ și text poetic 62-66; text poetic și ~ 146-151

LIMBAJ; adverbial în ~ul tehnico-științific 43-48; critica ~ ~ secund 168-169

LIMBĂ; despre ~ile lumii. *Mică enciclopedie* 79-80; despre *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al ~ii române* 75-78; despre *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* 164-165; ~a română artistică 83-84; ~a română literară 81-83, 166-167; gramatica comparată a ~ilor indoeuropene 78-79; gramatica de bază a ~ii române 165-166; istoria ~ii române 7-9; învățarea ~ilor străine 87-88

LINGVISTIC; Individualitatea ~ă 161-163; ~ă generală 79-80; studii de ~ă 169-170

LITERAR; originea limbii române ~e 81-83; semiotica criticii ~e 84-86

M

MAGHIAR; elemente de origine românească ale lexicului ~ 174-176

MORFONOLOGIE; probleme de ~ în *NALR Transilvania* 113-125

N

NALR - *Transilvania*; probleme de fonetică și morfonologie în ~ 113-125

O

OCCLUSIVĂ; răspîndirea reflexelor dure și moi ale ~elor dentale *t, d, n* în graiurile bănățene 101-112

ONOMASTICĂ 67-68, 152-160, 171-172

ORIGINEA limbii române literare 81-83

P

POETIC; lexicografie și text ~ 62-66; text ~ și lexicografie 146-151

R

RAPORT; ~ul concesiv în engleză și română 18-24

RELATIE; ~a completivă în franceza vorbită 10-17; ~a lingvistică dintre dialectul aromân și cel dacoromân 97-100; ~ii lingvistice engleze-române 18-24; influența modelului românesc dialectal asupra vocativului ucrainean din Maramureș 155-160; Imprumuturi grecești în română 7-9

ROMÂNĂ; despre *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii ~e* 75-78; despre *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* 164-165; despre *Gramatica de bază a limbii ~e* 165-166; istoria limbii ~e 7-9; originea limbii ~e literare 81-83; Imprumuturi grecești în ~ 7-9; limba ~ artistică 83-84; raportul concesiv în engleză și ~ 18-24

ROMÂNESC; cuvinte noi în lexicul ~ 49-54; elemente de origine ~ească ale lexicului maghiar 174-176

ROMÂNISM; evoluția semantică a ~elor din limbile slave 55-61; ~ele slave 59-61

S

SEMANTIC; evoluția ~ă a românismelor din limbile slave 55-61

SEMIOTICĂ; ~a criticii literare 84-86

SLAV; evoluția semantică a românismelor din limbile ~e 55-61

SLAVISM; ~ele românești 59-61

SUFFIX; ~ul antroponimic 152-154

T

TERMEN; ~i pentru noțiunea 'mătase la porumb' 136-138

TERMINOLOGIE; din ~a porumbului 136-138

TEXT; lexicografie și ~ poetic 62-66; ~ poetic și lexicografie 146-151

TOPONIMIE; 67-68; ~ bănățeană 171-172

U

UCRAINEAN; vocativul ~ din Maramureș 155-160

V

VOCATIV; ~ul ucrainean din Maramureș 155-160

INDICE DE AUTORI*

A

Abălașei, Gh. 87
 Adamescu, Gh. 41, 62, 73
 Alecsandri, V. 83
 Alexi, T. 133, 134
 Allaire, Suzanne 10, 17
 Andriescu, Al. 168
 Anghel, Ioana 130—135
 Apostol, Pavel 84
 Arghezi, T. 66, 84
 Arvinte, V. 102
 Asachi, Gh. 146
 Avram, A. 128
 Avram, Mioara 19, 22
 Aziza, C. 66

B

Babeți, Adriana 62, 147
 Bacovia, G. 66, 84
 Bakos Ferenc [174—176]
 Balázs L. 174—176
 Barbu, Ion 66, 84, 89
 Barclanu, S. P. 133—134
 Bariț, Gh. 91
 Barthes, R. 147, 169
 Bartoli, Matteo 161, 163
 Bădescu, Allee 19
 Bănulescu, Șt. 146
 Bejan, D. 25, 27, 28
 Beltech, Eugen 169—172
 Benedek, G. 78—79
 Benluc, M. 135
 Benveniste, Émile 13
 Berceanu, B. B. 31
 Berneker, Erich 140
 Bernstein, S. B. 170
 Bianu, I. 69, 72—74, 80
 Bidan, Violel 114, 136—138
 Binnick, R. 22
 Blaga, L. 66—68, 84, 146, 147
 Blandford, F. G. 19
 Bloomfield, L. 89
 Blücher, Gebhard 69, 70
 Bobulescu, C. 73
 Boceanu, I. 145
 Bodzel, Sigismund 155—160
 Bogdan-Dascălu, Dolna 84, [168—169]
 Bratu, Della 141
 Brăneș, Grigore 127, 128

Dreban, V. 144
 Brîde, Nicole Mc 12
 Budagov, R. A. 170
 Budai-Deleanu, Ion 91, 166
 Butură, Valer 141

C

Candrea, I.-A. 41, 62, 101, 102, 132, 163, 171
 Cantacuzino, Constantin Stolnicul 97—99
 Cantemir, Dimitrie 98, 99
 Capidan, Th. 97—99, 132
 Caragiale, I. L. 83
 Caragiu Marloțeanu, M. 101
 Cazacu, Boris 89
 Călinescu, G. 150, 151
 Câmpeanu, Eugen 83—84
 Chevalier, Y. 66
 Claușanu, G. F. 131, 134
 Cihac, A. de 132, 134
 Clobanu, Fulvia 42
 Clompec, Georgeta 42, 43, 128
 Clorancescu, Al. 133
 Cipariu, T. 72
 Clurdaru, Ana 91
 Cîmpeanu, Cornel 98
 Comșulea, Elena 133, 139—145
 Constantinescu, Ilina 50
 Constantinescu, N. A. 67, 68, 152—154
 Constantinescu Dobridor, Gh. 128
 Constantinescu-Iași, P. 73
 Coresl 69, 130
 Coseriu, E. 7, 63, 85, 170
 Costin, L. 131, 133
 Costin, Miron 97—99, 150
 Coteanu, I. 28, 42, 43, 85, 101, 109, 113, 128, 165—166, 168
 Creangă, I. 83
 Cristea, Teodora 13, 45
 Curme, George 19

D

Damé, F. 62
 Daméć, Djura 170
 Dardano, Maurizio 53
 Davison, A. 22
 Dănilă, I. 168
 Densușianu, Ov. 163, 173
 Diaconescu, Paula 128
 Dijk, T. A. van 169

* Cifrele tipărite cu aldine trimit la autori de articole și recenzii, iar cele din paranteze drepte, la autori recenzați sau ale căror lucrări sînt comentate în articole speciale.

Dimitrescu, Fl. 49—51, 53, 101
 Dobrişolu-Alexandru, Teodora 55
 Dominte, Constantin 42, 128
 Doroszewski, Witold 57
 Dosoftei [80—81]
 Dragomirescu, Gh. N. 43
 Dragomirescu, Mihail 73
 Dragoş, Elena 84—86, 168—169
 Draşoveanu, D. D. 26, 28, 33, 44, 46, 163—166
 Drăganu, N. 90, 153, 172
 Dubois, Jean 42
 Dumitrăcel, S. 111
 Dumitraşcu, Pompiliu 81—83

E

Emery, D. W. 19
 Eminescu, M. 65, 83, 89, 146, 147, 149—151
 Ernout, A. 132

F

Fălcuș, I. 101—112, 155—157
 Fischer, I. 7
 Florea, Ligia Stela 10—17
 Foti Hiller, Ingrid 88
 Fraser, Bruce 22
 Frăţilă, Vasile 110, [172—174]

G

Găldi Ladislau 152
 Gaster, M. 70, 167
 Gălăbov, I. 56
 Gămulescu, D. 130
 Gădeci, Constantin [164—165]
 Găştescu, Petre 67, 110, 152
 Georgiev, V. 56
 Gerov, N. 57, 144
 Gheerbrant, A. 66
 Gherman, Mihai 80—81
 Gheţie, I. 82, 83, 102, 103, 110, 116, 122, 141, [166—167]
 Ghibu, Onisfor 74
 Gilbert, Pierre 53
 Gimbutas, M. 78
 Giosu, Ştefan 98, 101, 155
 Goffie, Pierre le 12
 Graur, Al. 44, 55, 59, 133, 155, 156, 170, 172
 Green, G. 22
 Greenbaum, Sidney 19
 Greenwood, John 88
 Gregorian, Mihail 97
 Grigorăş, Em. 73
 Gruia, Bazil 67
 Gruică, G. 20
 Gruică, Mariana 18—24
 Guiraud, Pierre 17
 Guşia, Ioan [87—88]
 Guşu Romalo, Valeria 28, 128

H

Hall, J. 66
 Hamp, Eric P. 7—9
 Hasdeu, B. P. 62, 81, 170
 Hâzy, Ştefan 25—34, 42
 Heger, K. 85
 Heliade Rădulescu, Ion 83, 90, 166
 Hogaş, C. 140, 150
 Horvat, D. 155
 Hrabee, St. 158
 Hrinčenko, B. D. 58, 142
 Hristea, Theodor 87, 127, 128

I

Iancu, V. 101
 Ibrăileanu, G. 82
 Ilčev, St. 56, 67, 68
 Iliescu, Maria 128
 Indrieş, Alexandra 146
 Ionaşcu, Al. 43
 Ionescu-Ruxăndolu, L. 101
 Ionică, Vasile [171—172]
 Iordan, Ion 67, 140, 152
 Iordan, Iorgu 28, 35, 42, 57, 128, 133, 140, 170, 172, 173
 Iorga, N. 82
 Istrate, Gavril [81—83]
 Ivănescu, G. 7, 9, [78—79], 167

J

Jakobson, Roman [89]
 Jespersen, Otto 20
 Jørgensen, N. 13
 Jottini, Laura 88

K

Kant, I. 148
 Karadžić, Vuk 99
 Kartowicz, J. 56
 Kehrbach, Karl 148
 Kelemen, Bela 79—80, [177]
 Kisch, Gustav 68
 Klaproth, H. J. von 80
 Knleza István 68, 152
 K(odrescu), I. (ancu) M. 73
 Kogălniceanu, M. 98
 Kristeva, Julia 62

L

Lappin, S. 149
 Lăzăroiu, Aurelian 86
 Leech, Geoffrey 19
 Lehman, Denis 88
 Lenfa, Elena 60
 Lévi-Strauss, Cl. 89
 Loman, B. 13
 Lombard, Alf [164—165]

Loşonji, Dumitru 114
 Lotman, J. M. 85
 Lukinich, Emerle 152
 Lupu, Coman 49–54

M

Macrea, D. 55, 170, 173
 Maior, Petru 97, 98
 Mareş, Al. 69, 102, 110
 Martinet, André 42
 Márton, G. 174
 Mazilu, D. R. 69
 Mead, G. 149
 Meillet, Antoine 132, 170
 Melchisedec 71
 Meyer-Lübke, W. 79, 121
 Miclău, Paul 42, 44, 55
 Micu, Samuil [97–100]
 Mihail, Zamflra 114
 Mihăescu, H. 7
 Mihăilă, Ecaterina 85
 Mihăilă, G. 59, 140–142, [169–170]
 Miklosich, Fr. 140, 170
 Milaş, Constantin 35–42
 Mitu, Mihai 55–60
 Mindrescu, S. C. 135
 Mladenov, St. 140
 Mocanu, N. 103
 Moldovan, Silvestru 67
 Moldovan, Ştefan 72
 Morgen, J. 22
 Morris, Ch. 85
 Munteanu, Ştefan [83–84]

N

Neamţu, G. G. 25–34
 Nedelcu, Carmen 128
 Negriel, Eugen 166
 Negruzzi, C. 170
 Nelescu, Petru 114
 Nestorescu, V. 135
 Niculescu, Alexandru 28, 128, 161–163
 Niţă-Armaş, Silvia 55, 58
 Nuţă, Ion 139

O

Oancea, D. I. 67, 140, 152
 Oliviéri, C. 66
 Osman-Zavera, Maria 55, 60

P

Palmer, H. 19
 Panaitescu, P. P. 97
 Pană-Dindelegan, G. 48
 Panţu, C. Z. 143, 144
 Papahagi, P. 132
 Papahagi, T. 132, 155, 156
 Papiu-Iliarian, Al. 91
 Pascu, G. 131

Paul, H. 79
 Pavel, Dora 75–78
 Pavel, Eugen 69–74, 166–167
 Păcală, V. 135
 Pătruţ, I. 5, 67–68, 92, 102, 121, 133, 140, 141, 152–154, 155, 164–165, 172, 173, 177
 Pelree, Ch. S. 89
 Pence, R. W. 19
 Péntek, J. 174
 Pervain, I. [91–92], 98
 Petrescu, Ioana Em. 148
 Petrişor, M. 104
 Petrovici, E. 87, 101, 102, 104, 110, 113, 142, 167, 170, 172
 Philippide, Al. 79, 82
 Pinchon, Jacqueline 14
 Poenaru, Daniela 69, 70, 72
 Polák, V. 7
 Pop, D. 156
 Popa, Atanasie 72
 Popa, Mircea 91–92
 Popescu, Radu Sp. 172–174
 Porucl, T. 140
 Pribeagul, Petre Tinera 132
 Prioteasa, Ioana 42
 Puşcariu, S. 62, 87, 90, 111, 114, 132, 139, 156, 162, 170

Q

Quirk, Randolph 19–22

R

Radu, Gh. 155, 156
 Rebreanu, Liviu 83
 Rey, A. 63, 147
 Riffaterre, M. 168
 Robach, Inger-Britt 11, 13
 Rohlf, G. 7, 8
 Rosetti, Al. 7, 55, [86–87], 170, 173
 Roşu, I. 70
 Russo, D. 73
 Rusu, Gr. 101, 110, 113–125
 Rusu, V. 103

S

Sadoveanu, M. 83, 84
 Sala, Marius [79–80]
 Sapir, E. 89
 Sasu, Aurel 91
 Sauvageot, Aurélien 10, 16
 Săvulescu, Traian 143
 Schulte, E. 88
 Schveiger, Paul 89
 Scorpan, G. 65
 Scriban, 130–134, 140, 143
 Setrick, R. 66
 Searle, Austin 89
 Seidel, Eugen [92]

Simenschy, Th. [78—79]

Simeonov, B. 57

Simonescu, Dan 69

Skorupka, S. 57

Slama-Cazacu, T. 10

Spitzer, Leo 162

Stamat, T. 133

Stamatladi, Petru 73

Stan, Ionel 114, 144

Stan, I. T. 86—87, 126—129

Stancu, Z. 130

Stănescu, Eugen 97

Stoica, Nicolae 109

Suciu, Coriolan 67, 152, 153

Svartvik, Jan 19

Szabó T. Attila 174

Ș

Șandru, D. 69

Șăineanu, L. 132, 170

Șepetean-Vasilii, Delia 62, 147

Șerban, Felicia 62—66, 146—151

Șerban, Vasile 27

T

Tagliavini, Carlo [89—91], 170

Tamás Lajos 141, 174

Tănăsescu, G. 65

Teaha, T. 132, 133

Teotist [80—81]

Timofte, Elena 55

Tiugan, Marilena 87

Todoran, Romulus 89—91, 97—109, 101, 109,
113, 114, 141, 155

Todorov, T. 149

Togan, Nicolae 67

T

Țăra, Vasile 83

Țiplea, Al. 135

U

Udrescu, Gh. 130, 131

Urțescu, D. 102

Ursu, N. A. [80—81]

V

Valaori, I. 78

Varlaam 81

Vascenco, Victor 112

Vasiliu, Em. 113, 128

Vasmer, M. 134

Vasseur, Marie-Thérèse 11

Vella, Giuseppe [87—88]

Vendryes, Jean 10

Vianu, T. 85, 148

Vlelu, A. 143, 145

Vincenz, A. de 158

Vintilă-Rădulescu, Ioana [79—80]

Vinteler, O. 41

Vlad, Carmen [84—86], 147

Vlahuță, Al. 140

Vlăcu, Rodica 43—48

Vöö, I. 174

Vrable, Emil 55, 149

Vries, A. de 66

W

Wald, Lucia 78

Wędkiewicz, S. 57

Welgand, G. 101, 102, 110, 113, 114

Z

Zaimov, J. 56

Zandvoort, R. W. 19

Zappala Holvoire, Marguerita 88

Zărenghea, Mircea 27, 30

Żelechowski, E. 131, 142

Zugun, P. 127

INDICE DE CUVINTE ȘI AFIXE*

ALBANEZĂ

breshkë 7

dhjamë 8

gjurmë 8

guxoj 7

kurm 7

kuxoj 7

pllajë 8

prift 8

shterpë 8

shtyllë 8

spërk 8

BULGARĂ

botrak 7

brândza 57, 78

brândzalo 57

brânzil 57, 58

buhata 56

* N-au fost incluse în indice cuvintele de la pagini 76—77, 126—128, 146—151, 155—160.

curcan 60
 dorobanĭ 60
 fiĭor 57
 greben 140, 143, 145
 grebenĭ 140
 pandur 60
 Pija 68
 Pijánkov 68
 Pijánski 68
 soldat 60
 mýmæ 135
 mýmæf 135
 mýmæsa 135
 volintir 60

CEHĂ

hreiben 143

FRANCEZĂ

chose 161
 froid 161
 montrer 161
 mosiu 99
 mouvoir 161
 radio (~vacances) 52
 s  rialisme 50
 t  l  informatique 52
 trachome 132
 trame 132
 travesti 133
 vacances (radio~) 52

GERMANĂ

Biberwurz 143
 Drechsler 131
 Dr  sen Zahnwurz 143
 Kamm 141
 Tute 135

GRECĂ

μικρός 7
 μικ(κ)ός 8
 *μικκέλλα 7
 μικκός 7
 μικρός 7
 ζ  μα 8
 σ  τέριφος 8
 π  λγιον 8

ITALIANĂ

clarinetto 57
 cosa 161
 fr  do 161
 monsinior 99
 mostrare 161
 muovere 161

LATINĂ

* ammagire 7
 assediare 116
 aurum 173
 avus 99
 basio 99
 * buccata 56
 colligare 7
 cymbalum 57
 depanare 111
 dicere 116
 graulus 173
 * manganear 8
 margella 7
 * matteuca 60
 meus (~ senior) 99
 mica 8
 miseria 58
 * mustacca 110
 orgia 8
 * orna 8
 plagia 8
 radia 116
 * rhonchizare 8
 saluto 99
 senior (meus ~) 99
 * spanus 8
 summcellus 173
 summicellus 173
 sumus, -a, -um 173
 tortus 131
 toxicare 134
 trama; -am 132, 133
 * trufa 8
 verbena 143
 zema 8

MAGHIARĂ

  fonya 175, 176
   rd  j 176
   rm  s 176
 b  cs 176
 bal  n 175
 baraboly 176
 batul 176
 berb  cs 175, 176
 boszt  n 175
 brazska 175
 brindza 175
 buszujok 175
 buluk 175
 c  p 175, 176
 cig  ja 176
 cimbor 176
 cserge 175, 176
 csimpolya 176
 csin  t (krucs  t~) 175
 csinez (~ jo) 175
 csob  n 176
 cujka 176
 dajnal 175

d  szk  l 176
 d  blec 176
 domika 175, 176
 eszlena 176
 esztrenga 175, 176
 f  link 175
 fics  r 176
 frik  t (~ v  ll) 175
 frikosz 175
 furulya 176
 fuszulyka 176
 galj  ta 175
 g  rgya 176
 gy  va 175
 hod  ty 175, 176
 ikr  s (~ fogasir) 143
 jo (csinez ~) 175
 Kajanel 152
 kal  ka 176
 kuliba 175, 176
 k  pra 176
 k  rinkel  r 175
 Kayanfeu 152
 Kayanfw 152
 Kayanth  u 152
 Kayanthw 152
 kirna 175
 kirnuj 175
 kosár 176
 kozs  k 176
 krucs  t (~ csin  t) 175
 krajnik 176
 leszpegye 175
 lej 176
 lunguj 176
 m  l   176
 mi  ra 176
 mok  ny 176
 mur  l 175
 mutuj 176
 ordu 175, 176
 pakulár 176
 palacsinta 176
 papus  l 175
 p  pa 176
 poronty 175, 176
 posztelnik 175
 purza 176
 ramasz 175
 r  nk 176
 szindia 176
 szkep  l 175
 szpat  r 175
 szlogos 176
 sztrunga 175
 telundr  k 175
 tilink   176
 tok  ny 176
 trachoma 132
 turka 176
 vakisa 175
 v  ll (frik  t ~) 175
 zsendice 176

NEOGREACĂ

g: ébanos 110

PALEOSLAVĂ

* bebrlnā 113
bebrū 113
* brōtskā 7
grebeni 110
ЧЕТЕРАТА 56
točiti 130

POLONEZĂ

bryndzarz 58
bukacik 56
cymbal 57
durek 57
fujara 57
fujarka 57
fujareczka 57
glupi 57
grzebiek 113
klarnet 57
mądrala 57
mizeria 58
niezdara 57
wojna 59

ROMÂNĂ

A

-a- 154
ai 174
-ak- 153
albașă 102
albășă 102
amăgi (a ~) 7, 9
-an- 152, 153
anteprescolar, -ă 51
dor^u 173
apranți 49
-ar 171
arădan 104
arădană 104
arădane 104
arădani 101
arăta 161
arbore (~ mamul) 53
argiște 131
arheografie 49
armie 60
asudă (să ~) 101
-aș- 152, 153
așeđa 116
-ul 152
atelier (seminar ~) 51
atlas (ghid ~) 53

aur 173
autociubucar 51

Ă

-ăș- 152

B

baci 57
background 49
barbă 136
~a cucuruzului 137
~de cucuruz 137

baștă 60
batiște 131
bărbii 138
bejenie 59, 61
Berindei 154
beșică 172
belcag 142
beutură 172
bilanțier 50
bisărică 102
biserică 102
Birzava 171
blitz (concurș ~) 53
bloc (~vilă) 53
boacă 103
botă 103
bol'ază 103
brazdă 101
brazd'e 110
brăbănoș (ul) 143
breabăn 139, 142, 143, 144
brează 104
brebena 143
brebenei 143, 144
brebenel 143
brebeni 142-115
brăz 109
brinză 56-58, 61
brlu 103
broate 7, 9
bucată 56, 61
buză 116, 119

C

Cai- 152
Caia 152
Calea 152
Calm- 152
Calmăș 152
Calmășul 152
Calmoș 152
Calmuș 152
Calmușul 152
Calmuș 152
Caloi 152
Calota 152
Calu(l) 152

canicultură 50
cap 150
Caran- 171
caștel 60
Căian 152
Căiala 152
Căienel 152
Căinel 152
Căilă 152
Căinel(u) 152
~de Jos 152
~de Sus 152

Căinși-Sat 152
Căișă 152
Căiuș 152
Căiuși-Tirg 152
Călan 152
Căluș 152
cătă 109
Cear- 152
Cearea 152
Cearingeni 153
Cearingu 153
ceğ 172
cept 120, 121, 123
Cer- 153
Cerașu 153
Cerea 153
Cereșan 153
Ceringanul 153
Cermeg(e)a 153
Cermegesti 152
Cerna 171, 173
Cernișoara 173
cēsă 172
chică 136-138
~a cucuruzului 137
~de cucuruz 136
~de la cucuruz 136
~de tenchi 137
chice 137
chici 137
chilot (ciorap- ~) 53
cinebibliotecă 51
cinstăsc 109
ciombură 171
ciorap (~chilot) 53
ciot (~ în spate) 143
ciozviră 56
člov 173
Ciumu 171
ciup 136
~u de la cucuruz 137
cirkișă 101
cilă 101, 109
coastă 104, 109, 111
coaste 102, 104, 109, 110
coast'e 110
coast'le 110
coast'le 110
cocoș (creasta ~ului) 143
comendant 60
comendă 60

concurs (~blitz) 53
 coralivor, -ă 51
 cosită 136, 137
 colț 173
 creasta (~cocoșului) 113
 crek 172
 crepu 172
 creste 102
 crêșce 103
 criastă 111
 criștă 111
 crijac 60
 cronobiologie 51
 curek 174
 curm 7, 9
 cule 171
 culeza 7, 9

D

da (să ~) 101
 dapân 111
 Dara 153
 Darea 153
 Darm- 153
 Darmoiu 153
 Darmoș 153
 Darul 153
 dă 109
 dăputat 111
 Dâr- 153
 dărab 142
 Dărăști 153
 Dârman 153
 Dărmănești 153
 Dârmoiu 153
 dās- 109
 dăspensar 111
 dășfălinăd 107
 de 104, 110
 de (să ~) 104, 109
 dea (să ~) 103, 104
 deal 110
 declarație (formular-~) 53
 dedă 173
 delniță 173
 des- 101, 110
 di 104
 dia (să ~) 104
 diče 116
 diē (să ~) 104, 110
 diēdă 109
 diēje (să ~) 104
 din 104, 110
 din 109
 Dir- 153
 Dirman 153
 Dirmănești 153
 doini (a ~) 175
 dpre 172
 Dorman 153
 doleac 58
 driver 59
 drop (~gol) 50

Dunărița 173
 Dur- 153
 Dure(a) 153
 Durma 153
 Durmănești 153
 Duru 153

E

-ean 104
 editorialist 50
 -eg- 152
 -eġ- 152
 -eġ- 154
 -ej- 154
 -el 173
 -esc- 153
 -eș- 153
 extraspatialicesc, -ească 51, 52

F

Far- 153
 fāra 153
 Farasest 153
 Farm- 153
 Farma 153
 Farmache 153
 Farmachi 153
 Farmec 153
 Faru(l) 153
 Fărășești 153
 Fărești 153
 fărîmă 153
 Fărmăfescul 153
 Fărmulă 153
 fecior 57, 61
 Fer 153
 Fera 153
 Ferești 153
 Fermă 153
 fermă (stat-~) 54
 Fermic 153
 Fermul 153
 Feru 153
 fi (a~) 109
 F(i)erescu 153
 filocanin 52
 Fir 153
 Fir- 153
 Fira 153
 Firan 153
 Firești 153
 Flori 151
 fluier(ă) 57, 61
 fluviu (piesă-~) 54
 fofolog 131
 formular (~-declarație) 53
 fotoptic 52
 frače 123
 frate 120, 123
 fra'te 120, 123
 friu 103

fuior 137, 138
 fuhișină 107

G

găst 173
 genūk 173
 genūk 173, 174
 gereben 141
 ghid (~-atlas) 53
 gies 101
 Giura 153
 Giurea 153
 Giurescu 153
 Giurești 153
 Giurma 153
 Giurman 153
 Giurul 153
 gimfă 173
 gîrb 140
 gîrbîță 140
 gîrlěj 173
 gît 140
 glanulometru (~-laser) 53
 gîoc 172
 gol (drop-~) 50
 gostăsc 103
 gostesc 103
 grasă 119
 graur 173
 gre(a)băn 139-115
 grebăn (a trage prin ~) 141
 grebăna (a ~) 141
 grebănoc 140
 grebănos 140
 grebănoși (a se ~) 140
 greben 139
 grebene 139
 grebeni 139, 140
 grebin 141
 gresic 174
 griu 103
 grosu 172
 grumaz 140
 Gruhașkiu 171
 Gruhenáški 171
 gâdec 172
 gûg 116
 Gugu 171
 gură 140
 guti 104, 110
 gutin 104, 110
 gutină 107, 110
 gutin 107
 gutină 107

H

halman 60
 Homorod 101
 homorodean 104
 hre(a)băn 139, 112

hrecăbănă 142
hrecăbăn 139
hrecăbăna (a~) 142
hrecăbene 142
hrecăbeni 142
hrecăbincă 144, 115
husar 60

I

icelă 103, 109
iêște 172
Ieud 104
ieudean 101
-il- 152
intraspitalicesc 51
-iț- 152

I

innoptăm 111
înregistrare (~unicat) 53
insărhinață (să~) 107
intii 104, 110
intört 131
intupsecă (a~) 134
inturnă 173
ințălinață (să~) 107

J

jer 116
jërme 173
jinere 116
jintifă 57
jiu 173
jinkifă 101
jold 60
jug 116
Jurești 151

K

Kept 120, 121
kfej 101
Ktián 68
kiřenár 68

L

laser (glanulometru~) 53
leage 122
lege 122
leșinăm 111
leșinață 107
lîna (~porumbului) 138
lucru 161
lup^u 172

M

-m- 152-154
mamă (planetă~) 54
mamul (arbore~) 53
maržină 107
măciucă 60, 61
măier 171
mămăligă 57
mănúċ 173
mănúnċ 173, 174
mărgea 7, 9
mătasă 136-138
~ de porumb 137
~ a drugii 137

meusă 122
mease 122
medicamenée 109

mère 110
meșă 124
mese 122
meșe 124
mestăc 102
mestăcău 102
mestec 102
mestecău 102
mic 7, 9
microalgă 52
micromagazie 52
microturneu 52
minifrigider 52
minilaser 52
miniport 52
mire 171
mîrșă 121
mîrșe 124
mișca 161
mîngiia 8, 9
Moaca 171
moare 171
moș 99
Muga 171
muțare 122
muiere 122
munte 110
Mureș 173
muri (a~) 175
mustață 102, 110, 136, 137
mustăți 137, 138
musteață 137
mustețe 137
~ de cucuruz 137
~ de la cucuruz 137
mustiață 110

N

nap 173
nă- 109
nănorocire 109
neveste 102

neveșce 103
nișere 110

O

gără 173
gășle 172
oflică 109
oglinďață (să~) 101
-oi- 152, 153
Olt 173
-on 104
-oș- 152, 153
-ot- 152
otînji 131

P

palancă 60
panșir 60
parcan 60
parlant 50
paternalist 50
păpușă 138
păr 136, 137
~ de cucuruz 136-138
~ de la cucuruz 136, 137
~u cucuruzului 136, 137
~u porumbului 136, 137
păstă 103, 109
pătică 109
peană 172
peară 172
Pen 67
pene 121
pēră 102
pēre 102, 110
permafrost 50
petroleofag, -ă 51
peun 172
Peyn 67
Pian(u) 67, 68
~ de Jos 67, 68
~ de Sus 67, 68

Pien 67
Pienaru 68
piept 121
pișere 110
piesă (~fluvii) 51
Piescu 68
Piga 171
Piċân 68
piřenár^t 68
Piċan 68
Piċen 67
pilot (șef~) 54
pistă 109
Piu 68
pilc 59, 61
plai 8-9
planetă (~mamă) 54
pleș 173
plumînă 173

pogură 171
 Porfirie 153
 port (~~speranță) 51
 postăsc 102
 postesc 102
 povestăsc 103, 109
 povestesc 103
 praștie 59, 61
 prăstă 103
 preot 8, 9
 președinte (~~primar) 51
 primar (președinte~~) 51
 priloc (a ~) 130
 proaspăt 8-9
 proaspel 172
 prostil 103
 putină 58, 59, 61
 Pyen 67

R

racursi 131
 racursiu 133
 rață 116
 radiovacanja 52
 Rasova 173
 Rasovița 173
 ravilă 144
 rărună 173
 rășe 102
 răstăie 102
 răstău 109
 răsteie 102
 război 59, 61, 63
 răzmeriță 59, 61
 rebăn 142
 rece 161
 reșe 102
 revuist 50
 rjabdă (să~) 104
 riniă 173
 rincheza 8, 9
 rihe 104
 riu 103
 roată 60
 roșășce 102
 roșeșce 102
 rotmistru 60

S

sabie 59, 61
 Safir 153
 satelit (stațiune
 turistică~~) 54
 Săcel 173
 sărut 99
 Săcel 173
 Sătucel 173
 scăon* 173
 scē (să~) 103

schiopătază (să~) 111
 scorbaci 145
 seminar (~~atelier) 51
 serialism 50
 side-car 50
 šinădă (să~) 107
 šinstăsc 103
 šinstesc 103
 Simcel 173
 *Simtel 173
 Sincel 173
 singe 115, 116
 sinže 116
 šontq 107
 soric 102
 soric 102
 spanac 58
 spate (ciot in ~) 143
 speranță (port~~) 54
 spele (virou ~elor) 143
 spic 138
 spică 138
 spin 8
 stu 101
 stag 101, 103, 109
 starpă 109
 stat (~~fermă) 54
 stațiune (~~turistică-
 satelit) 54
 stauă 109
 stăle 109
 stea (să ~) 104
 stea(uă) 102
 steag 59, 61
 stearpă 103
 stele 102, 109
 st'cle 110
 sterp 8
 sterpe 103
 st'ia 101
 stija (să~) 103
 stiaq 103
 st'iaq 101
 sticlă 103
 stlq (să~) 103
 stlqle (să~) 103
 stlqle 110
 sticlă 103
 stinge 109
 stoflogi 131
 stroc 50
 strungă 57
 sturul 8, 9
 sulilă 59, 61
 Sumat 173
 *Sumătucel 173

Ș

șēē (să ~) 109
 schiopata (a ~) 103
 schiopătăm 111
 schiopătează 111

șchiopătez 104
 șcōpătađă (să ~) 103
 șcōpătđđă (să ~) 103
 șef (~~pilot) 51
 șer 173
 șicui (a ~) 60
 šină 173
 škōpăcēđ 103
 škōpăcēđă (să ~) 103, 109
 șogor 142
 štiolf 131
 ștoflogi 131
 ștolf 131

T

taluz 61
 tăor* 173
 tapaligă 130
 taxi(u) 133, 131
 tăfăloage 130
 tăfăloc 130
 tăfălog 130
 tăfăluc 130
 tălegramă 111
 tăpălog 130
 tăpsi 130
 teleinformatică 52
 teme (se ~) 110
 l'ept 120, 122, 123
 Teregova 171
 tia 104
 tie 104
 tifus 109
 Timiș 171
 tinăreță 104, 106
 tinări 104, 106
 toci (a ~) 130
 tocitoare 130
 tofai 131
 toflăi 131
 toflea 131
 toflog 130
 toflogi 130, 131
 tofolog-oagă 130, 131
 lont 134
 toporiște 131
 topscica 131
 tors 131
 tort 131
 *tortăreț 131
 tortoreafă 131
 tortorete 131
 tortoreț 131
 tortoreța (a~) 131
 tortoreți 131
 totoreafă 131
 totoreț 131
 tracsăr 131
 trage (a~ prin grebăn) 141
 trahom 132
 trahomă 132
 tramă 132

tramă 132
transparent 133
transperant 133
travesti 133—134
travestie 133—134
travestiu 133, 134
treamă 133
tremă 133
troacslăr 131
trufă 8, 9
tufec 134
tufleac 134
tuflec 131
tuj 134
tujt (a~) 134
tupseca (a~) 134
Tura 154
Turea 154
Turei 154
*turistic (stațiune ~ă-sate-
lit)* 54
turmă 63, 154
Turmei 154
Turul 154
tut,-ă 131—135

U

uc- 173
umbră 64, 65
unicat (înregistrare-~) 53
ureche 120, 121, 123
ureche 121
urek'e 116, 120
ur-t'e 120, 121, 123
urgie 8, 9
urmă 8, 9
usturoi 174
-uș- 152
Utan 154
U(c)a 154
Utm- 154
utmă 154
Uimea 154
Uimei 154
Utimej 154
Utimeș 154
Ulu 154
-ul- 152, 153

V

varță 60
varză 174
văst 173

viețune 172
vilă (bloc-~) 63
vină (să~) 107
vinde 110
vint 173
vipără 102
visază (să~) 111
visăză (să~) 111
viteaz 59, 61
vinăf 106
virvu (~spetelor) 143
vlădică 99
voinic 59, 61

W

wagnerism 51

Z

zamcă 60
zbici 145
zeamă 8, 9; ~ de varză 174
zgreabăn 145
zgrebăn 145
zgreben 145
zgrebene 145
zgrebeni 144, 145
zgrebeni (a~) 145
zgribenți 145
zgrimbeni 145
zgrunfure 145
žinars 173
žiu 173
žug 116
žvirlugă 145

DIALECTUL AROMÂN

-ac- 153
amaiă 7
amayia 7
auș 99
bășasc 99
bășăscu 99
condoplahi 99
cufovlah(i) 97—99
despot 99
fărmac 153
paținațifi 99
stur 8
tramă 132
ținți 99
ținșiprăzeșe 99
țințari 99
vlahi 98

DIALECTUL
MEGLENOROMÂN

tramă 132

RUSĂ

bandura 57
greben 143
grebeni 140
jeczistač 143
мюфак 134
vojna 59
zuběnka 143

SÎRBOCROATĂ

greben 140, 143, 145
grebénac 145
grebenci 145
grebeni 140
Pijo 68
plāj 8
zgrebeni 140

SLAVĂ

fičur 57
grebeni 140
ser 58

SLOVACĂ

brándzu 57
grebén 143

SPANIOLĂ

cosa 161
frio 161
mostrar 161
mover 161

TĂTARĂ

calmuc 152

UCRAINEANĂ

hřebiň 142, 143
hrebinka 144
lavuta 57
північїл grebiň 144
tujiti 134
myaumu 134

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul cu publicații etc. se va trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei: 3400 Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

79717, București, Calea Victoriei, nr. 125

102 Pavelu 6/14
Helen P.

A APĂRUT ÎN EDITURA
ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Micul Atlas lingvistic român II,
serie nouă, vol. IV, 146 lei

Micul Atlas lingvistic român II, serie nouă, vol. IV, încheie editarea, sub formă de hărți lingvistice, a materialului rezultat din ancheta pe teren realizată de EMIL PETROVICI în perioada 1930—1938.

Volumul cuprinde un număr de 400 de hărți lingvistice interpretative de tip analitic, consacrate morfologiei graiurilor nord- și sud-dunărene. Hărțile redau răspunsurile înregistrate la majoritatea întrebărilor programate în capitolele de gramatică ale *Chestionarului ALR II*. Neinterpretativ, sub formă de hărți mari, aceste răspunsuri au fost publicate în volumele al VI-lea și al VII-lea din ALR II, s.n.

Înfățișând sugestiv aspectele morfologice și fonetice (fonematice) ale cuvintelor analizate, volumul prezintă un deosebit interes și din punct de vedere lexical. Majoritatea hărților morfologice interpretative evidențiază unitatea dialectală a limbii române, spre deosebire de hărțile lexicale interpretative din volumele anterioare (I—III din ALRM II, s.n.), care evidențiază diversitatea dialectală a limbii române.

Volumul al IV-lea din ALRM II, s.n. constituie o lucrare de geografie lingvistică de cea mai mare importanță pentru istoria limbii române, pentru studiul structurii ei dialectale.

CL, ANUL XXVIII, NR. 2, P. 93—190, CLUJ-NAPOCA, 1983

